

2019
3.

BELÜGYI SZEMLE

A BELÜGYMINISZTERIUM SZAKMAI, TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA

BÁRD KÁROLY: Az út az igazsághoz – büntetőeljárás törvényünk a jogállami elvek tükrében

ANGYAL MIKLÓS: A kriminalisztikai gondolkodás – újratöltve

BAGOSSY MÁRIA: A büntetőjogi szankció korlátai az alkotmányjogban és a nemzetközi jogban. A szabadságvesztés és a kínzás tilalma

LENGYEL TIBOR: Az Európai Unió Bíróságának gyakorlata, valamint hazai szabályozásunk ellentmondásai a ne bis in idem elv érvényesülésének tekintetében

RÁNKI SÁRA: Bevezetés az igazságügyi nyelvészetbe

BOGDÁNY GYULA: Az emberlési ügyek nyomozási hibáiról és a szerencse jelentőségéről

67.
évfolyam

TARTALOM 2019/3.

BÁRD KÁROLY Az út az igazsághoz – büntetőeljárás törvényünk a jogállami elvek tükrében (5–17)

ANGYAL MIKLÓS A kriminalisztikai gondolkodás – újratöltve (18–33)

BAGOSSY MÁRIA A büntetőjogi szankció korlátai az alkotmányjogban és a nemzetközi jogban
A szabadságvesztés és a kínzás tilalma (34–57)

LENGYEL TIBOR Az Európai Unió Bíróságának gyakorlata, valamint hazai szabályozásunk ellentmondásai a ne bis in idem elv érvényesülésének tekintetében (58–75)

RÁNKI SÁRA Bevezetés az igazságügyi nyelvészetbe (76–90)

BOGDÁNY GYULA Az emberölési ügyek nyomozási hibáiról és a szerencse jelentőségéről (91–114)

MÁTYÁS SZABOLCS – SALLAI JÁNOS

Horst Herold, a modern kriminál földrajz megalkotója (115–120)

SZERZŐK 2019/3.

DR. ANGYAL MIKLÓS rendőr ezredes,
Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság

DR. BAGOSSY MÁRIA III. évfolyamos PhD-hallgató,
Debreceni Egyetem
Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
bíróági fogalmazó
Debreceni Törvényszék

DR. BÁRD KÁROLY egyetemi tanár,
Central European University

BOGDÁNY GYULA rendőr alezredes, osztályvezető-helyettes,
Bács-Kiskun Megyei Rendőr-főkapitányság
bűnügyi osztály

LENGYEL TIBOR pénzügyőr ezredes, igazgató.
Nemzeti Adó- és Vámhivatal
Észak-alföldi Bűnügyi Igazgatósága
PhD-hallgató, Debreceni Egyetem
Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

DR. MÁTYÁS SZABOLCS rendőr őrmagy, adjunktus,
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

RÁNKI SÁRA nyelvész, eseti szakértő

PROF. DR. SALLAI JÁNOS rendőr ezredes, tanszékvezető egyetemi tanár
Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Rendészettudományi Kar

SUMMARY

Bárd, Károly

The road to justice: Our criminal procedure code and the rule of law [5–17]

The author gives a comprehensive evaluation of the new Hungarian Code of Criminal Procedure (Act No. XC. of 2017). He concludes that in contrast to previous codes of procedure the new law does not reflect any particular ideology; it rather resembles a manual that instructs officials on how to bring a case to completion. Also the new code fails to take the decisive step towards a party driven procedure. At the same time some procedural arrangements are in line with victim centered criminal policy.

Angyal, Miklós

Forensic thinking – reloaded [18–33]

The author provides an assessment of competences needed for criminal investigation.

Bagossy, Mária

The limits of criminal sanction in constitutional law and in international law: The prohibition of torture and the imprisonment [34–57]

The author provides an overview of the case law of the European Court of Human Rights and Hungarian practice on the prohibition of torture and inhuman or degrading treatment is enforced during the execution of imprisonment.

Lengyel, Tibor

Contradictions in the Hungarian practices and that of the Court of the European Union in regards of the principle of “ne bis in idem” [58–75]

The author provides an overview of the case law of the Court of the European Union, as well as respective Hungarian procedures with regard to the prohibition of the so called twofold assessment in regards of parallelism of administrative and criminal procedures.

Ránki, Sára

Introduction to forensic linguistics [76–90]

The author provides an overview of the discipline of forensic linguistics in Hungary.

SUMMARY

Bogdány, Gyula

The role of “luck” and potential mistakes in investigation [91–114]

The author provides an overview of the consequence of mistakes and luck in homicide investigations.

Mátyás, Szabolcs – Sallai, János

Horst Herold, the founder of modern criminal geography [115–120]

The authors provide an overview of the heritage of the recently deceased Horst Herold.

BÁRD KÁROLY

Az út az igazsághoz – büntetőeljárás törvényünk a jogállami elvek tükrében

A dolgozat azon írások sorába illeszkedik, amelyek a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (új Be.) elfogadása után jelentek meg, és amelyek különböző szempontokból vizsgálják az új kódexet. Születtek átfogó elemzések, amelyek a törvényt az alapvető eljárási elvek fényében vagy a kodifikáció kezdetekor megfogalmazott kriminálpolitikai célkitűzések tükrében értékelik. Vannak aztán írások, amelyek kifejezetten az új intézményekre összpontosítanak, és olyanok, amelyek a büntetőeljárás valamely szereplőjének szemszögéből vizsgálják a törvényt.¹ A *post festa* elemzések nagy számát részben a törvény elkészítésének sajátos módja magyarázza: a perjog tudományát hivatásterületen művelőket, a szakmai folyóiratok rendszeres szerzőit nem engedték a kodifikáció közelébe², így most szólalhatnak meg.

Írásom azokat a korábban megjelent tanulmányokat követi, amelyek nem pusztán ismertetik az új törvényt vagy annak egyes intézményeit, hanem segítenek a 2017. évi XC. törvény általános megítélésében, egyben minősítésében. Szándékom, hogy deskripció, az újdonságok rögzítése helyett elemzést adjak, az elemzés pedig óhatatlanul értékelést jelent. Az *értékelés* viszont egy vonatkoztatási-viszonyítási keretet feltételez: meg kell határozni, hogy a kérdéses jelenséget, intézményt – esetünkben az új jogszabályt – minek a tükrében, milyen elvekre vetítve, mivel összehasonlítva minősítjük, mire vetítve értékeljük.

Többen vagyunk, akik azzal az ambiciózus tervvel fogunk bele valamely új törvény elemzésébe, hogy azt majd *történeti távlatból* és egyben magán a jogszabályon túllépve, azt *szélesebb kontextusba* helyezve fogjuk elvégezni. Az ilyen szempontú vizsgálatnál, amely a jogot a szociális alrendszernek egyikének tekinti, szokás *Montesquieu*-höz visszanyúlni; az általa összeállított „listára”, amely a törvények szellemét alakító tényezőket tartalmazza. A „lis-

¹ Csak a legutóbbi időben megjelentekre lásd a Belügyi Szemle 2018/3. számát *Bánáti János*, Erdei Árpád, *Finszter Géza* és Korinek László, *Fantoly Zsanett*, *Hack Péter*, Kónya István és Tóth Mihály írásaival, valamint az Eljárásjogi Szemle 2018/3. számában *Szabó Zsolt Tibor* tanulmányát.

² Lásd Erdei Árpád: Újítások, találmányok, felfedezések a büntetőeljárás bizonyításban. Belügyi Szemle, 2018/3., 5. o.

tán” a földrajzi és a gazdasági faktorok mellett szerepelnek a kor politikáját irányító elvek, célkitűzések, a kulturális tényezők – mindaz tehát, amit összefoglalóan *korszellemnek* nevezhetünk.

Úgy gondoltam, megfejtetem, hogy mi az a *Zeitgeist*, amely az új eljárási törvényt áthatja; abban bízom, hogy vállalkozásom sikerrel fog járni. Ezt arra alapoztam, hogy a *korábbi* eljárási törvényeket elemezve a korszellem igenis tetten érhető volt.³ A második világháború után született 1951. évi III. törvény szükségességében, és abban, hogy az 1896. évi bünvádi perrendtartással (Bp.) összevetve könnyen áttekinthető volt, kifejeződött a törekvés, hogy a jogot vigyük *közel a néphez*; szimplicitásával a törvény egyben azt üzent a jogásznak, hogy szaktudását nem sokra becsüli. Az 1960-as években született eljárási törvények (pontosabban törvényerejű rendeletek: az 1962. évi 8. tvr. és az 1966. évi 16. tvr.) nem kis mértékben a sztálini szocializmus borzalmaira adott reakcióként, kétségtelenül erősítették a terhelési garanciákat, még ha tudjuk és tudták akkor is: a kirakatperekért egyáltalán nem az eljárási szabályok kárhoztathatók. Az 1973. évi I. törvény már egyértelműen a szélsőséges ideológiai maszlagoktól mentes, technokraták irányította államszocializmus terméke.

Végül, az 1998. évi XIX. törvény tükrözi a rendszerváltás utáni gondolati és érzelmi ambivalenciát: a korántsem lángoló, inkább langyos nosztalgiát a háború előtti állapotok iránt, ami keveredett az egyéni autonómiát hirdető, a modern liberális politikai berendezkedés iránti rokonszenvvel. Ennek példái az egyik oldalon a modern társadalomtól elvárt *racionalitással* szembenálló visszatérés a négy szintű bírósági szervezetrendszerhez, egybekötve a bírósági szintek háború előtti megnevezésével⁴, illetve az 1896. évi Bp. elveinek, valamint intézményei egy részének bátortalan és ezért következetlen módon történő újjáélesztése.

Utóbbiak közül említhetem az előkészítő eljárás és a bírósági szakasz közötti kapcsolat újrafogalmazását: a tétel, hogy a büntetőeljárás központi/domináns szakasza a bírósági fázis, a gyakorlatban nem hozott radikális változást. Felhozhatjuk a pótmagánvád újbóli bevezetését is, ahol a kodifikációs szándék – némi túlzással – az volt, hogy elriasszon az újból megnyílt lehetőség igénybevitelétől. A másik tendencia: az egyéni autonómiát hirdető, a modern liberális politikai berendezkedés iránti rokonszenv mindenekelőtt a fegyveregyenlőség elvének erősítésében és a felek rendelkezési jogának szé-

³ A legutóbbi kísérletre lásd Tóth Mihály: Néhány megjegyzés az új büntetőeljárás törvényhez. *Belügyi Szemle*, 2018/3., 56–58. o.

⁴ Természetesen ezt a bíróságokról szóló törvény végezte el, és nem a Be.

lesítésében nyert kifejezést. A külföldi szemlélők az 1998. évi magyar büntetőeljárás törvényt az említett vonásai – a pótmagánvád és az ügyfélegyenlőség, valamint a felek széles rendelkezési joga – alapján a kelet-közép-európai régió egyik legambiciózusabb büntetőjogi reformjának minősítették.⁵ Mi, „belülről” tudjuk, hogy nem volt az.⁶

A 2017. évi törvényt illetően be kellett látnom, hogy nem járt sikerrel a kísérletem: nem voltam képes felfedezni azt az ideológiát, világgépet vagy politikai doktrínát, amely a törvényt áthatná. Nem tudtam megállapítani, milyen politikai-kulturális *milieu* nyomait hordozza a törvény, milyen az a korszellem, milyen az az ideológia, az a világgép, amely átjárja.

A kudarcra több magyarázat kínálja magát: lehet, hogy egyszerűen magának a korszaknak nincs világgépe, a szólamok ellenére nincs domináns ideológiája. Nincs hézagmentesen összeálló, gondolatilag koherens világnézete. Ami annak állítja be magát, az pusztán eszmefecnik gyűjteménye és ötlettörmelék. Persze az is ideológia, hogy nincs ideológia: nincs szükség összeálló világnézetre, nem kellene az elvek. Egyszerűen cselekedni kell, le kell tudni az éppen aktuális feladatot. Ehhez pedig a technikai-szakmai fogásokat kell csupán ismerni.

A törvény ezért helyenként szakácskönyvre emlékeztet – *Tóth Mihály* a használati útmutatóra asszociált.⁷ Talán ez a magyarázata a rettenetes terjedelmnek⁸; a törvény szövegezői úgy gondolhatták, hogy a használati útmutató annál jobb, minél részletezőbb. Talán ez a magyarázata annak is, hogy a gyanú gyanújának kialakulását megelőző teendők is helyet kapnak a törvényben. A jó szakácskönyv nem egyszerűen receptek gyűjteménye, de eligazít arról is, hogy hol szerezzük be a hozzávalót.

De lehet, hogy mégsem a világgép-nélküliség magyarázza vállalkozásom kudarcát. Lehet, hogy egyszerűen arról van szó, hogy a korszellem, a domináns ideológia feltárásához kell egyfajta kívülállás, távolság – leginkább időben. Ma már túlzó önteltség nélkül gondolhatjuk úgy, hogy felfedtük azt a világlátást, korszellemet és világerzést, amelybe a középkori büntető igazságszolgáltatás féktelensége, felfoghatatlannak tűnő brutalitása vagy éppen betegesnek látszó formalitása beilleszthető. A tortúrával egybekötött ítélet-

⁵ Lásd Zdenek Kuhn: *Judiciary in Central and Eastern Europe: Mechanical Jurisprudence in Transformation?* Martin Nijhoff, 2011, p. 184.

⁶ Igaz, Kuhn is megjegyzi, hogy a reformok és azok hatása nem vizsgálhatók komolyan a XXI. század második évtizedének kezdete előtt. Uo.

⁷ Tóth Mihály: i. m. 63. o.

⁸ Azon, hogy első pillantásra (is) ijesztő a paragrafusok száma, az sem változtatna, ha igaz lenne, hogy a leítések számát tekintve a törvény nem előzi meg elődjét.

végrehajtás és az azt övező tömeghangulat úgy lesz érthető, ha figyelembe vesszük, hogy a halál – járványok és az egészségügyi állapotok előidézte magas gyermekhalandóság, az alacsony várható élettartam miatt – állandóan jelen volt. De ahhoz, hogy elfogadható legyen, szükség volt a rituálékra, amelyek beillesztették azt a mindennapokba és értelmet adtak neki. Ilyen rituálé, „esemény” volt a nyilvános kivégzés is. A tortúra gyakorlatát igazolni látszott a középkor emberképe, az ontológiai dualizmus: a test és lélek különválasztása.⁹ A középkori inkvizitórius rendszer egyéb vonásait pedig döntően meghatározta a skolasztika tudománya.¹⁰

Mi viszont itt élünk és most, ebben a korban. „*Márpedig alig van annál nehezebb, mint felismerni azoknak a folyamatoknak az irányát, amelyeknek tanúi vagyunk.*”¹¹ Ahhoz, hogy az erdőt lássuk és ne csak a fákat, ki kell jutnunk az erdőből. Nem kizárt, hogy a kívülálló talán már most felfedezné a törvény szellemét, az idő múlásával aztán mi is kívülállók leszünk. De erre még várni kell.

A törvényt azonban nemcsak a korszellem fényében lehet elemezni, választhatunk más, *tisztán jogi* vonatkoztatási keretet. Végezhetünk például összehasonlító jogi elemzést, ezen belül pedig dönthetünk a *kompatibilitásvizsgálat* mellett. Ebben az esetben a vonatkozási-viszonyítási pont azoknak a „külső” szabályoknak a gyűjteménye, amelyeknek a törvény meg kell, hogy feleljen.

A vizsgálat ilyenkor *normatív* célzatú – nem úgy, mint a korszellem feldejtésére vállalkozó kutakodás. A vizsgálatról azt várjuk, hogy feltárja a diszkrepanciákat, amelyeket aztán ki kell küszöbölni. Ilyenfajta, az eljárási jogot (is) érintő normatív célzatú átfogó kompatibilitásvizsgálatra került sor például negyedszázaddal ezelőtt, az Európai emberi jogi egyezmény ratifikációja előtt vagy most, a huszonöt év elteltével. Ez utóbbi eredményét az *Állam- és Jogtudomány* tavalyi különszámában olvashatják.¹²

De a vonatkozási pont, amelyre vetítve az elemzést végezzük, lehet elvontabb, általánosabb, és a vizsgálat ilyen esetben is lehet *normatív* célzatú: megjelölünk/azonosítunk olyan *értékeket*, amelyek követését elvárjuk a jog-

⁹ Lásd Eric Engle: The Torture Victim's Protection Act, the Alien Tort Act, and Foucault's Archeology of Knowledge. Albany Law Review, vol. 67, 2003, p. 518.

¹⁰ Lásd például Harold J. Berman: Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition. Harvard University Press, 1997, p. 423.

¹¹ Joachim Fest: Die Geburt der Häßlichkeit. In: Bürgerlichkeit als Lebensform. Rowohlt, Reinbek bei Hamburg, 2008, S. 315.

¹² Bárd Petra – Bárd Károly (szerk.): Az Európai Emberi Jogi Egyezmény 25 éve Magyarországon. Állam- és Jogtudomány, 2017/4., Különszám

szabálytól, és arra keressük a választ, hogy elvárásunkat milyen fokban elégti ki.

A dolgozat címe ilyen elemzést sejtet: a büntető igazságszolgáltatástól elvárjuk, hogy *az igazsághoz jusson el*. Olyan megállapításokhoz, amelyek megfelelnek a feltárt tényeknek – azaz legyen korrespondencia a tények és az azokról tett kijelentések között. Egy másik, az igazság megállapításához kapcsolódó érték a *jogállamiság*: az elvárás az, hogy az igazsághoz jogállami eszközökkel jusjunk el. A jogállamiság magában foglalja az *emberi jogok tiszteletét*; a jogállamiság angol nyelvi megfelelője, a *rule of law*, azaz a törvények uralma feltételez egy intézményi rendet, beleértve természetesen az ahhoz való hozzáférés lehetőségét; ezen felül magában foglalja a legalitás elvét és a bírói garanciákat is. Mindezek a követelmények együttesen az önkényes döntések megelőzését és leleplezését szolgálják. A címben szereplő két érték tehát összekapcsolódik: az igazsághoz jogállami módon kell eljutni.

Az igazság büntetőeljárásbeli helye kapcsán feltehetően többen egy másik elemzési keretre *asszociálunk*: azokra a modellekre vagy *weberi* ideáltípusokra (tisztában vagyok azzal, hogy a kettő nem fedi egymást teljesen), vagyis létező rendszerek egyes elemeit karikatúrisztikusan felnagyító gondolati konstrukciókra, amelyeket a működő eljárási rendszerek leírására és minősítésére használunk.

A modellek megszerkesztésével elvégezhetjük a létező nemzeti igazságszolgáltatási rendszerek összehasonlítását vagy leírhatjuk a nemzeti és nemzetközi fejlődési trendeket. A tankönyvi modellek, amelyek segítségével mi is rendszeresen leírjuk a sajátunkat (és azt vegyes rendszerűnek minősítjük), a vonal egyik szélső pólusán a kontinentális inkvizitórius (vizsgálati/*enquete*) modell, míg a másikon a *common law*-t jellemző akkuzatórius vitafeloldó (*contest*) jellegű típus áll.

Az alapvető különbséget a kettő között rendszerint úgy írják le, hogy a kontinentális modellben az *anyagi igazság* kiderítése a cél, a *common law* rendszerben viszont az eljárás teljesíti feladatát, ha eljutnak a *jogi vagy perbeli igazsághoz*. Úgy látom, a törvény készítői a *contest* típusú modell elutasítását kívánták rögzíteni, amikor az Általános Indokolásban leszögezték: „*a magyar igazságszerető és igazságkereső nép, az anyagi igazságon alapuló büntetőjogi felelősségre vonás pedig alapértéke a jelenleg hatályos eljárási törvényünknek*”.

A distinkció azonban nem szerencsés, ugyanis azon a téves feltételezésen alapul, hogy a két rendszerben ugyanazt keresik, de az egyikben végigmennék az úton, a másikonban egy idő után megállnak. Ez annyiban igaz, hogy

mindkét rendszer azt állítja: a per szereplői az igazság megállapításának érdekében járnak el.

Azt, hogy a *contest* jellegű eljárásban igenis törekednek az igazság megállapítására, mi sem támasztja jobban alá, mint a terjedelmes bizonyítási joganyag: az *Evidence Law* körébe sorolt jogszabályok és bírói döntések, amelyek mind az akkurátus, precíz tényállás-megállapítást, a tévedések elkerülését hivatottak biztosítani.¹³

A különbség a két rendszer között alapvetően abban van, hogy *milyen* igazság megállapítását tartják reálisnak, és hogy az ehhez az igazsághoz vezető utat miképp képzelik el. Az *enquete/vizsgálat* típusú kontinentális eljárás alapfeltevése, hogy az *objektív vagy ontológiai* igazság megállapítható, vagyis a valóság objektív rekonstrukciója lehetséges és ezt a semleges döntéshozóra lehet bízni. Az igazságszolgáltatás akkor teljesítette a funkcióját, ha ezt az objektív vagy ontológiai igazságot sikerült megállapítani.

A pert *contest*ként értelmező angolszász modell alapja az a feltevés, hogy az emberek szükségképpen előzetesen ítéletet alkotnak, és ennek megfelelően szelektálnak az információk között. Ezért az igazságot akkor ismerhetjük meg, ha a két szembenálló fél számára lehetőséget adunk arra, hogy előadják, miképp interpretálják a történeteket. Ennek az úgynevezett interpretatív igazság megállapításának a feltétele, hogy a felek vitáját *fair* normák szabályozzák.¹⁴ „Az igazság és az igazságosság valamint a fairness szükségképpen összekapcsolódik: csak a fair vita garantálja az igazság megállapítását és az igazságos döntést.”¹⁵ Másképp fogalmazva: a per nem csak a tények precíz megállapításáról szól, nem pusztán „diagnosztikai eljárás”. A ténymegállapítás végén hozott ítéletnek legitimnek is kell lennie, az eljárásnak pedig ezért *fair*nek.¹⁶

13 Tegyük hozzá, hogy a terjedelmes bizonyítási joganyag egyik oka a laikus esküdtek tapasztalatlansága, az a feltételezés, hogy a hivatásosoknál jóval inkább rabjai a hétköznapi teóriáknak, előítéleteknek, amelyek tévútra téríthetik őket, és ezért szükségük van részletes iránymutatásra. Ehhez kapcsolódik a hatékony utólagos kontroll gyengesége (azaz, csökevényes a fellebbezési jogkör), amiért a tények helyes megállapítását előzetesen, a profilaktikus bizonyítási szabályokkal kell garantálni.

14 Elisabetta Grande: Dances of Criminal Justice: Thoughts on Systemic Differences and the Search for the Truth. In: John Jackson – Máximo Langer – Peter Tillers (eds.): Crime, Procedure and Evidence in a Comparative and International Context. Essays in Honour of Professor Mirjan Damaska. Hart Publishing, Oxford–Portland, 2008, p. 147.

15 Uo. 147–148. o.

16 Andrew Ashworth – Mike Redmayne: The Criminal Process. Oxford University Press, 4th edition. 2010, p. 25. Tóth Mihály hasonlóan látja a különbséget. Szerinte az egyik rendszerben az igazság felületlenül elérendő eszmény, a másikban elérhető realitás, amely realitás megismerését a tisztességes, törvényes eljárás keretei közé terelik. Tóth Mihály: i. m. 65. o.

Ha most megállunk egy pillanatra és megvizsgáljuk, hogy az eddig említett vonatkoztatási szempontok szerint a 2017. évi törvény miképp értékelhető, akkor arra jutunk, hogy a *normatív* célú megközelítés alapján a végeredmény összességében pozitív. Igaz, drasztikus változtatásokra nem volt szükség annak érdekében, hogy az új Be. az európai uniós normáknak megfeleljen vagy hogy az Európai Emberi Jogi Bíróság esetjogához igazodjon. De az mindenesetre dicséretes, hogy a törvény a tisztességes eljárás egyik implicit elemét, a fegyveregyenlőség elvét kiterjeszti az előkészítő eljárásra – ha nem olyan mértékben is, mint ahogy az a bírósági szakaszban érvényesül. Hozzáteszem: ez nem is következik nemzetközi kötelezettségvállalásunkból. Sőt, azzal, hogy a 100. § teljes és folyamatos iratmegtekintést garantál a védelem számára, még túl is megy azon, amit például a strasbourgi bíróság megkövetel. Tudomásom szerint ugyanis a bíróság csak az előzetes letartóztatás fenntartása körüli eljárás esetén írta elő – éppen a kényszerintézkedés jellegére és súlyára tekintettel és az ügyfélegyenlőség elvét felhíva –, hogy a védelem számára minden olyan információt rendelkezésre kell bocsátani, amire az ügyész a hosszabbítás iránti indítványát alapozza.¹⁷ (Az más kérdés, hogy a magyar törvényhozás erről mintegy másfél évtizedig nem vett tudomást.)

Azt illetően viszont kételyeim vannak, hogy helyesen tették-e a törvényhozók, hogy megnehezítették a védelem számára *magánszakértői* vélemény benyújtását, illetve felhasználását (190. §)¹⁸. A korábbi szabályozás ugyanis éppen azokat a strasbourgi ítéleteket tartotta szem előtt, amelyek a fegyveregyenlőség elvét a szakértői bizonyításra konkretizálták.

Először is aggályos, ahogyan a törvény azt a szituációt kezeli, amikor magánszakértőt a törvényi *feltételek hiányában* bíznak meg. Ilyenkor ugyanis a véleményben foglaltak a törvény szerint a védő, illetve a terhelt észrevételének minősülnek – azaz nem bizonyítási eszköznek. Ehhez járul még, hogy a szakértő tanúként nem hallgatható ki [190. § (2) bekezdés].

Nehezen elfogadható, hogy az igazság után kutakodó eljárási rend – márpedig a preambulum szerint a törvény „*szem előtt tartja az igazság megállapításának igényét*” – ilyenkor a véleményt, amely elvezethet az igazsághoz, gyakorlatilag *nem létezőnek nyilvánítja*. De ennél súlyosabb ellenérv, hogy egyértelműen sérül a fegyveregyenlőség elve: a bizonyítási eszköz kirekesztése a védelem jogát oly mértékben korlátozza, ami nehezen igazolható.

¹⁷ Garcia Alva v. Germany – 23541/94 Judgment 13.2.2001 [Section I]

¹⁸ Részletesen lásd Bánáti János: Védői szemmel a büntető eljárási törvényről. Belügyi Szemle, 2018/3., 94–97. o.

Kétkem azt is, hogy szükség volt arra a szabályra, amely határidőn belül kötelezi a védelmet arra, hogy értesítse a hatóságot magánszakértő megbízásáról, és hogy jelölje meg a vélemény elkészítésének várható időpontját. Jóindulattal feltételezhetnénk, hogy a törvény szövegezői az ügyfélegyenlőség nevében gondolták igazolhatónak a szabályt. Ha ugyanis a szembenálló fél (vagyis a nyomozó hatóság, illetve az ügyész) köteles értesítést adni a szakértő kirendeléséről – már pedig nyilvánvalóan köteles –, akkor a fegyveregyenlőség azt követeli, hogy a másik felet is terhelje e kötelezettség.

Az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlata azonban ezt az érvelést nem támasztja alá. Ez annyiban magától értődő, hogy a strasbourgi bíróság a fegyveregyenlőséget a vádlott szemszögéből vizsgálja, mert hiszen a tisztességes eljárás kizárólagos kedvezményezettje a büntetőügy vádlottja. A strasbourgi bíróság azzal is tisztában van, hogy a fegyverek egyenlősége az állam hatalmi helyzetére tekintettel „szürrealisztikusan mesterséges”¹⁹ – ekként fogalmaz a testület egyik bírója. A bíróság ezért a fegyveregyenlőséget valójában olyan érvelési eszköznek tekinti, amely segít a védelmi jogosítványok terjedelmének meghatározásánál. A fegyveregyenlőség elvét hívta fel a bíróság, amikor például azt vizsgálta, hogy mit jelent a vád megismerésének a joga vagy hogy melyek azok a „szükséges intézkedések vagy eszközök” (*facilities-facilities*), amelyeket a védekezés előkészítéséhez biztosítani kell.²⁰

Az angol felsőbíróságok ezzel szemben a fegyveregyenlőség elvét a szó köznapi jelentésével összhangban értelmezik: e szerint az eljárásnak *mindkét fél* szempontjából *fairnek* kell lennie. De azt még a *Lordok Háza* is elismeri, hogy esetenként a védelemnek szabad, ami a vádnak tilalmazott: a vádlót szigorúbb szabályok kötelezik arra, hogy feltárja a védelem előtt az előterjesztendő bizonyítékokat, mint fordítva – azaz hagynak teret a *favor defensionis* elvének, elismerik, hogy a valóságos egyenlőség megközelítése érdekében a formális egyenlőség elvétől el kell térni.²¹ A fegyveregyenlőségre tekintettel tehát a törvény előírása nem igazolható, sőt megkockáztatom: magában hordja – éppen a fegyveregyenlőség strasbourgi értelmezése alapján – az elmarasztalás veszélyét.

Az is aggályos, hogy nem egyértelmű: mi történik olyankor, amikor a magánszakértő igénybevételenek feltételei megvannak, de a védelem elmulaszt

19 Boštjan Zupančič: *The Owl of Minerva. Essays in Human Rights*. Eleven, 2008, p. 48.

20 Az esetjog áttekintésére lásd Stefan Trechsel: *Human Rights in Criminal Proceedings*. Oxford University Press, 2005, pp. 222–223.

21 John Frederick Archbold – Stephen Mitchell (eds.): *Pleading, Evidence and Practice in Criminal Cases*. 41st ed. Sweet & Maxwell, London, 1982, p. 425.

ja értesítési kötelezettségét, vagy annak késedelmesen tesz eleget. A törvény korábban említett rendelkezéséből, amely a feltételek *hiányában* készített magánszakértő által készítetteteket terhelti, illetve védői észrevétellel degradálja, *a contrario* következik, hogy ilyenkor nem jöhet szóba a vélemény kirekesztése a bizonyítási eszközök sorából.

Elvileg – és figyelmen kívül hagyva a Be. idézett 198. § (2) bekezdését – ezt nem tekinthetjük ugyan abszurdnak: ha arra gondolunk, hogy a magánindítvány előterjesztésére megállapított határidő elmulasztása esetén az áldozatot ért sérelem megtorlatlanul marad, vagy arra, hogy a fellebbezés késői benyújtása elzárja a vádlottat attól, hogy másodfokú bíróság egy esetleges téves elítélést korrigáljon, akkor a szakértő megbízásáról való értesítés elmaradása vagy a késlekedés esetén a figyelmen kívül hagyás nem tűnik drasztikus jogkövetkezménynek. De ha a feltételek hiányában készített vélemény észrevételnek minősül, akkor a határidő vagy a bejelentés elmulasztása ennél súlyosabb következménnyel nem járhat, ha a vélemény készítésének feltételei egyébként megvoltak.

Elvileg az sem kizárt, hogy a mulasztásnak vagy a késedelemnek nem lesz joghatása – de akkor meg minek a határidő tűzése? Ezért marad az a magyar bírói gyakorlatban mintegy négy évtizede kialakított megoldás, hogy az ilyen véleményt okiratként értékelik. A mulasztás szankciója tehát a bizonyítási eszköz „lefokozása”. Ez azonban megint csak a fegyveregyenlőség sérelmét jelenti, mert bár vallhatjuk a bizonyítási eszközök elvi egyenrangúságának tételét, azért aligha beszélhetünk egyenlő esélyekről, ha a perbeli jogokkal felruházott szakértő véleményével a néma okirat áll szemben. És ezt a strasbourgi bíróság is így gondolja.²²

Ha a perbeli igazságról beszélünk, illetve arról az útról, ahogy az igazsághoz eljutunk, azt is meg kell állapítanunk: a 2017. évi törvény sem rendezi megnyugtatóan, hogy a bíróság a felek indítványának hiányában mit tehet a tényállás felderítése érdekében. Ezt a gyenge pontot a törvényt kommentálók közül szinte senki sem hagyja szó nélkül.²³ Röviden arról van szó, hogy a Be. 164. § (2) bekezdése szerint a bíróság bizonyítékot indítvány alapján szerez be, de e kijelentést a törvény nyomban relativizálja, amikor azt mondja ki: indítvány hiányában a bíróság nem *köteles* bizonyítékot beszerezni és vizsgálni. Ez azt jelenti, hogy ugyanakkor erre *jogosult*.

²² Lásd például Bönisch v. Austria, 6 May 1985, Series A92

²³ Lásd például Kónya István: Az alapvető rendelkezések jelentősége az új büntetőeljárási törvényben. Belügyi Szemle, 2018/3.; Tóth Mihály: i. m.

De hogy itt adott esetben nemcsak jogosult erre, hanem *köteles* is, a megalapozatlanság kiküszöböléséről szóló egyik szabály teszi egyértelművé: e szerint nem alkalmazandók a megalapozatlanság következményei, ha az *nyilvánvalóan* arra vezethető vissza, hogy az ügyész nem teljesítette azt a kötelezettségét, hogy a vádat alátámasztó bizonyítékokat prezentálja, illetve hogy ezek beszerzését indítványozza [593. § (4) bek.]. A bíró tehát számíthat arra, hogy döntését másodfokon megalapozatlannak fogják ítélni, ha komolyan veszi, hogy indítványra vizsgálja a bizonyítékokat, és ezért a védelem tértlenességét nem orvosolja. De abban az esetben is számolhat ezzel, ha a vádló csak részben tesz eleget törvényi kötelezettségének és a bíró nem segíti ki.

Az ellentmondás nyilvánvaló: a törvény az egyik helyen kategorikusan lezögezi a funkciók elkülönülésének az elvét, és megkísérli a feleket rávenni arra, hogy végezzék a dolgukat; de az anyagi igazság nevében engedi az elv áttörését, ha a felek mégsem vennék az üzenetet. Félek, hogy itt nem kodifikációs hibáról van szó. Felteszem, a törvény készítői is tisztában voltak ezzel, hogy itt bizony ellentmondás van. Az egyik ok, amiért az ellentmondást nem oldották fel, talán az lehetett, hogy nem akartak szembemenni a bírák önképével. Ennek jellemzője, hogy egyrészt igényt tartanak a méltóságteljes, a felek felett álló, pártatlan döntnök szerepére, de ragaszkodnak igazságkereső monopóliumukhoz. Egy személyben kívánnak *vizsgálóbírák* és pártatlan *ítélkezők* lenni. És ez mindaddig így lesz, amíg a bürokratikus szervezési elvnek megfelelően karrierjüket a hierarchia alján kezdik, és onnan lépegetnek felfelé. Vagyis a bírói kar nem azokból verbuválódik, akik vádlói vagy védői minőségben már bizonyították képességeiket és megtanulták, hogy az igazság több-, de legalábbis kétarcú lehet.

Amikor korábban azt írtam, hogy egyelőre nem fedezem fel a törvényben a *korszellemet*, nem látom a törvény mögött húzódo ideológiát, ezzel nem azt állítottam, hogy ne lennének olyan *kriminalpolitikai* célkitűzések, amelyek elérésére a jogszabály alkotói törekedtek. Ezeket a törvény preambuluma számba is veszi; az ott szereplők közül már szóltam az igazság megállapítására törekvésről, a funkciók elkülönüléséről és az ország nemzetközi kötelezettségeiről. A preambulumban említi még a hatékonyságot és az időszerepét, valamint a sértetti jogok érvényesítését.

A hatékonyság és az időszerep az az követelményt jelenti, hogy minél kevesebb társadalmi ráfordítás mellett gyorsan vonják felelősségre a valóban bűnösöket. Nos, a hatékonyságot és a gyorsaságot nem tartom igazán sajátos kriminálpolitikai célkitűzéseknek: alig van ugyanis olyan emberi tevékenység, alig van az emberi létnek olyan területe, ahol a pazarlást, a tékozlást

vagy a lassúságot díjaznánk. Ez egyszerűen onnan van, hogy az emberi lét időben behatárolt – nem élünk örökké. (Logikailag ebből következően csak az öregedés folyamatát tekintve érték a lassúság – legtöbbünk számára.)

A *sértett* eljárási helyzetét a törvény kétségtelenül erősíti – igaz, nemzetközi kötelezettségeinkre figyelemmel ezt már a korábbi jogszabály is megtekte. Újdonság viszont, hogy a *sértett* már az eljárás kezdetén nyilatkozhat, hogy kívánja-e az elkövető megbüntetését. Lehetőséget kap arra is, hogy beszámoljon arról: milyen hatások érték a bűncselekmény következtében [51. § (2) bek.]. Ez pedig – így az indoklás – segíthet a sérelem feldolgozásában.

Valójában ez sem igazi újdonság a mi jogunkban, hiszen a korábbi törvény is feljogosította a *sértetteket*, hogy észrevételeket tegyenek bármire, ami az ügyvel összefügg. Ebbe nyilván beleértendő a beszámoló a bűncselekmény okozta fájdalomról, traumáról vagy anyagi veszteségről. Az általános észrevételezési jog keretében erről továbbra is nyilatkozhat a *sértett*, mert ezt a jogot a törvény megtartja [51. § (1) bek. a)]. De talán valóban nem felesleges emellett a *sértettek* figyelmét *külön* is felhívni arra, hogy nyilatkozhatnak a büntett rájuk tett hatásáról, elmondhatják, hogy min mentek keresztül, hogyan változtatta meg a büntett az életüket. A törvény újítása tehát inkább szimbolikus jellegű, bár elismerem, lehet abban igazság, hogy a narratíva előadása, a szenvedés másokkal megosztása katartikus hatású lehet, és segíthet a rehabilitációban – ezért indokolt ennek lehetőségére külön felhívni a *sértettek* figyelmét.

Tény, hogy az ilyen nyilatkozat engedélyezése – az úgynevezett *Victim Impact Statement (VIS)*²⁴ formájában – az angolszász rendszerben volt forradalmi újítás. Ezt megelőzően ugyanis a *sértett* teljes hallgatásra volt ítélve. (Mindamellet nem Magyarország az egyetlen állam az európai kontinensen, amely importálta az intézményt az angolszász világból.²⁵)

A bűncselekmény előidézte hatásról való nyilatkozat azonban felvet olyan kérdéseket, amelyek megválaszolására fel kell készülnünk. A szöveg egyértelmű: csak arra jogosítja fel a *sértettet*, hogy arról számoljon be, miképp élte meg a büntetést; arra nem ad felhatalmazást, hogy tudassa, milyen büntetés lenne az, ami enyhítené fájdalmát. A kettőt az angolszász világban, a VIS hazájában szigorúan külön tartják. Mind az Egyesült Államok legtöbb államában, mind pedig Angliában az a szabály, hogy a *sértett* „csak” arról nyilatkozhat, hogy miképp hatott rá a büntett, de arról nem, hogy milyen büntetés tartana megfelelőnek.

²⁴ Angliában *Victim Personal Statement*ként jelölik az intézményt.

²⁵ Lásd például a holland eljárási törvény 51e.2. pontját.

Ez a szigorú distinkció keresztülvihető az erősen *formalizált* angolszász eljárási rendben: idézzük fel az esküdszéki tárgyalás jeleneteit, amikor arról döntenek a tárgyaláson belül tartott minitárgyaláson, hogy mit hallhat a zsüri, illetve mit köteles elfelejteni. De kérdéses, hogy vajon erre a mi eljárási rendünk elvei, szelleme lehetőséget ad-e, kivált, ha figyelemmel vagyunk arra, hogy – miképp már említettem – a hatályos jogban ismert általános sértetti észrevételezési jogot a javaslat megtartja.

Ha pedig a válasz nemleges – vagyis a distinkció nálunk a gyakorlatban keresztülvihetetlen, és ezért a sértett nemcsak a büntett hatásáról, hanem az általa helyesnek ítélt büntetésről is nyilatkozik –, akkor meg kell válaszolnunk azt a pönológiai kérdést, hogy a bíróság döntésére ez milyen hatással lehet.

Hogy egy másik problémát jelezzek, nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a büntett hatásáról tett nyilatkozat (*VTS*) az angolszász típusú kettéosztott tárgyalási rendbe illeszkedve nem vet fel aggályokat a bírói *pártatlanságot* illetően. Az áldozat ugyanis akkor teszi meg formalizált nyilatkozatát, amikor a verdikt már megszületett, amikor tehát a bűnösség kérdése eldőlt. Nálunk ismeretlen a tárgyalás kettéosztása, a törvény szerint pedig az áldozat *már az eljárás megindításától* nyilatkozhat az őt ért testi, lelki, vagyoni sérelemről.

De tegyük félre a pártatlanságot illető aggályainkat, és tegyük fel, hogy bíráink tárgyilagosan fognak ítélni, még akkor is, ha tudjuk, hogy nem választható el élesen a sérelemről történő beszámoló a sértett számára megfelelő büntetésről szóló nyilatkozattól.

De még ebben az esetben is maradnak kérdések. Így például az, hogy ténylegesen segít-e a trauma feldolgozásában, a normális életbe visszatérésben, ha az áldozat alkalmat kap arra, hogy a sérelemről beszámoljon, nyújt-e ez valamiféle megnyugvást és nem utolsósorban erősíti-e az igazságszolgáltatásba vetett bizalmat.

Az eddig végzett kutatások alapján egyértelmű válasz nem adható; egyesek azt igazolják, hogy akik ilyen nyilatkozatot adtak, pozitív élményként élték ezt meg. Más kutatások viszont arra jutottak, hogy nagyon kevesen tudták, hogy a nyilatkozatuknak lesz-e egyáltalán valami hatása, és kevesen vélekedtek úgy, hogy igenis volt befolyásuk a büntetésre, holott ebben reménykedtek.

Visszatérek a korábban érintett dilemmára, arra, hogy a büntetés mértékére kihatással lehet-e az, hogy az áldozat megbocsátó vagy bosszúálló, ön-emésztő vagy olyan alkat, aki könnyedén átlép az élet buktatóin, illetve hogy jelezheti az áldozat, milyen büntetést tartana megfelelőnek. Ez a nagy büntetési kérdés.

A válasz erre attól függ, hogy milyen büntetési elméletet fogadunk el. A megtorló büntetéssel aligha egyeztethető össze, hogy a szankció megállapításánál figyelembe vegyék azt: milyen büntetést tartana az áldozat megfélemlőnek. A retributív elmélet egyik kiemelkedő képviselője, az angol *Andrew Ashworth* egyértelműen fogalmaz: „[...] ami a büntetőügy kimenetelét, a terhelttel szemben kiszabandó büntetést illeti, a sértettnek érdeke nem erősebb, mint bármelyikünké”. E kérdéseket illetően „a sértettnek, mint polgárnak, mint a közösséget, illetve az államot alkotó polgárok egyikének van elismerhető érdeke. [...] Valamennyi polgárnak joga van a választásokon részt venni [...] és minden, őt érintő kérdésben joga van választott képviselőjét felkeresni. Ha a helyreállító igazságszolgáltatás lelkes híve vagyok, vagy úgy gondolom, hogy a visszaesőket határozatlan tartamú büntetéssel kell sújtani, úgy fordulhatok a képviselőmhöz vagy csatlakozhatok egy nyomást gyakorló csoporthoz. De az a tény, hogy valaki történetesen az én sérelmemre követett el bűncselekményt, nem hatalmaz fel arra, hogy szavamat hallassam [...] a kiszabandó büntetést illetően.”²⁶

Ha viszont a helyreállító igazságszolgáltatást részesítjük előnyben – és az új törvény valóban jelez elmozdulást ebbe az irányba –, akkor csak természetes, hogy a sértett jelezze: melyik az a szankció, amellyel a dolgok a helyükre kerülnek. Ezért nem tartom elhibázottnak a törvény azon rendelkezését, amely már az *eljárás kezdetén* módot ad a sértett számára, hogy beszámoljon az őt ért hatásról. Azt is védhetőnek tartom, hogy a sértett arról is nyilatkozzon: kívánja-e egyáltalán az elkövető megbüntetését. Ez ugyanis eligazítást nyújt a hatóságoknak, hogy a most már valóban jelentős számú diverziós lehetőséggel éljenek-e, illetve melyiket válasszák. Nem gondolom, hogy ezzel feladnánk az állam büntetőmonopóliumát. A büntetőjog ezzel nem veszíti el közjogi jellegét. Az áldozat megszólaltatása pusztán annak a felismerését jelzi, hogy legyen bár a büntetőjog a közjog része, az absztrakt jogrend, az elvont erkölcsi rend bizony nagyon is konkrét egyéni fájdalmak, szenvedések közvetítésével sérül.

²⁶ Andrew Ashworth: Responsibilities, Rights and Restorative Justice. *The British Journal of Criminology*, vol. 42, iss. 3, 2002, p. 585. Nálunk az alapvetően áldozatbarát Korinek is kétségeit fogalmazza meg azt illetően, hogy a sértetteknek legyen-e befolyásuk az érdemi döntésre. Végkövetkeztetése az, hogy az igazságosság és a pártatlanság követelményére, valamint a jogegyenlőségre figyelemmel a sértetti jogok túlzott kiterjesztése nem kívánatos. Korinek ugyanakkor úgy véli, hogy a jogalkotónak idővel el kellene ismernie a sértettek jogát arra, hogy a büntetőigény bíróság előtti érvényesítését kikényszeríthessék, hiszen a bűncselekmény folytán valamely alapjoguk sérült. Korinek László: *Kriminológia* I. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2010, 386. o.

ANGYAL MIKLÓS

A kriminalisztikai gondolkodás – újratöltve

A kriminalisztikai gondolkodás kifejezést hallva sokan *Sherlock Holmes*ra, *Agatha Christie* valamelyik detektívhősére, vagy – a fiatalabbak – egy éppen népszerű helyszínelő-sorozat valamelyik nyomozójára asszociálnak. Többen viszont talán kissé kételkedve kapják fel a fejüket és fanyalognak a jelzős szerkezetben, kétségbe vonva a kifejezés entitás jellegét, megkülönböztetésének szükségességét. Szögezzük le rögtön az elején: a kriminalisztikai gondolkodás nem egy misztikus képesség. Mindamellet hiba lenne elintézni azzal, hogy a sikeres nyomozások során alkalmazott gondolkodás nem több a „józan paraszti ész” használatánál.

Lakatos szerint „a kriminalisztikai gondolkodás a kriminalisztikai megismerési módszerek egyike, amely egyúttal a nyomozási problémák megoldásának sajátos módszere is [...] a kriminalisztikai gondolkodás valamilyen mértékben minden jogalkalmazónak – így az ügyésznek és a bírónak is – a sajátos jellemvonásai körébe tartozik”¹. A magunk részéről ezt csupán azzal egészítenénk ki, hogy a kriminalisztikai gondolkodás nem egy módszer vagy jellemvonás, hanem szakmai és szociális-kommunikációs kompetenciák sajátos szövedéke.

A kriminalisztikai gondolkodás már a XX. század elejétől kezdve kiemelt szerepet kapott a rendőrség (csendőrség) krimináltaktikai eszköztárában. „*A Csendőrségi Szolgálati Utasítás 410. pontja szerint a csendőrnek képesnek kell lennie arra, hogy az általa ismeretes körülményeknek vagy állapotoknak ismeretlen okára vagy okozatára, a tettes személyére stb-re nézve helyes és észszerű következtetést vonjon le, amely következtetés a további eljárás kiindulópontját vagy támaszát képezheti. A következtetésnek fontos szerepe van a nyomozásban. Az adatok kiértékelése következtetési műveletek útján történik. Az adatgyűjtés során felkutatott adatok javarésze ugyanis önmagában néma, holt és így egyelőre még nem is hasznosítható anyag. Értékessé csak bizonyos szellemi megmunkálás után válnak, amikor is a gondolkodás életet lehel*

¹ Lakatos János: A kriminalisztikai megismerés egyes sajátosságai, a kriminalisztikai gondolkodás. In: Lakatos János (szerk.): *Kriminalisztika I. A kriminalisztika egyes elméleti kérdései*. RTF, Budapest, 2012

beléjük, vagyis, amikor a belőlük levont következtetésekkel megszólaltatjuk őket.”²

Ha az említett kompetenciákat nézzük, akkor a kriminalisztikai gondolkodással kapcsolatban a következőket kell kiemelnünk. A kriminalista (nyomozó, jogalkalmazó) képes

1. jogi normákhoz kötötten dolgozni;
2. az okozatból az okra relevánsan következtetni;
3. rekonstruktívan gondolkodni;
4. verziókat felállítani és azokat alkalmazni;
5. a megfelelő logikai módszereket használni;
6. birtokában van a megfelelő intuíciónak;
7. és fantáziának;
8. emellett a szükséges empátiának;
9. képes a kételkedésre és az önellenőrzésre;
10. kreatív és előrelátó;
11. megfelelő a problémamegoldó képessége;
12. valamint a tapasztalata és ügýtípusismerete;
13. hisz a kollektív bölcsesség erejében; végül
14. számol a véletlennel mint lehetőséggel.

A következőkben a felsorolásban szereplő készségeknek és képességeknek rövid tartalmi leírását adjuk.

Joghoz kötöttség

A nyomozás (büntetőeljárás) alatt, a megismerés során mindvégig megjelennek a *jogi elemek*. A nyomozás jogi keretek között, jogilag (különböző mértékben) szabályozott utakon történhet. Az ennek történő megfelelés (törvényesség!) a garanciája a nyomozás eredményei hitelességének, későbbi felhasználhatóságának. A jogi keretek, előírások és útmutatások *speciális környezetbe* helyezik el és természetesen befolyásolják a megismerést, a megismerhetőséget.

² Ridegh Rajmund – Olchváry-Milvius Attila: Bűnügyi nyomozástan. Hornyánszky Könyvnyomda, Budapest, 1936

Az okozatból az okra

„A halál oka szívszúrás, következményes szívfojtás volt” – sokszor szereplő mondat késsel elkövetett emberölés áldozatának boncjegyzőkönyvéből. Ahogy korábban említettük, a nyomozások során általában *okozatból okra* következtetünk. A boncteremben is először a szívtájékon elhelyezkedő bemeneti nyílásra, majd a mellkas megnyitása után a szúrási csatornára derül fény. Ha pedig a csatorna végét a szívben találjuk, és a szívburok lepényszerű vérel telt, akkor ez az *okozat* egyértelműen definiálja önnön *okát*: a szívszúrást. A szívszúrás tehát a halál oka. Rögtön meg is fogalmazhatjuk azokat a feltételeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy oksági kapcsolat álljon fenn:

- az oknak léteznie kell, és nem lehet későbbi az okozatnál;
- ok és okozat között törvényszerű kapcsolatnak kell lennie;
- az okozatnak az októl kell függnie.

Tovább vizsgálva a példánkat megállapíthatjuk, hogy a szívszúrás *elégéses* feltétele a halálnak, hiszen ilyen szív sérülés esetében a halál (szinte) minden esetben bekövetkezik. Meghalni azonban számos egyéb ok miatt is meg lehet, így a szívszúrás *elégéses*, de *nem szükséges* feltétel.

Vegyünk egy másik példát! Az elkövető közepes távolságról egy lőfegyverrel rálő áldozatára, a lövés azonban célt téveszt. A tettest (például a szemtanúk leírása alapján) beazonosítják, elfogják, majd emberölés kísérlete miatt el is ítélik. Ebben az esetben a lövés az ítéletben kimondott bűnösség *szükséges*, de *nem elégéses* feltétele, hiszen ahhoz számos egyéb feltételnek is teljesülnie kellett (a fegyvert célzottan, vagy legalábbis irányzottan használta, a fegyver élet kioltására alkalmas volt, valóban az élet kioltása volt a célja stb.).

Végül képzeljük el ezt az esetet úgy, hogy az elkövető eltalálja áldozatát, de annak inge mellzsebében lévő cigarettatárcája felfogja a lövedéket. A súlyosabb (akár halálos) eredmény elmaradásának *szükséges* és *elégéses* oka az, hogy a lövedék a cigarettatárcát és nem a sértett mellkasát érte.

Az oksági kapcsolat lényege gyakorlati szempontból az, hogy ha az okot befolyásoljuk, akkor változik az okozat is. Fontos kiemelnünk, hogy a nyomozások során az ok és okozat között általában az előbbieknél összetettebb a viszony. Egy bűncselekmény általában bonyolult, soktényezős, elégéses feltételrendszer nyomán következik be. Az okozatnak tehát több lehetséges oka is lehet. Anélkül, hogy ennek részletes elemzését adnánk, megemlítjük, hogy az informális logika ismeretanyaga szerint minden oksági megállapítás

általános oksági összefüggéseket – vagy más néven oksági törvényeket – feltételez, az oksági kapcsolatok kikövetkeztetése pedig a Mill-féle szabályok szerint történik³.

Rekonstruktív gondolkodás

A kriminalista gondolkodása annyiban *rekonstruktív*, hogy a nyomozás során megismert eseményszegmensekből a múltban megtörtént egészet kívánja megismerni. Az eljárások kezdetén a hatóságnak az eset ténybeli körülményei felől többnyire hiányos, sokszor csak másodkézből származó ismeretei vannak. Ezekből az adatokból kell a múltban megtörtént eseményt tényszerűen rekonstruálni. Ez a rekonstrukció azonban értelemszerűen nem a megtörtént teljes és pontos valóságot fogja mutatni, hanem a felhasznált adatok és perцепciók alapján összerakott képeknek a megismerő ismeretei, képességei és intuícói által képzett tükröződését. A *Thészeusz hajója* paradoxon alapján azonban nem feltétlenül egyértelmű, hogy a meglévő adatokból a múltbeli eseményeket kell-e, lehet-e rekonstruálni, vagy az adatokat megfelelően összerakva a lehető legvalószínűbb eseménysort kell „konstruálni”, ami persze – legalábbis sikeres modellalkotás esetén – megfelelhet a „re”-konstrukcióval szemben támasztott követelményeknek⁴.

A Thészeusz hajója paradoxon egy görög mitológiai történet és egy analitikus filozófiai gondolat kísérlet keveréke. Miután Thészeusz, Athén hős királya legyőzte a gonosz Minótauroszt, Ariadné fonala segítségével pedig kijutott a labirintusból, hazahajózott Kréta szigetéről. Fehér vitorlájú hajóját az athéniak kérésére dicsőséges tette emlékeként rájuk bízta. Ahogy telt-múlt az idő, az athéniak észrevették, hogy a hajó bizonyos részei (deszkái, kötelei stb.) tönkrementek. Az athéniak nem akarták, hogy a hajó az enyészeté legyen, ezért a tönkrement részeket az eredetiekkel megszólalásig hasonló új részekkel pótolták, gondosan ügyelve arra, hogy a hajó eredeti formája megmaradjon. Eddig a történet. A továbbiakban csak feltesszük, hogy a dolog úgy is alakulhatott volna, hogy az idők során az eredeti hajó *valamennyi* alkatrészét kicserélik, és az eredeti hajó egyetlen alkatrésze sem marad a kikö-

³ Margitay Tihámér: Az érvelés mestersége. Érvelések elemzése, értékelése és kritikája. Második, javított és bővített kiadás. Typotex Kiadó, Budapest, 2007

⁴ Angyal Miklós: A kriminalisztikai megismerés, avagy a kriminalisztika megismerése. In: Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.): A munkát nem lehet eltitkolni. Tiszteletkötet Tremmel Flórián professor emeritus 75. születésnapjára. PTE ÁJK, Pécs, 2016

tőben ringó hajóban. Ebből viszont következik a kérdés: meddig cserélgethetik az athéniak a hajó darabjait, hogy még ezt mondhassuk, hogy *a kikötőben lévő hajó Thészeusz hajója*? Ráadásul – a gondolatkísérletet tovább csavarva –, ha a lecserélt darabokat (az összes lecserélt darabot) renoválnák egy szerelőműhelyben, melyik lenne Thészeusz hajója: *amelyik a kikötőben ring, vagy amelyik a műhelyben van*? A lehetséges válaszokat illetően az analitikus filozófia számos érdekes megoldást kínál⁵.

Verziókról verziókra

A *verzió* a hipotézissel analóg szerepet tölt be a nyomozásban. Tárgya lehet a múltbeli esemény valamely releváns tulajdonságával, mikéntjével kapcsolatban felvetődő kérdés, de vonatkozhat nyomozási feladat meghatározására is. A verzió magyarázatot adhat a cselekmény, az esemény egészére vagy egy részére, illetve használata lehetővé teheti a felvetődő problémák megoldását⁶.

A *Keresztapa* című film legendás jelenetében a haldokló, családjától búcsúzító Vito Corleone még szerét ejti, hogy figyelmeztesse a fiát: aki a temetésen a nagy ellenlábás találkozára hívó üzenetét hozza, az az áruló. Az öreg maffiafőnök tanácsa telitalálatnak bizonyul. Mindenki meglepetésére Tessio, a család régi bútordarabja bukik le, így segítve hozzá a családot a megtorlás dramaturgiájának pontos megtervezéséhez. Honnan tudta a haldokló Corleone előre, mi és hogyan fog történni? Oly régóta élt a rivális bünszervezetek egyensúlyi játszmáinak világában, annyira alaposan ismert minden szabályt, érdeket, gondolkodásmódot, tipikus módszert, hogy hipotézise (verziója) tökéletesnek bizonyult⁷. Nem kikövetkeztette, hogy miért és mi fog történni: *tudta azt*, és azt is, hogy ami történni fog, annak mi lesz a pontos jelentése.

Logikus gondolkodás

A *logika* a helyes következtetések tudománya. Két alapvető típusa a *formális* (klasszikus) és a *nem formális* logika. A *formális logikában* a vizsgálat tár-

⁵ Tózsér János: *Metafizika*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009; Bács Gábor: *Az intelligens nagynéni segédlete Thészeusz hajójához*. In: Bács Gábor et al. (szerk.): *Perlekedő rokonok? Analitikus filozófia és fenomenológia*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011

⁶ Lakatos János (szerk.): *Krimináltaktika I.* RTF, Budapest, 2001

⁷ Z. Karvalics László: *Az abduktív menedzsmenttől a tudáskormányzásig. Vezetéstudomány*, 2015/6., 12–21. o.

gyát és a következtetések érvényességének alapját kizárólag az állítások logikai szerkezete és az azokban szereplő logikai szavak jelentése adhatja. A kifejezések tartalmától való elvonatkoztatás miatt értelmetlen kifejezésekből is „érvényes” következtetést lehet levonni. A formális logika *alethikus* (a logikai állítások kijelentő mondatok és igazságértékkel bírnak, azaz igazak vagy hamisak), valamint *kétértékű*. Ez azt jelenti, hogy két alapelve ismert, amelyek szerint 1. egy állítás nem lehet egyszerre igaz és hamis (ellentmondásmentesség törvénye); és 2. lehetetlen, hogy egy állítás se igaz, se hamis ne legyen (kizárt harmadik törvénye). A *nem formális logikában* a nyelvi kifejezések jelentése, azok tartalma és intenziója (azoknak a feltételeknek az összessége, amelyek mellett a kifejezésnek logikailag kezelhető, egyértelmű, igazságértékkel felruházott jelentés tulajdonítható) is a következtetések érvényességének szükséges kellékei.

Egy következtetésben a kijelentéseket két csoportra oszthatjuk. Azokat a kijelentéseket, amelyekből következtetünk, *premisszáknak* [p], azt pedig, amelyekre következtetünk, *konklúzióknak* [k] nevezzük. A premisszák (állítások, tételek) számára nézve a modern logika nem ismer kikötést (több is lehet), konklúzió viszont minden következtetésben csak egy van, és amennyiben a premisszákból több konklúzió is levonható, úgy ezeket külön-külön következtetéseknek tekintjük. A következtetés tehát szűkebben tekintve egy a premisszák és a konklúzió közti viszony.

A következtetés természetesen csak akkor *helyes*, ha a felállítás formai helyességén kívül a premisszák *tartalmilag* is helyesek, igazak. A következtetés hibái (helytelenségének veszélyei) leginkább nem a következtetés levonásában, hanem az egyes premisszák felállításában rejlenek. Ennek megfelelően a premisszáinkat *ellenőrizni* kell. Meg kell győződni arról, hogy az *egyetemés* premisszánk (felső tétel, p) helyénvaló, odaillő-e, nem tulajdonítunk-e neki túlzott jelentőséget, nem estünk-e a felületes általánosítás hibájába. Az egyes állításunk (az alsó tételünk, p') még gondosabb odafigyelést igényel. Általánosan elfogadott, hogy a konklúzió megbízhatósága mindig a kisebb értékű, megbízhatóságú premisszához igazodik.

A következtetéseknek három megjelenési formáját tárgyaljuk.

A *dedukció* a tényektől, premisszáktól halad a következmény irányába. A következmény szükségszerűen adódik a premisszákból. A deduktív következtetés érvényességének egyik feltétele az, hogy az igaz premisszákból szükségszerűen igaz következmények kell hogy származzanak. Emiatt a dedukció igazságmegőrző (*truth preserving*), azaz az igazságértéket átmenti a premisszákról a következményre. A dedukciós következtetéseknél az általá-

nos tételekből jutunk egyes következtetésekre, egyetemes szabályokból az egyes esetekre. A dedukció tisztán szellemi munka.

Egy klasszikus peirce-i példát⁸ a kriminalisztika nyelvére lefordítva, a deduktív érvelés során a következőket kapjuk:

p: A betörés során csak római kori pénzerméket tulajdonítottak el.

p': Az orgazdánál talált pénzérme a betörésből származik.

k: Az orgazdánál megtalált pénzérme (szükségképpen!) római kori.

Az *indukció* során mintákból, azaz ténycsoportokból származnak az általános kijelentések, azaz a konklúzió. A konklúziók a premissákhoz képest utólagosak és a jövőre vonatkoznak. Az induktív konklúzióknak vannak bizonyos valószínűségi fokozatai, tehát az igazsággal kapcsolatosak, akárcsak a dedukció. Csakhogy az induktív úton nyert konklúzió mindig egy bizonyos fokú lemondást jelent a teljes igazságról, amit deduktív úton nyerhetünk el. Vagyis az indukció – szemben a dedukcióval – nem monoton.

Az előző példát az indukcióra átfordítva:

k: Az orgazdánál megtalált pénzérme római kori.

p': Az orgazdánál talált pénzérme a betörésből származik.

p: A betörés során (feltehetően) csak római kori pénzerméket tulajdonítottak el.

Az *abdukció* a nyilvánvalótól halad a hipotézisek irányába. Tehát bizonyos értelemben hipotézisalkotás. Emiatt elsődleges tétje nem az igazság, hanem a *magyarázat*. Nem igazságmegőrző, következésképpen nem is lehet monoton. És ha abduktív úton magyarázatok születnek, ennek az lesz a következménye, hogy a magyarázathoz kötött hitekkel (*beliefs*) kerül kapcsolatba, amelyekkel vagy összhangban van, vagy ellentmond nekik. Ebből a szempontból pedig hamisítható.

A példát az abduktív érvelésnek megfelelően (Peirce szerint) átalakítva:

k: Az orgazdánál megtalált pénzérme római kori.

p: A betörés során csak római kori pénzerméket tulajdonítottak el.

p': Az orgazdánál talált pénzérme (feltehetően) a betörésből származik.

Charles Sanders Peirce amerikai vegyész, matematikus, filozófus, a „pragmatizmus atyja” szerint a dedukció megmutatja, hogy valaminek bizonyos

⁸ Charles S. Peirce: Collected Papers of Charles Sanders Peirce. In: Charles Hartshorne – Paul Weiss (eds.): Volumes 1–6, 1931–1935. Harvard University Press, Cambridge, 1958.; Arthur W. Burks (ed.): Volumes 7–8. Harvard University Press, Cambridge, 1958

módon *kell* alakulnia, az indukció, hogy *valóban* hogyan alakul és az abdukció (amit ő hipotézisnek nevez), hogy *feltehetően* hogyan fog alakulni”.

Végül egy „klasszikus” példa a hibás érvelésre. A *Gyalog-galopp* című film (a humor kedvéért szándékosan) rosszul alkalmazott arisztotelészi szillogizmusokkal teli „boszorkányégetős” jelenetében a lovag a következőképpen tesz „igazságot”:

1. Minden boszorkány éghető.
2. Minden dolog, ami éghető, fából van.
3. (Tehát) minden boszorkány fából van.
4. Minden dolog, ami fából van, úszik a vízben.
5. Minden dolog, ami olyan súlyú, mint egy kacsa, úszik a vízben.
6. (Tehát) minden dolog, ami olyan súlyú, mint egy kacsa, fából van.
7. (Tehát) minden boszorkány olyan súlyú, mint egy kacsa.
8. Ez a nőszemély olyan súlyú, mint a kacsa.
9. (Tehát) ez a nőszemély boszorkány.

Az idézet tulajdonképpen négy következtetést (3., 6., 7., 9.) tartalmaz. Az első érvelés (1–3.) formailag helyes, mivel azonban a 2. állítás nem igaz állítás, ezért a következtetés *tartalmilag* hamis. A következő (4–6.) egy formailag hibás (középkori nevén) *Barbara* szillogizmus. A Barbara szillogizmus képlete:

Minden A B

Minden C A

Tehát: Minden C B

Itt viszont a képlet a következő:

Minden A C

Minden B C (formailag hibás)

Tehát: Minden A B, ami értelemszerűen hamis következtetés.

A harmadik (3., 6., 7.) és a negyedik (7., 8., 9.) érveléssel ugyancsak az a baj, mint a másodikkal, hiszen – utóbbi esetében például – sok minden más is lehet olyan súlyú, mint egy kacsa.

⁹ Charles S. Peirce: Deduction, Induction, and Hypothesis. *Popular Science Monthly*, vol. 13, 1878, pp. 470–482.

Intuitív gondolatok

Az *intuición* („a hatodik érzék”) csak látszólag független a világgunkkal kapcsolatos tapasztalati bizonyítékoktól. A pszichológiában azokat a gondolatokat vagy impulzusokat hívjuk intuíciónak, amelyek egy helyzetre spontán és gyorsan jutnak a tudatunkba. Intuíciónk részben velünk született tudáson, részben pedig az életből vett tapasztalatokon alapszanak. Egy általánosan elfogadott álláspont szerint *tacit* tudásunk az a forrás, amiből intuíciónk leginkább meríteni tud. A *tacit* tudás fogalom első használója *Polányi Mihály* volt¹⁰. Fontos jellemzője az *implicit* jelleg, szemben az *explicit* tudással, amelyet szavakban is meg tudunk fogalmazni. Intuíciónk feltáratlan potenciál és egyben tévedéseink forrása is. A probléma abból adódik, hogy a megérzésünk helyességében való hitünk nem feltétlenül jár együtt azok tényleges helyességével. Gyakran a tapasztalatok száma sem óv meg bennünket attól, hogy magabiztosan téves ítéleteket hozzunk.

A fantázia szerepe

A *fantázia* többjelentésű, széles spektrumú kifejezés. Jelenthet kósza, felbukkanó ötletet, álmodozást, víziókat, előremutató, eddig nem volt gondolatokat, de akár hallucinációt is. Jellege általában elmosódott, az észleleti képpel (látom a helyszínt) szemben nem megjelenő, hanem megjelenített (elképezem a sosem látott helyszínt). A tudat előzetes észlelések alapján teremt fantáziáját.

Ezt látszik alátámasztani, hogy viszonylag nehéz fantáziálni egy ziháló *Brqwes* képét, ha még sosem látott az ember egy ziháló *Brqwest*, vagy legalábbis valami olyasféléit. (Meggjegyezzük, hogy ez csak egy véletlen billentyűkombináció részünkről, így vélhetően csekély számú „ziháló” *Brqwes* élhet a földön, ennek megfelelően pedig azok száma, akik láttak ilyet, szintén elhanyagolható.) Viszont ugyane hipotézisnek ellentmondhat, hogy *orkokat* sem láthattak közülünk sokan, *A Gyűrűk Ura* alkotói mégis elképesztően részletgazdagon ábrázolták ezeket a nemlétező teremtményeket.

Miközben tehát természeténél fogva a fantázia valamiféle virtuális másvilágot, más teret és időt jelenít meg, nagyon is valóságalkotó erővel formálja világgunkat. Az emberiség történelme során mindig megvolt a maga evolúci-

¹⁰ Michael Polányi: *Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy*. University of Chicago Press, Chicago, 1958

ős feladata, de a mai modern korban sajátosan átalakult és bizonyos értelemben felerősödött a szerepe. Már nemcsak a művészeti és irodalmi életben, de életünk szinte minden területén, a gazdaságban, a kulturális élet számos területén, az oktatásban, sőt a politikában és a közösségi kapcsolatokban is egyre fontosabbá válnak olyan fogalmak, értékeszmények, amelyek valamiképpen a fantáziaműködésre utalnak: innováció, kreativitás, eredetiség, individualitás, játékoság, élményközpontúság. Az alkotó, pozitív értékre-remtő fantáziának tehát igenis lehet létjogosultsága a kriminalisztikai gondolkodásban is.

Az empátia

Empátiának nevezzük azt a képességet, amellyel mások bőrébe bújunk, hogy átéljük érzéseiket, megismerjük szemléletüket, és ezzel a tudással felvértezve cselekedjünk. Elfogadottan két komponense van: az *érzelmi* és a *kognitív* komponens. Az előbbi a másik személy érzelmi állapotának megértését teszi lehetővé, míg az utóbbi segítségével próbáljuk meg saját előző tapasztalataink alapján megérteni a másik nézőpontját, következtetni a másik várható viselkedésére. A kilencvenes években jelenik meg az empátiakutatásokban a perspektívaelfelvétel mint az empátia egyik dimenziója¹¹. Ez a dimenzió azt jelenti, hogy az egyén mennyire hajlamos az adott helyzetre a másik nézőpontjából is rátekinteni. A perspektívaelfelvétel (váltás) képessége nagyon szoros kapcsolatban van azzal a képességünkkel, amelyet arra használunk, hogy mások elméjének tartalmait megnevezzük. A másik személy mentális állapotának felismerését, élményének átélését a pszichológiában mentalizációként vagy naív tudatelméletként emlegetik. Az empátia lehet *tudatos* vagy *ösztönös*. A tudatos alkalmazás azt is jelenti, hogy az empátia fejleszhető. Az ösztönös empátia által a személy a másik sajátos egyedi állapotát érzékeli, és arra reagál. Az ilyen ember érzékeny a nonverbális kommunikációra, birtokában van a személyre irányuló figyelem készségének és őszintén, hitelesen (kongruensen) viselkedik. Tehát ha a viselkedés hiteles, akkor a másik ember jobban megnyílik, több kommunikációs jelzést ad, és tér nyílik az empátia számára¹². Fontos kiemelni, hogy az empátia egyik összetevője lehet a személyes distressz, azaz az empatikus viselkedést kísérő szorongás.

¹¹ Mark H. Davis: A multidimensional approach to individual differences in empathy. JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology, vol. 10, 1980, p. 85.

¹² Buda Béla: Empátia – a beleélés lélektana. Urbis, Budapest, 2006

Kétkedés és kritikai érzék

A *kétkedéssel* (tudományos értelmű szkepticizmussal) kapcsolatban fontos két feltételt megfogalmazni. Az egyik, hogy a kétely valamilyen (valamiben való) bizonyosságot már előfeltételez, illetve hogy a pozitív, előremutató kétkedés mindig megalapozott.

A tudás legfontosabb sajátja az állandó kétkedés: elsősorban magunkban, saját munkánkban. A kérdés szubjektív vetületét tekintve nélkülözhetetlen a *kritikai érzék*, mindenekelőtt az *önkritikusság*. A tudós csak kétkedés útján szerez tapasztalatot. Csak akkor kísérletezik tovább, ha nem biztos az eredményben. Kétkedik, bizonytalan, ezért megy tovább. A másik vetülete: kétkedés a tudomány dogmaiban és új eredményeiben. Számos nagy felfedezés esetében, mint amilyen a kopernikuszi világmép, a darwinizmus, a genetika Mendel-féle törvényei, a relativitáselmélet, vagy akár a kvantummechanika, a bizonyíték kezdetben nem volt elégséges ahhoz, hogy elnyerje a korabeli tudósszadalom általános jóváhagyását. A tudomány megfogalmazta kételyeit, ezáltal további bizonyítékkeresés motorjává vált.

A kétkedés pragmatikus megjelenése a nyomozásban a beszerzett információ hiteltérdemlőségével, valóságtartalmával kapcsolatos. Jól látta-e a tanú azt, amit látni vélt; úgy látta, láthatta-e, ahogyan emlékszik rá; érdekelt-e esetleg abban, hogy mást mondjon, mint amit észlelt? Fontos annak belátása is, hogy ami objektíve hamis, szubjektíve lehet igaz¹³. A tanú tehát meg lehet győződve igazáról, noha téved. Ez adódhat a figyelem vagy a megismerés zavarából, de elképzelhető, hogy csak rossz, alkalmatlan helyről látta az eseményeket, amelyek így másmilyennek tűntek, mint valójában voltak.

A fejleszthető kreativitás

A *kreativitás* az emberi személyiség azon jellege és állapota (diszpozíciója), amelynek révén a tevékenység adott területén valamilyen új gondolatokon alapuló hasznos (eredeti, újszerű, értékes) termék jön létre. Pszichológiai szempontból vizsgálva pedig a kreativitás nem más, mint a divergens (szétartó, több megoldást nyújtó) gondolkodás képességének megnyilvánulása a különböző problémaszituációkban. Régóta vitatott kérdés a pedagógiai szak-

¹³ Revital Ludewig – Daphna Tavor – Sonja Baumer: Wie können aussagepsychologische Erkenntnisse Richtern, Staatsanwälten und Anwälten helfen? Aktuelle Juristische Praxis, 11/2011, S. 1415–1435.

irodalomban, hogy a velünk született adottságok és a környezeti hatások milyen szerepet játszanak a tehetség, a kreativitás kialakulásában. A kérdés teoretikus, hiszen a velünk született adottságokat kristálytisztá formában sose látjuk: már születésünk pillanatától – sőt már előtte is – alakítják őket a környezeti hatások¹⁴. Két dolog azonban biztos: egyrészt, hogy a divergens gondolkodás hasznos társa a múlt rejtélyes eseteinek megoldásán munkálkodó, speciális problémákkal szembesülő nyomozónak, másrészt pedig, hogy ez a képesség fejleszthető.

A problémák megoldására törekvés

A *problémamegoldás* a rejtett út megkeresése bizonyos cél eléréséhez. A problémamegoldó kompetencia az egyén arra való képessége, hogy kognitív eljárásokat használni tudjon valós, komplex problémaszituációkban, ahol a megoldás útja nem egyértelmű, és – általában – a megoldás folyamán alkalmazott ismeretek nem egy tudományterületről valók. A problémamegoldás képessége olyan alapvető képességnek tekinthető, amely lehet spontán vagy tudatos. A spontán problémamegoldáshoz szükséges egyrészt a problémát övező szakterület ismerete, másrészt foglalkoznunk is kell a problémával ahhoz, hogy a háttérben az agyunk – amikor nem is vagyunk tudatában – megalkossa „spontán” a megoldást („aha-élmény”). A tudatos problémamegoldás lehet konvergens, amikor beállítódunk az egyetlen megoldás irányába. A másik fajtája a már említett *divergens* gondolkodás, amely során számos lehetőséget kell vizsgálni és mérlegelni.

Léteznek olyan problémák, amelyek megoldása lépésről lépésre, pontosan leírható. Egyik lépést követi a másik, és ez végül szükségszerűen elvezet a célhoz, azaz a megoldáshoz. Ezt az „utat” *algoritmusnak* nevezzük. (Ilyen például egy lapra szerelt bútor leírás szerinti összeszerelése.) Előfordulhat viszont, hogy egy probléma megoldására nincs hozzáférhető algoritmusunk, vagy egy művelet végrehajtása több folytatási lehetőséget is kínál, amelyek közül választanunk kell. A siker ugyanakkor nem eleve elrendelt. Ebben az esetben *heurisztikáról* beszélünk. (A heurisztika az egyértelmű algoritmusok helyett próbálkozásokkal, korábban megszerzett tapasztalatok felhasználásával működő feladatmegoldási módszer. Ilyen például a sakkjátzsma, de ilyen a nyomozások jelentős része is.)

¹⁴ Herskovits Mária: A tehetség nem specifikus jegyei. OPI, Budapest, 1983

Tapasztalat és ügytípusismeret

A nyomozó számára az adott szakterületen szerzett *tapasztalat* magabiztosságot, az ügy megoldásához szükséges mennyiségű és mélységű ismeretet, rutint, valamint absztrakciós lehetőségeket is adhat. Emellett elengedhetetlen a vonatkozó krimináltaktikai ajánlások készségszintű ismerete, a rendelkezésre álló krimináltechnikai eszköztár alkalmazásának mérlegelése, valamint a stratégiai célok figyelembevétele is.

Az ügytípusismeret és a nyomozási sikeresség összefüggésének szakmából vett példája a *tolvajnyelv* (csoporthely) kifejezéseinek ismerete. A magyar tolvajnyelv ebbéli jelentőségét felismerve már a hazai kriminalisztika kialakulásának kezdetén igyekeztek a hatóságok feltérképezni és szótárezni¹⁵. A csoportnyelveket a színominabőség jellemzi, a magyar tolvajnyelv szóállományának mintegy fele idegen eredetű (német, jiddis, héber, cigány, szlovák).

Kollektív bölcsesség

A tömegek bölcsessége (*vox populi*), kollektív intelligencia (*crowdsourcing*) az e-kultúra korában tágabb jelentést kapott.

Maga a terminológia *Sir Francis Galton*tól származik, aki 1907-ben egy állatvásáron látott egy olyan versenyt, ahol a résztvevőknek egy ökör súlyát kellett megbecsülniük. A pontos mennyiséget senki sem találta el, de a verseny végén Galton elkérte a tippeket tartalmazó cédulákat. Miután a több száz tippet feldolgozta, kiderült, hogy a becslések statisztikai mediánja hihetlenül közel állt a valósághoz¹⁶.

Az ezredforduló kollektív bölcsességének klasszikus példája a *Wikipédia*, ahol a szócikkek minősége versenyképes a legismertebb lexikonok szócikkeivel, a szócikkek száma pedig a legtöbb nyelven többszörösen meghaladja a legnagyobb papíralapú lexikonok terjedelmét. Emberek különböző csoportjai regényeket írnak, közösen rejtvényeket, feladványokat fejtenek meg és ott-honról számítógéppel végezhető, közös kutatásokban vesznek részt. A kollektív intelligencia és bölcsesség tehát a XXI. században már nemcsak közös együtt gondolkodást, „brainstormingot” jelent, hanem az elmeműködésünk digitális világba történő kiterjesztését is. A ma nyomozója a nyomozás során

¹⁵ Kemény Gábor: A tolvajnyelv. Magyar Rendőr, 1937/4., 5–7. o.

¹⁶ Francis Galton: One Vote, One Value. Nature, vol. 75, 1907, p. 414.

már nemcsak társával él szimbiózisban, hanem notebookjával, iPadjével és az azokon lévő adatokkal és információkkal is.

És végül: a „szerencsés” véletlen

Számos olyan jelenséggel találkozunk a mindennapi életben, amikor a figyelembe vett vagy egyáltalán figyelembe vehető körülmények összessége nem határozza meg a jelenség kimenetelét. Ezeket *véletlen jelenségeknek*, a több alkalommal lényegében azonos körülmények között megismétlődő, illetve megismételhető véletlen jelenségeket *véletlen tömegjelenségnek*, míg a véletlen jelenséget jellemző eseményeket *véletlen eseményeknek* nevezzük. Az alapvető különbség a *determinisztikus*, illetve *véletlen* események között abban van, hogy míg determinisztikus esetben a körülmények bizonyos összessége mellett egy adott esemény szükségképpen bekövetkezik, addig az utóbbi esetben vagy bekövetkezik, vagy nem. Ennek megfelelően a megadott körülmények esetén nem látható előre az esemény bekövetkezése vagy be nem következése. Fontos azonban, hogy a véletlen események, ha a kimenetelüket részlegesen befolyásoló körülmények azonosak, mindig ugyanolyan valószínűséggel vezetnek egyik vagy másik kimenetelhez. Ennek megfelelően a valószínűségszámítás segítségével lehetőségünk lehet ilyen jellegű – a köznap nyelvben egyszerű véletlennek aposztrofált jelenségek – matematikai vizsgálatára és adott esetben releváns következtetések levonására.

Összegzés

Az előbbiekből egyértelműen kitűnik, hogy a kriminalisztikai területen történő eredményes tevékenység számos különböző tudományterületet érintő, használható és alkotó tudást, sok esetben speciális gondolkodást, folyamatosan bővülő, a biztonsági kihívásokra reagáló ismeretanyagot és emberi, valamint szakmai elkötelezettséget kíván a művelőjétől. Úgy véljük tehát, hogy a sikeres kriminalisztikai tevékenység olyan szakemberek együtt dolgozását igényli, akik

- megfelelő jogi, rendőri és kriminalisztikai ismeretekkel felvértezettek;
- motiváltak;
- érzelmileg stabilak (stressztűrők);
- az átlagosnál magasabb intellektuális; és

- kognitív; valamint
- kommunikációs képességgel jellemezhető;
- kreatívak; és
- képesek a gyors, helyes és felelősségteljes döntéshozatalra.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Angyal Miklós:** A kriminalisztikai megismerés, avagy a kriminalisztika megismerése. In: **Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (szerk.):** A munkát nem lehet eltitkolni. Tiszteletkötet Tremmel Flórián professor emeritus 75. születésnapjára. PTE ÁJK, Pécs, 2016
- Arisztotelész:** Kategóriák. Kossuth Kiadó, Budapest, 1993
- Bács Gábor:** Az intelligens nagynéni segédlete Thészeusz hajójához. In: **Bács Gábor et al. (szerk.):** Perlekedő rokonok? Analitikus filozófia és fenomenológia. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011
- Balassa Bence:** Ismeretelmélet. In: **Angyal Miklós (szerk.):** Kognitív kriminalisztika. Dialóg Campus, Budapest, 2019 (megjelenés alatt)
- Bánki Dezső:** Filozófiai Kisenciklopédia. A nyugat filozófiája és filozófusai. Harmadik kiadás, Kossuth Kiadó, Budapest, 2003
- Buda Béla:** Empátia – a beleélés lélektana. Urbis, Budapest, 2006
- Budaházi Árpád:** Műszeres vallomáellenőrzés a bűnügyekben. NKE Szolgáltató Kft., Budapest, 2014
- Czebe, András – Kovács, Gábor:** The impact of bias in latent fingerprint identification. Conference: 2015 6th IEEE International Conference on Cognitive Infocommunications (CogInfoCom)
- Davis, Mark H.:** A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, vol. 10, 1980
- Fischer, Ronald P. – Geiselman, Edward R.:** Memory-Enhancing Techniques for Investigative Interviewing: The Cognitive Interview. Charles C. Thomas, Springfield, 1992
- Fodor Judit:** A determinizmus-koncepció fejlődése és kapcsolatai a kvantummechanikával. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1972
- Galton, Francis:** One Vote, One Value. *Nature*, vol. 75, 1907
- Haller, József:** Neurobiological Bases of Abnormal Aggression and Violent Behaviour. Springer, Wien, 2014
- Herskovits Mária:** A tehetség nem specifikus jegyei. OPI, Budapest, 1983
- Horváth Orsolya:** Elvárható-e a jogalkalmazótól a természettudományos megismerés és érvelés kritikája? Adalékok a forenzikus odorológia tárgy köréből. *Magyar Jog*, 2015/2.
- Kant, Immanuel:** A metafizikai megismerés első alapelveinek új megvilágítása. In: **Kant, Immanuel:** Prekritikai írások. Osiris Kiadó, Budapest, 2003
- Katona Géza:** A nyomok azonosítási vizsgálata a büntetőeljárásban. KJK, Budapest, 1965
- Kemény Gábor:** A tolvajnyelv. *Magyar Rendőr*, 1937/4.
- Lakatos János (szerk.):** Krimináltaktika I. RTF, Budapest, 2001

- Lakatos János:** A kriminalisztikai megismerés egyes sajátosságai, a kriminalisztikai gondolkodás. In: **Lakatos János (szerk.):** Kriminalisztika I. A kriminalisztika egyes elméleti kérdései. RTF, Budapest, 2012
- Ludewig, Revital – Tavor, Daphna – Baumer, Sonja:** Wie können aussagepsychologische Erkenntnisse Richtern, Staatsanwälten und Anwälten helfen? *Aktuelle Juristische Praxis*, 11/2011.
- Margitay Tihamér:** Az érvelés mestersége. Érvelések elemzése, értékelése és kritikája. Második, javított és bővített kiadás. Typotex Kiadó, Budapest, 2007
- Müller Antal:** Fizikai megismerés és dialektikus materialisa természetfelfogás. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1974
- Peirce, Charles S.:** Deduction, Induction, and Hypothesis. *Popular Science Monthly*, vol. 13, 1878
- Peirce, Charles S.:** Collected Papers of Charles Sanders Peirce. In: **Hartshorne, Charles – Weiss, Paul (eds.):** Volumes 1–6, 1931–1935. Harvard University Press, Cambridge, 1958.; **Arthur W. Burks (ed.):** Volumes 7–8. Harvard University Press, Cambridge, 1958
- Petrétei Dávid – Angyal Miklós:** Hol tart ma a kriminalisztika ontogenezise? *Magyar Jog*, 2018/1.
- Pléh Csaba – Gulyás Balázs:** Mitől kognitív és mitől idegtudomány? In: **Pléh Csaba – Gulyás Balázs – Kovács Gyula (szerk.):** Kognitív idegtudomány. Osiris Kiadó, Budapest, 2003
- Polanyi, Michael:** Personal Knowledge: Towards a Post-Critical Philosophy. University of Chicago Press, Chicago, 1958
- Ridegh Rajmund – Olchváry-Milvius Attila:** Bűnügyi nyomozástan. Hornyánszky Könyvnyomda, Budapest, 1936
- Steiger Kornél:** Filozófia. Harmadik, átdolgozott és bővített kiadás. Holnap Kiadó, Budapest, 2003
- Tőzsér János:** Metafizika. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2009
- Vekerdy László:** Így élt Newton. Móra Könyvkiadó, Budapest, 1977
- Z. Karvalics László:** Az abduktív menedzsmenttől a tudáskormányzásig. *Vezetéstudomány*, 2015/6.

BAGOSSY MÁRIA

A büntetőjogi szankció korlátai az alkotmányjogban és a nemzetközi jogban

A szabadságvesztés és a kínzás tilalma¹

Nagy Ferenc szerint a büntetőjogi szankció olyan törvényben meghatározott joghátrány, amelyet fő szabályként a bíróság (két esetben az ügyész) bűncselekmény, illetve jogellenes cselekmény elkövetőjével szemben a társadalom védelme, a bűnelkövetéstől való visszatartás érdekében, kizárólag törvényben meghatározott feltételekkel és eljárásban alkalmaz, és amelyet az állam adott esetben kényszer útján is érvényesíthet.² A büntetőjogi szankció *ultima ratio* eszköz, kiszabására, alkalmazására csak végső esetben kerülhet sor. A jogállamiság eszméjéből következően azonban nem elegendő pusztán az *ultima ratio* jelleg érvényesülése, a büntetőjogi szankcionálást további korlátok közé kell szorítani. Ezt az elvárást támasztja az alaptörvény, valamint számos nemzetközi jogi instrumentum is, amelyek megsértése bíráló hangvételű jelentésektől a pénzbeli kártérítésig terjedő következményeket vonhat maga után. Csak példálózó felsorolást adva e korlátokról: *nulla poena, sine lege*³, *ne bis in idem*⁴, élethez való jog.⁵

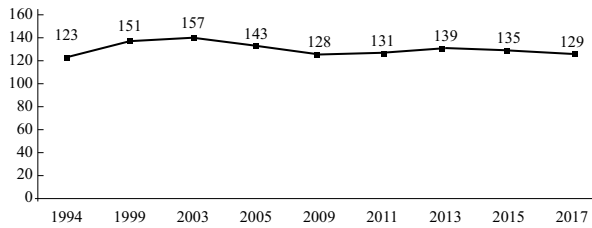
Jelen tanulmány keretében azt kívánom vizsgálni, miként érvényesül egy ilyen korlát, mégpedig a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalma a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során.⁶ Mind az alaptörvény, mind az Emberi jogok európai egyezménye kimondja, hogy senkit sem lehet kínzásnak vagy embertelen, megalázó bánásmódnak vagy büntetésnek alávetni.⁷ E tilalomba ütközik a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés hatályos szabályozása⁸, a különösen veszélyes elítéltek izolált elhelyezése⁹, vagy a fogvatartottak, különösen a fogyatékkal élők részére biztosított egészségügyi ellátás nem megfelelő volta.¹⁰ A szabadságvesztés-büntetés vonatkozásában a legfőbb problémát mégsem ezek, hanem az elhelyezési körülmények, elsősorban a jogszabályban előírt élettér biztosításának hiánya okozza. A következőkben – a kapcsolódó jogszabályi háttér és az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélkezési gyakorlatának bemutatása után – ismertetem azokat a módszereket, amelyek megoldást kínálhatnak a magyar büntetés-végrehajtási intézetek telítettségének enyhítésére, illetve megszüntetésére.

A hazai büntetés-végrehajtás zsúfoltsága

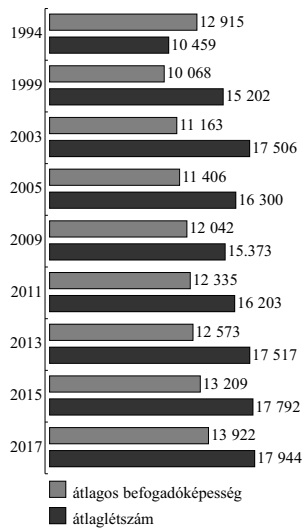
A büntetés-végrehajtási intézetek telítettsége nem új keletű jelenség, noha egészen az 1990-es évek elejéig csupán „látens” módon jelentkezett, ugyanis a Büntetés-végrehajtási Szabályzat végrehajtásáról szóló 101/1981. (IK. 2.) IM utasítás még hat-nyolc köbméter mozgásteret írt elő a fogvatartottak számára, ez az épületek nagy belmagassága miatt kedvezőnek mutatta a kapacitási adatokat. Amikor azonban 1990. május 31-én a 6/1990. (IK. Bv. Mell. 1.) IM utasítás bevezette az európai börtönügyi ajánlásokban is használatos m²/fő mértékegységet és ennek megfelelően határozta meg az elhelyezhető létszámot, kiderült, hogy a magyar büntetés-végrehajtási rendszer kapacitásbeli gondokkal küszködik.¹¹ Ennek orvoslására született meg a büntetés-végrehajtás intézetrendszerének hosszú távú fejlesztéséről szóló 2072/1998. (III. 31.) kormányhatározat, amely az 1999 és 2007 közötti időszakra új férőhelyek létesítését és a meglévők korszerűsítését irányozta elő.¹² Ezáltal a férőhelyek átlagos száma 2011-re már 12 335 fő lett az 1994-es 10 459 fővel szemben. A büntetés-végrehajtási intézetek átlagtelítettségét, valamint az átlagos befogadóképesség és a fogvatartotti létszám alakulását az 1. és a 2. számú ábra szemlélteti.¹³

Több nemzetközi szervezet már 2011 előtt is felhívta a figyelmet a bv. intézetek túlzásfokára¹⁴, az erre hivatkozó fogvatartotti kérelmek elfogadhatóságáról azonban először 2011-ben döntött az Emberi Jogok Európai Bírósága és hozott marasztaló ítéletet hazánkkal szemben.¹⁵ A *Szél kontra Magyarország-ügyben* a magyar állam védekezése arra épült, hogy a fogvatartott az elhelyezés körülményei miatt nem élt panasszal sem a büntetés-végrehajtási szerveknél, sem pedig a törvényességi felügyeletet ellátó ügyésznél, ezáltal nem merítette ki a rendelkezésére álló jogorvoslati lehetőségeket.¹⁶ A bíróság megállapította, hogy a hatóságok tisztában voltak a börtönökben uralkodó állapotokkal, valamint a fogvatartott elhelyezéséről gondoskodó Budapesti Fegyház és Börtönben az átlagos telítettség elérte a százötven százalékot, ezért a kérelmező hiába élt volna bármelyik említett lehetőséggel, számottevő változásra nem számíthatott.¹⁷ Az ítélet hivatkozott az Európa Tanács Kínzás Elleni Bizottsága (*Committee for the Prevention of Torture*, a továbbiakban: CPT) által elvárt személyenkénti négy négyzetméter standardra is¹⁸, amihez képest a kérelmezőnek huszonegy hónapig 2,76, további huszonegy hónapig 3,15, kilenc hónapig pedig 3,125 m² mozgástérrel kellett beérnie a különböző zárkákban. Ezzel a kérelmező emberi méltósága és az EJEE 3. cikke sérelmet szenvedett.¹⁹

1. számú ábra
A büntetés-végrehajtási intézetek átlagtelítettsége (1994–2017; %)

2. számú ábra
A bv. intézetek átlagos befogadóképességének és a fogvatartottak átlagszámának alakulása (1994–2017)

Hasonlóan végződött a *Kovács Gábor István kontra Magyarország-ügy* is, amelynek kérelmezője a Szegedi Fegyház és Börtönben töltötte szabadságvesztés-büntetését. Mivel az átlagosan 16 m²-es cellákban öt-hét ember raboskodott, ez esetben sem teljesült a CPT elvárása, továbbá a fogvatartottak mindössze napi egy órára hagyhatták el a zsúfolt zárkákat. A bíróság a *Szél kontra Magyarország-ügyben* kimondottakra hivatkozva elfogadhatónak minősítette a kérelmet, és kártérítést szabott ki.²⁰

Ítéleteiben az EJEB felhívta a figyelmet arra, hogy a túlszűfolttség hatékony megoldásához meg kell tenni a szükséges jogi, adminisztratív és gyakorlati intézkedéseket, továbbá a hatóságoknak sürgősen lépniük kell annak érdekében, hogy megteremtsek a fogvatartottak megfelelő körülmények között való elhelyezését. Az első lépést a magyar Alkotmánybíróság tette meg, amikor is a 32/2014. (XI. 3.) számú határozatával megállapította a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 137. § (1) bekezdésének az Emberi jogok európai egyezményébe és az alaptörvénybe ütközését. Az IM-rendeletet ugyanis a 12/2010. (XI. 9.) KIM rendelet 2010. november 24-i hatállyal úgy módosította – a CPT 2013-as jelentésében is bírálta –,²¹ hogy a fogvatartottak számára biztosítandó mozgáster minimális mértékére vonatkozó kógens szabályozás helyett a következőt rögzítette: „*A zárkában (lakóhelyiségben) elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítéltre lehetőleg hat köbméter légtér, és lehetőség szerint a férfii elítéltek esetén három négyzetméter, a fiatalkorúak, illetve a női elítéltek esetén három és fél négyzetméter mozgáster jusson.*” Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az embertelen és megalázó bánásmód tilalmából következően a jogalkotó kötelezettsége, hogy kógens jelleggel szabályozza a fogvatartottak élet- és mozgásterének olyan minimális mértékét, amely még az emberi méltósághoz való joguk sérelme nélküli elhelyezésüket teszi lehetővé.²²

A testület határozatának meghozatala során „hangsúlyozottan irányadónak” tekintette az EJEB joggyakorlatát az EJEE 3. cikkével kapcsolatban. Az AB a kezdeményezett eljárás, azaz a nemzetközi szerződésbe ütközés vizsgálatának szükségessége mellett azért is fordított kiemelt figyelmet a strasbourgi bíróság ítéleteire, mert a kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalmának részletes kifejtésével korábbi döntéseiben nem foglalkozott.²³ Az Alkotmánybíróság 2015. március 31-i hatállyal kívánta megsemmisíteni az említett bekezdést, időt hagyva a jogalkotónak az Emberi jogok európai egyezményével és az alaptörvénnyel összhangban álló jogszabályi rendelkezés kidolgozására, időközben azonban a 6/1996. (VII. 12.) IM rendeletet 2015. január 1-jével hatályon kívül helyezte a szabadságvesztés, az elzárás,

az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól szóló 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet.²⁴ A jogalkotó elegendő téve az Alkotmánybíróság határozatában foglaltaknak, kógens jelleggel rögzítette a rendeletben, hogy férfi elítélt esetén legalább három, női elítélt és fiatalok esetén három és fél négyzetméter mozgástérrel kell gondoskodni.²⁵

Az alkotmánybírói eljárással egyidejűleg zajlott az EJEB hazánkkal szemben kezdeményezett első *pilot judgment* eljárása, a *Varga és mások kontra Magyarország-ügy*.²⁶ Az eljárás hat kérelmezője különböző magyarországi bv. intézetben töltötte előzetes letartóztatását vagy szabadságvesztés-büntetését. Az EJEB áttekintette a magyar bv. rendszerre vonatkozó nemzetközi és belső jogi dokumentumokat, így az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága több ajánlását, a CPT legutóbbi, 2013-as jelentését, az alapvető jogok biztosának a kérelmezők elhelyezésére szolgáló bv. intézetekben tett látogatásairól készült jelentéseit, valamint a hazai bírósági esetjogot. A korábbi ítéleteihez hasonlóan jelen ügyben is azt állapította meg, hogy nem állt a kérelmezők rendelkezésére hatékony jogorvoslat, amellyel az elhelyezési körülményeiket sérelmezhetnék volna. Ezen túlmenően a négy négyzetméternél kisebb mozgástér, amely kiegészült olyan további negatívumokkal, mint a zárkák leromlott állapota, a le nem választott mosdóhelyiségek, a nem megfelelő szellőzés és világítás, megalázó bánásmódnak minősült. A *pilot judgment* eljárás jellegéből fakadóan ítéletében az EJEB megoldási javaslatokkal is élt: bár nem a bíróság feladata a tagállamok büntetőpolitikájának a meghatározása, a túlszűfolttság csökkentésének módja lehet a szabadságelvonással nem járó szankciók szélesebb körű alkalmazása, valamint az előzetesen letartóztatottak számának csökkentése.²⁷

A *Varga és mások kontra Magyarország* pilotítélet, valamint a 32/2014. (XI. 3.) AB határozat után radikális fordulat következett be a hazai bíróságok gyakorlatát illetően, ennek első jele a Kúria Pfv.IV.21.654/2015/11. számú döntése volt. Az első- és a másodfokú bíróság is elutasította a felperes nem vagyoni kártérítés iránti keresetét, amelyet az elhelyezésére szolgáló büntetés-végrehajtási intézet 178 százalékos túlszűfolttságára és a számára biztosított elégtelen mozgástérre hivatkozással igényelt. A bíróságok arra az álláspontra helyezkedtek, hogy – ahogyan azt a korábban már említett döntvények is megerősítették – az állandó bírói gyakorlat szerint a büntetés-végrehajtási intézet a börtönviszonyok objektív körülményeiért nem tehető felelőssé, nincs mérlegelési joga az elítéltek befogadását illetően. A felülvizsgálati eljárásban a Kúria ezzel szemben rögzítette, hogy amennyiben a büntetés-végrehajtási intézet a vonatkozó IM-rendeletben meghatározott²⁸, a fogva tartás so-

rán irányadó kötelezettségét nem teljesíti, azzal felróható magatartást tanúsít. Ebből következően az önálló jogalanyiságú büntetés-végrehajtási intézetet a fogvatartottakat az intézetben érő sérelmek miatt kártérítési felelősséggel tartozik.

A Kúria ítélete után például a Pécsi Ítéletábra Pf.VI.20.023/2016/4. számú határozata már úgy fogalmaz, hogy az EJEB ítéletei nyomán megváltozott a hazai bírói gyakorlat a büntetés-végrehajtási intézetekben tapasztalható túlzásfokosság, illetve a kimentés megítélése körében. A büntetés-végrehajtási intézet a befogadási kötelezettségére hivatkozással nem mentesülhet a felelősség alól, hiszen a jogszabályok betartása, a fogvatartottak megfelelő elhelyezéséről való gondoskodás ugyancsak kötelessége. Számos ítéletábrai másodfokú határozat ehhez hasonlóan rendelkezett a korábbi gyakorlatnak megfelelően született elsőfokú határozatok megváltoztatásáról²⁹, illetve már olyan elsőfokú ítéleteket is találhatunk, amelyek az újabb esetjogra hivatkozással helyt adtak a fogvatartotti kereseteknek.³⁰

Noha a pilotjárás nyomán a fogvatartotti kárigények tekintetében – a fogvatartottak számára kedvező módon – megváltozott a hazai bírósági gyakorlat, azonban arra nem került sor, hogy ennek mint kompenzációs jogorvoslati lehetőségnek az EJEE 13. cikkével való összeegyeztethetőségét az Emberi Jogok Európai Bírósága megvizsgálja. A jogalkotó ugyanis 2017. január 1-jei hatállyal bevezette az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panasz-, illetve kártalanítási eljárást, amelyek immár megteremtik a fogvatartottak számára a bíróság által megkívánt preventív, illetve kompenzációs jogorvoslati lehetőségeket. A bv. kódex 2016. évi CX. törvénnyel történő módosításai kapcsán az EJEB a *Domján kontra Magyarország-ügyben* akként foglalt állást, hogy az EJEE 13. cikke értelmében az új eljárások olyan hatékony jogorvoslati eszközöknek minősülnek, amelyeket a fogvatartottaknak ki kell meríteniük az előtt, hogy kérelmüket a strasbourgi bírósághoz benyújtanák.³¹

Megoldási módszerek

A *pilot judgment* eljárás után a bírósági gyakorlatban történt fordulat, majd az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panasz- és kártalanítási eljárás bevezetése az EJEE 13. cikkével kapcsolatban feltárt strukturális problémák orvoslására szolgált. Mindezekkel párhuzamosan a magyar kormány elkezdett megoldást keresni az egyezmény 3. cikkének hatálya alá

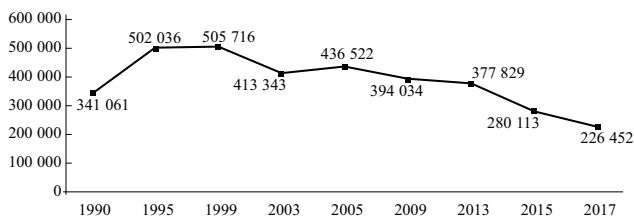
tartozó jogsértés, azaz a hazai büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfolttségének enyhítésére is. A kormányzat új börtönök építését irányozta elő, azonban a kapcsolódó nemzetközi ajánlások a férőhelybővítés helyett (de legalábbis mellett) más megoldási javaslatokat is kínálnak.

Börtönépítés

A kormány által meghirdetett férőhelybővítési program keretében 2019-ig nyolc új börtön építésére kerül(ne) sor hazánkban.³² A kialakítandó nagyjából hatezer férőhely megszüntetné a büntetés-végrehajtási intézetek túlszűfoltságát, ezzel elejét venné az emberi méltóságot sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási igényeknek. Azonban ahogyan arra a Magyar Helsinki Bizottság is rámutatott, a szigorú és szabadságvesztés-centrikus büntetőpolitika következtében 2019-ig ütemesen nőhet a fogvatartottak száma³³, így a férőhelybővítés nem valódi megoldás a telítettség problémájára, azt sokkal inkább a fogvatartotti létszám csökkentésével, alternatív büntetések alkalmazásával lehetne orvosolni. Ezt igazolja az az egyszerű tény is, hogy miközben a börtönök zsűfolttsága az utóbbi húsz évben kisebb eltérésekkel, de folyamatosan százharminc-száznegyven százalék körül mozog, addig a regisztrált bűncselekmények számában különösen az utóbbi öt évben számottevő csökkenés volt megfigyelhető (3. számú ábra)³⁴.

A börtönök megépítéséig az államot továbbra is terheli a fogvatartottakkal szembeni kártalanítási kötelezettség. Gondot okoz azonban, hogy előbb a Csenger, Heves, Kemece, Ózd³⁵, majd a Komló, Komádi, Békés, Kunmadaras településeken építendő büntetés-végrehajtási intézetek kivitelezésére kiírt pályázatok is eredménytelenül zárultak.³⁶ A helyzet ezáltal csak egy ponton

3. számú ábra
Regisztrált bűncselekmények száma (1990–2017; db)

változott: az Emberi Jogok Európai Bírósága helyett a magyar bíróságok részesítik kártalanításban a fogvatartottakat.

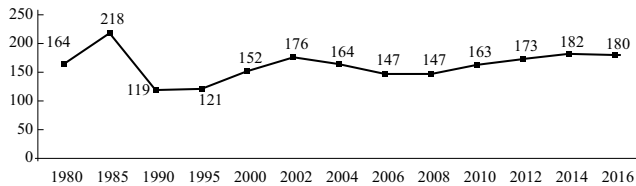
A büntetőpolitika enyhítése

Ahogy arra az *Európai Börtönszabályok* preambuluma rámutat³⁷, senkit sem lehet szabadságától megfosztani, kivéve, ha a szabadságelvonást végső eszközként alkalmazzák, és az összhangban áll a törvényekben meghatározott eljárásokkal. Ez az ajánlás, szemben a jelenlegi szabadságvesztés-centrikus hazai büntetőpolitikával, előnyben részesítené az olyan szabadságelvonással nem járó büntetéseket, mint például a közérdekű munka vagy a pénzbüntetés.³⁸

A jogerősen kiszabott végrehajtandó szabadságvesztések az összes fő büntetés 13 százalékát tették ki 2016-ban.³⁹ Noha ez nem tűnik soknak, Magyarország mégis az élmezőnyben van a százezer lakosra jutó fogvatartottak – a szabadságvesztésüket töltő személyek mellett a letartóztatottak is – számát tekintve az Európa Tanács tagállamai között.⁴⁰ Ennek az arányszámnak, azaz a fogvatartotti rátának az utóbbi évtizedekben történő alakulását a *4. számú ábra* mutatja. A 180,8-es mutató annak fényében aggályos, hogy a hazánkat megelőző tizenkét állam közül csak négy nem tud négy négyzetméternyi mozgástérrel gondoskodni a szabadságuktól megfosztott személyek számára.⁴¹ Ha pedig nem a CPT standardját, hanem az EJEB által elvártakat alkalmazzuk, a helyzet még rosszabb, hiszen az említett négy állam mindegyikében az egy fogvatartottra jutó mozgástér eléri a három négyzetmétert.⁴² Magyarországon ez mindössze 2,8 négyzetméter, amellyel az utolsó helyet foglaljuk el az Európa Tanács tagállamai között.⁴³ A kiugró fogvatartotti ráta önmagában azonban nem jelenti azt, hogy egy ország bv. rendszere túlterhelt lenne, így például Albániában százezer lakosra 207,2 fogvatartott jut, ennek ellenére az állam mozgástérre vonatkozó mutatója személyenként 5,3 négyzetméter.⁴⁴

A fogvatartotti ráta alakulása több okra vezethető vissza. Így a rendszerváltás és az ezzel járó politikai, társadalmi, gazdasági átalakulás után a börtönépesség az amnesztiák következtében csökkent, majd a bűnözés erőteljes növekedésével ismételten emelkedni kezdett.⁴⁵ A 2002 és 2010 közötti időszakban bekövetkező csökkenés véleményem szerint egyértelműen összefüggésbe hozható azzal, hogy 2003. március 1-jével a 2003. évi II. törvény hatályon kívül helyezte a régi Btk. középértékes büntetékiszabásra vonat-

4. számú ábra
A fogvatartotti ráta alakulása (1980–2016; %)

Forrás: Az ábra a World Prison Brief statisztikai adatai alapján készült.
<http://www.prisonstudies.org/country/hungary>

kozó rendelkezését, valamint a feltételes szabadságra bocsátás és a szabadságvesztés végrehajtása felfüggesztésének lehetőségével kapcsolatos több kizáró okot is.⁴⁶ E módosításokat a jogalkotó – nézetem szerint helyesen – azal indokolta, hogy a büntetések szigorításától nem várható a bűnözés hatékonyabb visszaszorítása, célkitűzésként pedig meghatározta, hogy a bíróságok csak abban az esetben szabjanak ki végrehajtandó szabadságvesztést, ha a Btk.-ban foglalt büntetési célok más büntetéssel nem érhetőek el.⁴⁷

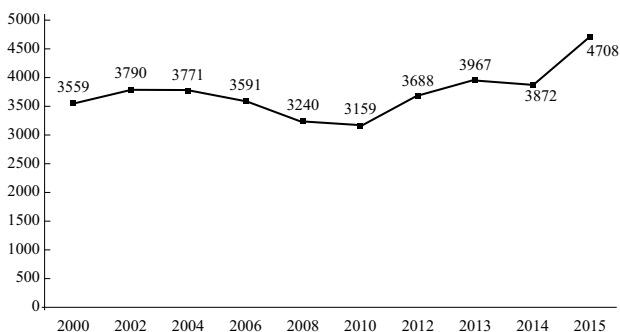
A 2009. évi LXXX. törvény által érvényesített kettős nyomtávú büntetőpolitikától elszakadva a három csapás néven ismertté vált 2010. évi LVI. törvény kizárólag a szigorítás irányába haladt tovább annak ellenére⁴⁸, hogy a regisztrált bűncselekmények száma 2005 óta folyamatosan csökkent.⁴⁹ A törvény újból bevezette a középértékes büntetést, szigorította a bűnismétlők és a bűnhalmozat esetén kiszabható büntetéseket.

Ennek az egyre szigorodó kriminálpolitikának a következményeként született meg a 2012. évi C. törvény is, amely az elterelés és az alternatív szankciók irányvonala helyett a megtorlást és a szabadságvesztés-centrikus szankcionálást részesítette előnyben.⁵⁰ A fogvatartotti létszámot tekintve a jogszabályi háttér megváltozása öt-hét év után csapódik le⁵¹, ezért ha megvizsgáljuk a 2003. évi II. törvény és a 2010. évi LVI. törvény, valamint az új Btk. által fémjelzett időszakokat, szembetűnő a különbség. 2008-ban „mindössze” 118 százalékos volt a magyar bv. intézetek átlagos zsúfoltsága, és a fogvatartotti ráta is 147-et mutatott. 2013-ban már 143, 2014-ben pedig 141 százalék volt az átlagtelítettség. A legújabb adatok 2017-re vonatkozóan 129 százalékos zsúfoltságot jeleznek, a megelőző évekhez képest azonban legfőképp annak nyomán csökkent ez a szám 129 százalékra, hogy több bv. intézetben is férőhelybővítések történtek.⁵²

A szigorú hazai büntetőpolitikát jelzi a hosszú időtartamú, azaz az ötévi vagy ennél hosszabb szabadságvesztések nagy száma is (5. számú ábra).

5. számú ábra

A hosszú időtartamú szabadságvesztések számának alakulása (2000–2015; db)

Forrás: Az ábra az Európa Tanács statisztikai adatai alapján készült.

<http://wp.unil.ch/space/space-i/annual-reports/>

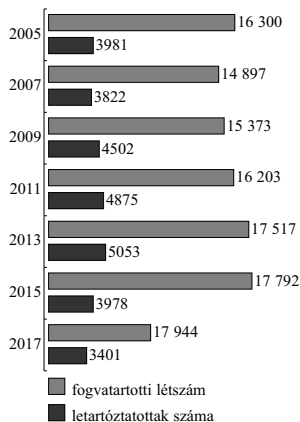
Csóti András szerint az átlagtelítettségben bekövetkező emelkedés nem elsősorban a büntetőpolitikai változások folyamánya, a hazai börtönnépesség száma azoktól függetlenül is jelentősen emelkedik.⁵³ Elfogadva véleményét, valamint visszautalva arra, hogy a börtönnépesség száma több tényező, így a büntetőpolitika irányvonala mellett a társadalmi, gazdasági hatások függvényében is változik, úgy gondolom, egyértelműen megállapítható a szigorú büntetőpolitika és a bv. intézetek telítettsége, a fogvatartotti ráta, valamint a hosszú időtartamú szabadságvesztésre ítélték száma közötti összefüggés. Ebből következően, ahogyan azt a 2003. évi II. törvény is jól mutatja, a zsúfolt-ság enyhítésének járható és igen hatékony útja a kriminálpolitika enyhítése.

A letartóztatottak számának csökkentése⁵⁴

Ahogyan a szabadságvesztés esetében, úgy a letartóztatás elrendelésekor is azt az alapelvet kell figyelembe venni, hogy az ítélethozatal előtti fogva tartás kivételes intézkedés, sohasem lehet kötelező, és csak abban az esetben alkalmazható, ha a körülmények feltétlenül szükségessé teszik.⁵⁵ Ennek ellené-

re, amint az a 6. számú ábrán is jól látható, a letartóztatottak a teljes fogvatartotti létszám átlagosan húsz-huszonöt százalékát teszik ki.

6. számú ábra
A letartóztatottak számának alakulása a teljes fogvatartotti létszámhoz képest

Forrás: Az ábra a Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyvei alapján készült.

A letartóztatottak helyzetét illetően nemcsak a valamennyi fogvatartottat sújtó zsúfoltság okoz nehézséget, hanem a kényszerintézkedés elrendelésének és meghosszabbításának indokoltsága is. Ezzel kapcsolatban a hazai szakirodalomban sincs egyetértés, vajon a bíróságok eleget tesznek-e indokolási kötelezettségüknek, vagy pusztán mechanikusan megismétlik a kényszerintézkedés valamely különös feltételére vonatkozó törvényszöveget.⁵⁶ A letartóztatás helyett rendelkezésre álló kényszerintézkedések gyakoribb alkalmazása mellett szóló érv az is, hogy az Emberi Jogok Európa Bírósága számos esetben elmarasztalta hazánkat az észszerűtlenül hosszú ideig tartó letartóztatások és ezáltal az Emberi jogok európai egyezménye 5. cikkének⁵⁷ sérelme miatt.

Az EJEB több jelentős ítéletén keresztül dolgozta ki azt a több pontból álló szempontrendszert, amelyet a letartóztatások vonatkozásában vizsgál:

- annak elengedhetetlen feltétele (*conditio sine qua non*) a bűncselekmény elkövetésének észszerű gyanúja, amely azonban az idő előrehaladtával veszít a jelentőségéből⁵⁸;
- a letartóztatás meghosszabbítását ezért a nemzeti bíróságoknak az EJEB által relevánsnak és elégségesnek tekintett indokokkal kell alátámasztaniuk⁵⁹; valamint
- az eljárás folyamán valamennyi érintett hatóságnak kellő gondossággal kell eljárnia.⁶⁰

Hazánkkal szemben az EJEE 5. cikke (3) bekezdésének megsértése miatt az első ítélet az *Imre kontra Magyarország*-ügyben született, amit számos további döntés követett. Ezek lényegi rendelkezéseit az *1. számú táblázat* foglalja össze.

A probléma súlyosságát jelzi, hogy a legutóbbi, *Lakatos kontra Magyarország*-ügyben már felvetődött a *pilot judgment* eljárás lefolytatásának lehetősége is. Noha a határozathozatal időpontjában (2018. június 26.) hatvan, az egyezmény 5. cikk 3. pontjának megsértésére hivatkozással benyújtott kérelem várt elbírálásra, a bíróság végül úgy foglalt állást, hogy nem állapítható meg strukturális és szisztematikus probléma a magyar jogrendszert, illetve a nemzeti bíróságok gyakorlatát illetően.⁶¹

A már kiszabott, végrehajtható szabadságvesztés időtartamának csökkentése

A büntetés-végrehajtási intézet elhagyásának vannak rövid távú⁶² és tartós formái. Utóbbiak azok, amelyek érdemben hozzájárulhatnak a telítettség csökkentéséhez. Ezek a feltételes szabadságra bocsátás és a reintegrációs őrizet, amelyeket az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R(92) 16. számú, a közösségi büntetések és intézkedések európai szabályairól szóló ajánlása szerinti közösségi szankcióknak is tekinthetünk. A fogalom azokat a büntetéseket és intézkedéseket foglalja magában, amelyek az elkövetőt a közösségen belül tartják, mindamelllett bizonyos feltételek és/vagy kötelezettségek előírásával egyidejűleg a szabadságát is korlátozzák, ezeket az előírásokat erre a célra rendelt szervek hajtják végre.⁶³ Az R(2000) 22. számú ajánlás úgyszintén a közösségi szankciókhoz sorolja a feltételes szabadságra bocsátást és a mozgásszabadság elektronikus eszközzel történő korlátozását.⁶⁴

1. számú táblázat
A letartóztatáshoz kapcsolódó EJEB-ítéletek

	Az ítélethozatal időpontja	Az ítélet legfontosabb megállapításai
A. B. kontra Magyarország	2013. április 16.	A megalapozott gyanú tárgyát képező zsarolás bűncselekmény tárgyi súlya bár releváns, az idő múlásával nem elégséges indoka a letartóztatás meghosszabbításának. ⁶⁵
Baksza kontra Magyarország	2013. április 23.	A nemzeti bíróságnak a szökés veszélyével kapcsolatban figyelembe kell vennie a kérelmező megfelelő családi hátterét és a rendszeres jövedelmét. ⁶⁶
Bandur kontra Magyarország	2016. július 5.	A letartóztatás időtartamának észszerűsége nem ítéhető meg in abstracto, azt a konkrét ügy speciális körülményei alapján kell megvizsgálni. ⁶⁷
Galambos kontra Magyarország	2015. július 21.	Az EJEE 5. cikkének hatálya alá tartozik és szabadságtól megfosztásnak minősül a házi őrizet (immár bünyűgi felügyelet) is. ⁶⁸
Gál kontra Magyarország	2014. március 11.	Az eljárás folyamán bekövetkező új fejlemények megkövetelik az olyan bírósági indokolást, amely kiterjed a letartóztatás ismételt elrendelésének a szükségességére is. ⁶⁹
Hagyó kontra Magyarország	2013. április 23.	Az EJEE 5. cikke (3) bekezdéséből nem következik olyan, a részes államokat terhelő kötelezettség, hogy a letartóztatott személyeket nem megfelelő egészségi állapotukra tekintettel szabadlábra kellene helyezni. ⁷⁰
Hunvald kontra Magyarország	2013. december 10.	Ítéletében az EJEB nem tulajdonított jelentőséget a kérelmező egészségi állapotának, mivel a számára szükséges kezelések a bv. intézetben rendelkezésére álltak, azokat kifejezetten ő utasította el. ⁷¹
Maglódi kontra Magyarország	2004. november 9.	Nem elégséges a kérelmező szökésének veszélyét mindössze azzal indokolni, hogy a gyanú tárgyává tett emberölés különös tárgyi súlyú bűncselekmény. ⁷²
Nagy Gábor kontra Magyarország	2014. február 11.	A fogva tartás időtartamát, legyen az bármilyen rövid, a nemzeti hatóságoknak kell meggyőzően indokolniuk. Az EJEB ebben az ügyben egy négy hónapig és kilenc napig tartó letartóztatás észszerűtlen hossza miatt marasztalta el Magyarországot. ⁷³
Szepesi kontra Magyarország	2010. december 21.	Az eljárás során a vádiratot 2004. július 5-én nyújtották be, ezután az ügy tárgyalása 2005. május 9-én kezdődött meg. A tíz hónapos inaktív periódus összeegyeztethetetlen a nemzeti hatóságokat terhelő kellő gondosság követelményével. ⁷⁴

A feltételes szabadság már a Csemegi-kódex óta ismert jogintézménye a magyar büntetőjognak.⁷⁵ A határozott ideig tartó szabadságvesztésből történő feltételes szabadságra bocsátás hatályos feltételeit a Btk. 38–40. §-ai, valamint a bv. kódex 188–190. §-ai tartalmazzák.⁷⁶ Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R(99) 22. számú, a börtönök túlszűfolttságáról és a börtönnépeség inflálódásáról szóló ajánlása a feltételes szabadságra bocsátást az egyik leghatékonyabb intézkedésnek tekinti, amely nemcsak csökkenti a tényleges fogva tartás hosszát, hanem elősegíti az elítélt társadalomba való visszailleszkedését is. Ennek ellenére egyes szerzők a kedvezőtlen visszaesési mutatók miatt megalapozatlannak tartják a jogintézmény széles körű alkalmazását.⁷⁷ Úgy gondolom, korántsem helytálló a visszaesők számából azt a következtetést levonni, hogy kevesebb elítéltet kellene feltételesen szabadlábra helyezni. Akik ebben a kedvezményben nem részesülnek, több ideig vannak kitéve a börtönkörnyezet negatív hatásainak, amelyek – ellentétben a feltételes szabadsággal, amely az elítélt társadalomba való visszailleszkedését szolgálja – a fogvatartottat éppen az ismételt bűnelkövetés irányába terelhetik. Egyetértetek *Végh Mariannának* azzal az állításával, hogy a feltételes szabadság jogintézménye jobban elősegíti a visszaesés megelőzését, mint a büntetés teljes kitöltése.⁷⁸ A feltételes szabadságon lévők bűnisméltelésének és bűnözői életvitelének megakadályozására megoldás lehet a pártfogó felügyelet gyakoribb alkalmazása – hiszen azt csak a visszaeső, illetve életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt feltételes szabadságra bocsátása esetén kötelező elrendelni –, valamint annak hatékonyabbá tétele, az elítélt számára előírt kötelező magatartási szabályok betartásának fokozott felügyelete. Ehhez azonban a pártfogó felügyelők létszámának növelése lenne szükséges, mivel az nem igazodott a növekvő esetszámhoz, az ügyteher miatt pedig nem jut elég idő a szabadságvesztésből szabadultak társadalmi integrációjának elősegítésére.⁷⁹ Nem a feltételes szabadság gyakori alkalmazása vezet a visszaeséshez, hanem a megfelelő utógondozási rendszer hiánya, amely nélkül a büntetés-végrehajtásban zajló reintegrációs programok sem érnek semmit.⁸⁰

A feltételes szabadság mellett a büntetés-végrehajtási intézet tartós elhagyásának formája a reintegrációs őrizet is. A 2014. évi LXXII. törvénnyel az új bv. kódexbe iktatott jogintézményt célját tekintve a jogalkotó az elítélt társadalomba való visszailleszkedését, valamint a bv. intézetek telítettségének csökkentését elősegítő eszköznek szánta. A 2015. április 1-jei bevezetése után 2015-ben 240 esetben engedélyezte a bv. bíró a reintegrációs őrizet alkalmazását⁸¹, ez 2016-ban 522 volt.⁸² A Bv. tv. 187/A §-ában foglalt feltételrendszer⁸³ 2017. január 1-jével módosult annak érdekében, hogy a reintegrációs

őrizetbe helyezhető elítéltek köre bővüljön, mivel az eredetileg megállapított követelményeknek 2015-ös elemzések szerint a teljes fogvatartott közül maximum 300-350 fogvatartott felelt meg; az előrejelzés be is igazolódott.⁸⁴ A módosítás folytán immár nemcsak azok részesülhetnek e kedvezményben, akiket első ízben ítélték végrehajtandó szabadságvesztésre, hanem a visszaesőnek nem minősülő bűnismétlők is, továbbá a 187/A § (1) bekezdésének c) pontja immár csak azt kívánja meg, hogy az elítélt öt évet meg nem haladó tartamú szabadságvesztés-büntetését töltsön, tekintet nélkül annak végrehajtási fokozatára. Ezáltal a büntetésüket fegyházban töltő elítéltek is reintegrációs őrizetbe helyezhetők. A bv. intézetek tehermentesítését szolgálja az is, hogy az elítélt számára a korábbi rendelkezéssel ellentétben már nem hat, hanem gondatlan bűncselekmény elkövetése miatt kiszabott szabadságvesztés esetén tizenkét, ezen kívül pedig tíz hónapra engedélyezhető a reintegrációs őrizet.⁸⁵

A túlzásúfolttság csökkentésének további eszközei lehetnek még a következők:

- a bv. rendszer maximális feltöltöttségi szintjének elérése esetén egyes országokban korlátozzák vagy megszakítják az újabb befogadásokat, valamint várólistát készítenek azoknak a fogvatartottaknak a felvételéhez, akiknek szabadlábban hagyása nem jelent súlyos biztonsági kockázatot⁸⁶;
- csak rövid távon enyhíti a problémát az amnesztia, amely nemcsak társadalmi feszültséget indukálhat, hanem nemzetközi példák alapján gyors és nagymértékű visszaeséshez vezet, ezért a hatékonysága is megkérdőjelezhető⁸⁷;
- az új bv. kódex bevezette a *szabadságvesztés megkezdése a BVOP felhívása alapján* elnevezésű jogintézményt. Ezzel a bv. szervezet közvetlenül hatással lehet a szabadságvesztés végrehajtásával kapcsolatos feladatok ütemezésére⁸⁸, illetve további pozitívuma, hogy a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága a végrehajtás megkezdésére kijelölt bv. intézet kiválasztásánál – több egyéb szempont mellett – figyelembe veszi a telítettségét is.

Összegzés

A kínzás és az embertelen, megalázó bánásmód tilalma abszolút jellegű emberi jog, annak korlátozása még szükségállapot idején sem lehetséges. Ahhoz, hogy modern, jogállami büntetőjogról beszélhessünk, ennek az emberi jognak át kell hatnia mind a szankciórendszerre vonatkozó jogi szabályozást, mind a szankciók gyakorlati érvényesülését, azok végrehajtását. A büntetőjo-

gi szankció nem okozhat nagyobb joghátrányt, mint amelyet a bíróság jogerős ítéletében kiszabott.

A szabadságvesztés-büntetés az elítélt személyi szabadságát vonja el. A szankcióból fakadó joghátrány a szabadság elvesztésében áll, ezért hiába is kívánja a közvélemény, hogy az elítélt minél rosszabb körülmények között szenvedjen, ez nem lehet része a büntetésnek. Az elítéltek vonatkozásában tanúsított emberséges bánásmód szükségessége nemcsak a különböző nemzetközi, illetve belső jogi dokumentumokból következik, hanem a józan ész is ezt parancsolja: a bántalmazott, megalázott fogvatartott szabadulása után veszélyesebb, mint az, aki humánus körülmények között töltötte büntetését.⁸⁹

Tanulmányomban igyekeztem minél részletesebben bemutatni azokat a nemzetközi és nemzeti jogi instrumentumokat, amelyek a szabadságvesztés jogi szabályozásával, valamint végrehajtásával kapcsolatos követelményeket fogalmazzák meg. Noha a rendkívül nagy számú kötelező erejű, illetve *soft law* aktusok szinte mindenre kiterjedően iránymutatást nyújtanak az államok számára, korántsem problémamentes e szankció jogszabályi háttere és végrehajtása. Öröndetes tény, hogy a hazai jogrendszerben immár biztosítottak azok a jogorvoslati lehetőségek, amelyek hatékony eszközül szolgálnak a börtönkörülményeket sérelmező fogvatartottak számára. A jogalkotó az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti panasz-, illetve kártalanítási eljárás bevezetése révén eleget tett a *Varga és mások kontra Magyarország*-ügyben az EJEB által az Emberi jogok európai egyezménye 13. cikkével összefüggésben megfogalmazott felhívásnak. Így a jövőt illetően már „csak” egy feladat következik a pilotítéletből: az EJEE 3. cikkét sértő elhelyezési körülmények javítása, valamint az embertelen bánásmódot megvalósító túlszűfolttság enyhítése akár újabb börtönök építése, akár más megoldási módszerek révén.

IRODALOM

Aebi, Marcelo F. – Tiago, Mélanie M. – Burkhardt, Christine: SPACE 1 – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations, Survey 2015. Council of Europe, Strasbourg, 2015, p. 47. (Updated on 25th of April 2017.)

Bárándy Gergely – Bárándy Alíz: Gondolatok az új Büntető Törvénykönyv elvi jelentőségű rendelkezéseiről. <http://ujbtk.hu/barandy-gergely-phd-barandy-aliz-gondolatok-az-uj-bunteto-torvenykonyv-elvi-jelentosegu-rendelkezeseiről/>

Becáncs Adrienn: Az elítéltekkel való bánásmód kérdései az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában, különös tekintettel a magyar vonatkozású ügyekre. *Jogtudományi Közlöny*, 2013/9.

- Borbíró Andrea – Szabó Judit:** Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében. In: **Vókó György (szerk.):** Kriminológiai Tanulmányok 49. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2012, 31. o.
http://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_49_2012/010_borbiro-szabo.pdf
- Bökönyi István:** A magyar büntetés-végrehajtás helyzete az Európai Unió csatlakozás küszöbén. *Börtönügyi Szemle*, 2003/4.
- Csóti András:** A büntetőjog változásainak hatása a büntetés-végrehajtási szervezetre, *Börtönügyi Szemle*, 2011/2.
- Csóti András:** A magyar bv. intézetek túltelítettsége, a zsúfoltság csökkentésének útjai. *Belügyi Szemle*, 2015/11.
- Elek Balázs:** Az előzetes letartóztatás indokolása az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatának tükrében. <http://ujbtk.hu/dr-elek-balazs-az-elozetes-letartoztatás-indokolása-az-europai-emberi-jogi-birosag-gyakorlatának-tukreben/>
- Elek Balázs:** Fogvatartottak körülményeivel kapcsolatos marasztalások az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában. In: **Elek Balázs (szerk.):** Együttműködési lehetőségek a büntetés-végrehajtás területén. Printart-Press Kft., Debrecen, 2017, 8–23. o.
- Gönczöl Katalin:** Csökkenthető-e a magyar börtönépesség? A magyar büntetőpolitika a 80-as években. *Esély*, 1990/5.
- Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradai Erika:** Magyar büntetőjog. Általános rész. CompLex Kiadó, Budapest, 2014
- Hati Csilla:** A bünteteskiszabási szemlélet alakulása – a büntető kódex folyamatos módosításának tükrében. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2012/a_bunteskiszabasi_szemlelet_alakulása_a_bunteto_kodex_folyamatos_modositasanak_tukreben/
- Huszár László – Tari Ferenc:** Folyamat. A humánus büntetés-végrehajtás peremfeltételei. *Börtönügyi Szemle*, 1997/4.
- Lajtár József:** A zsúfoltság csökkentésének gyakorlati megoldásai. *Belügyi Szemle*, 2015/11.
- Matusik Tamás:** Gondolatok az előzetes letartóztatás hazai gyakorlatát ért kritikák kapcsán. *Magyar Jog*, 2015/5.
- Nagy Anita:** Közösségi szankciók a büntetés-végrehajtásban. In: Róth Erika (szerk.): Decem anni in Europaea Unione V.: tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2016, 98–101. o.
- Nagy Ferenc – Juhász Zsuzsanna:** A fogvatartotti rátáról nemzetközi összehasonlításban. *Börtönügyi Szemle*, 2010/3.
- Nagy Ferenc:** A szabadságelvonással járó szankciókról az új Btk.-ban. *Börtönügyi Szemle*, 2014/4.
- Pallo József:** Új horizontok a büntetés-végrehajtási jogban. In: **Hack Péter (szerk.):** Kodifikációs kölcsönhatások: tanulmányok Király Tibor tiszteletére. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 241. o.
- Polgár András:** Gondolatok a feltételes szabadságra bocsátásról. A jogintézmény fogalma, célja, funkciói. *Börtönügyi Szemle*, 2014/2.
- Sárdi Miklós:** Zsúfoltság. *Börtönügyi Szemle*, 1995/2.
- Szabó Krisztián:** Gondolatok az előzetes letartóztatás gyakorlatáról. *Magyar Jog*, 2014/12.

Végh Marianna: A feltételes szabadság és a reintegrációs őrizet mint a reintegráció elemei.
In: **Hack Péter (szerk.):** Kodifikációs kölcsönhatások: tanulmányok Király Tibor tiszteletére.
ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 262. o.

JOGFORRÁSOK

Magyarország Alaptörvénye

2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

2016. évi CX. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról

2014. évi LXXII. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény és ehhez kapcsolódóan más törvények módosításáról

2013. évi CCXL. törvény a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról

2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

2010. évi LVI. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról
2009. évi LXXX. törvény a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény módosításáról

2003. évi II. törvény a büntető jogszabályok és a hozzájuk kapcsolódó egyes törvények módosításáról

1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról

1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről

24/2016. (XII. 23.) IM rendelet egyes büntetés-végrehajtási tárgyú igazságügyi miniszteri rendeletek módosításáról

16/2014. (XII. 19.) IM rendelet a szabadságvesztés, az elzárás, az előzetes letartóztatás és a rendbíróság helyébe lépő elzárás végrehajtásának részletes szabályairól

12/2010. (XI. 9.) KIM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet módosításáról

6/1996. (VII. 12.) IM rendelet a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának szabályairól

1125/2016. (III. 10.) Korm. határozat a büntetés-végrehajtási intézetek férőhely-bővítéséhez szükséges források biztosításáról

268/2016. (VIII. 31.) Korm. rendelet a büntetés-végrehajtási intézetek férőhely-bővítési programjához kapcsolódó, az új börtönépítési beruházásokkal összefüggő közigazgatási hatósági ügyek nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű ügyé nyilvánításáról

1040/2011. (III. 9.) Kormányhatározat a büntetés-végrehajtási intézetek nemzetközi elvárásoknak való megfeleléssel összefüggő átfogó vizsgálat megállapításaihoz kapcsolódó intézkedésekről

2147/2002. (V.10.) Kormányhatározat a büntetés-végrehajtás fejlesztési programjáról

2072/1998. (III. 31.) Kormányhatározat a büntetés-végrehajtás intézetrendszerének hosszú távú fejlesztéséről
6/1990. (IK. Bv. Mell. 1.) IM utasítás a 101/1981. (IK. 2.) IM utasítás módosításáról
101/1981. (IK. 2.) IM utasítás Büntetés-végrehajtási Szabályzat végrehajtásáról
32/2014. (XI. 3.) Alkotmánybírósági határozat
30/2013. (X. 28.) Alkotmánybírósági határozat
13/2001 (V. 14.) Alkotmánybírósági határozat
684/B/2001. Alkotmánybírósági határozat
Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2987/2012. számú ügyben

LÁBJEGYZETEK

- 1 A tanulmány az Országos Bírósági Hivatal Mailáth György Tudományos Pályázata keretében I. díjban részesülő dolgozat alapján készült.
- 2 Görgényi Ilona – Gula József – Horváth Tibor – Jacsó Judit – Lévay Miklós – Sántha Ferenc – Váradi Erika: Magyar büntetőjog. Általános rész. CompLex Kiadó, Budapest, 2014, 334. o.
- 3 Emberi jogok európai egyezménye (a továbbiakban: EJEE) 7. cikk.
- 4 EJEE, Hetedik Kiegészítő Jegyzőkönyv 4. cikk; alaptörvény XXVIII. cikk (6) bekezdés.
- 5 EJEE 2. cikk, alaptörvény II. cikk.
- 6 EJEE 3. cikk, alaptörvény III. cikk.
- 7 Számos más nemzetközi egyezményben megtalálható ez a tilalom: Emberi jogok egyetemes nyilatkozata 5. cikk, Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya 7. cikk, Emberi jogok amerikai egyezménye 5. cikk. Egyes nemzetközi egyezményeket kifejezetten e tilalom érvényre juttatása érdekében fogadtak el, ilyenek például az ENSZ 1984-es kínzás elleni egyezménye, vagy az Európa Tanács 1987-ben kelt, a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló egyezménye.
- 8 *T. P. és A. T. kontra Magyarország*. Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB vagy ECtHR), 2016. október 4-i ítélet (ügysszámok: 37871/14., 73986/14.).
- 9 *Csüllög kontra Magyarország*, ECtHR, 2011. június 7-i ítélet (ügysszám: 30042/08.).
- 10 *P. M. kontra Magyarország*. Emberi Jogok Európai Bizottsága (a továbbiakban: ECHR), 1998. szeptember 9-i jelentés (ügysszám: 23636/94.); *Z. H. kontra Magyarország*. ECtHR, 2012. november 8-i ítélet (ügysszám: 28973/11.).
- 11 Lásd bővebben Sárdi Miklós: Zsúfolttság. Börtönügyi Szemle, 1995/2., 65–67. o.
- 12 A 2072/1998. (III. 31.) kormányhatározat, és a hozzá kapcsolódó, a büntetés-végrehajtás fejlesztési programjáról szóló 2147/2002. (V. 10.) kormányhatározat hét „előzetesház”, egy női börtön és egy regionális fiatalkorú-intézet létesítését írta elő. Bökönyi István: A magyar büntetés-végrehajtás helyzete az Európai Unió csatlakozás küszöbén. Börtönügyi Szemle, 2003/4., 75. o.
- 13 A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyvei 2005-től kezdődően érhetőek el, az ezt megelőző időszakra vonatkozó adatok a CPT jelentéseiből származnak.
<http://bv.gov.hu/evkonyv> ; <http://www.cpt.coe.int/en/states/hun.htm>
- 14 Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 24 March to 2 April 2009 (a továbbiakban: CPT Report 2009), 54. pont; Conclusions and recommendations of the Committee against Torture, 2007. február 6., CAT/C/Hun/CO/4, 13. pont. Az elhelyezhető létszámot növelő, ezáltal pedig a probléma súlyosságát látszólag enyhítő lépésként a 12/2010. (XI. 9.) KIM rendelet módosította a szabadságvesztés és az előzetes letartóztatás végrehajtásának sza-

- bályairól szóló 6/1996. (VII. 12.) IM rendeletet. A módosítással kapcsolatos alkotmánybíróági döntést a későbbiekben ismertetem.
- 15 Az EJEB elítéltekkel kapcsolatos ítélkezési gyakorlatáról lásd bővebben Becánics Adrienn: Az elítéltekkel való bánásmód kérdései az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában, különös tekintettel a magyar vonatkozású ügyekre. Jogtudományi Közlöny, 2013/9., 415–424. o.; Elek Balázs: Fogvatartottak körülményeivel kapcsolatos marasztalások az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatában. In: Elek Balázs (szerk.): Együttműködési lehetőségek a büntetés-végrehajtás területén. Printart-Press Kft., Debrecen, 2017, 8–23. o. Az Ananyev-teszt alapján erősen vélelmezhető a megálázó bánásmód, ha a) az elítéltnél nincs saját ágya a zárkában; b) az egy főre jutó mozgáster kevesebb, mint három négyzetméter; c) az elítéltek nem tudnak szabadon mozogni a zárkában a berendezési tárgyak között. Három és négy négyzetméter közötti mozgáster esetén olyan további körülményeket értékel az EJEB, mint a nem megfelelő szellőzés és világítás, a mosdóhelyiségek állapota vagy a szabad levegőn való tartózkodás hossza. *Ananyev és mások kontra Oroszország*, ECtHR, 2012. január 10-i ítélet (ügyszámok: 42525/07., 60800/08.) 148–149. pont.
 - 16 EJEJ, 35. cikk 1. pont.
 - 17 A kérelmező a nemzeti bíróságokhoz is hiába fordult volna, hiszen a hazai bírósági gyakorlatban az az álláspont alakult ki, hogy a bv. intézetek túltelítettsége miatt a fogvatartottak felrőhatóság hiányában kárigényt nem érvényesíthetnek, hiszen a bv. intézeteket objektív befogadási kötelezettség terheli. Ezáltal az elítéltek legfeljebb a személyiségvédelem felrőhatóságától független szankcióit érvényesíthetik. Lásd például BDT2011.2404.: A büntetés-végrehajtási intézetnek nincs mérlegelési joga az intézetbe beszállított elítéltek befogadása tárgyában, ezért a büntetés-végrehajtási intézet túltelítettsége miatt ellene kártérítési igény felrőhatóság hiányában nem érvényesíthető. BDT2013.2969.: Nem felrőható a bv. intézet eljárása, ha a jogszabályban előírt alapfeladatainak csak úgy képes eleget tenni, hogy a fogvatartottak elhelyezésével kapcsolatos egyes szabályokat megszegi.
 - 18 A CPT standardjai alapján egyszemélyes zárkában legalább hat, többszemélyes zárkában legalább négy négyzetméter mozgásteret kell biztosítani a fogvatartottaknak azzal, hogy ebbe nem számítható bele a mosdóhelyiség által elfoglalt hely. Living space per prisoner in prison establishments: CPT standards, p. 1. <https://rm.coe.int/16806cc449>
 - 19 *Szél kontra Magyarország*, ECtHR, 2011. június 7-i ítélet (ügyszám: 30221/06.) 11–19. pont.
 - 20 *Kovács Gábor István kontra Magyarország*, ECtHR, 2012. január 17-i ítélet (ügyszám: 15707/10.) 21–27. pont. További, a *Varga-ítélet* megelőző döntésként hozható még fel a *Fehér kontra Magyarország-ügy*, amelynek tényállása szerint a kérelmező Szolnokon, Tökölön, Állampusztán, Tiszalökön és Budapesten is raboskodott, valamennyi börtönben zsúfolt körülmények között. Ezek közül a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Bv. Intézetet emelte ki a bíróság, ahol személyenként mindössze 1,7 négyzetméter mozgásteret tudtak biztosítani, és a kérelmező állítása szerint csak egy órát tölthetett a zárkáján kívül, míg a többi létesítményben a mozgáster és a zárkán kívül töltött időtartam is kedvezőbb volt. Az ítélet ebben az esetben is elmarasztalta Magyarországot. *Fehér kontra Magyarország*, ECtHR, 2013. július 2-i ítélet (ügyszám: 69095/10.) 15–23. pont.
 - 21 Report to the Hungarian Government on the visit to Hungary carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 3 to 12 April 2013 (a továbbiakban: CPT Report 2013), 37. pont.
 - 22 A bánásmód általános mércéjével kapcsolatban az AB több korábbi határozatában is rögzítette, hogy „az elítelt nem tárgya a büntetés-végrehajtásnak, hanem alanya, akinek jogai és kötelezettségei vannak” [13/2001 (V. 14.) AB határozat; 30/2013. (X. 28.) AB határozat].
 - 23 Noha egy példát mégis megemlíti az Alkotmánybíróság: a 684/B/2001. AB határozat szerint nem ütközik a kegyetlen, embertelen, megálázó bánásmód tilalmába az a szabályozás, amely előírja a fogvatartottak kötelező részvételét a büntetés-végrehajtási intézet tisztántartásában, ellátásában.
 - 24 Az Alkotmánybírósághoz benyújtott indítvány nem érintette a 6/1996. (VII. 12.) IM rendelet 137. § (3) bekezdését, amelyet az (1) bekezdéshez hasonlóan a 12/2010. (XI. 9.) KIM rendelet a következőz-

képpen módosított: „egyéni elhelyezés esetén a zárka (lakóhelyiség) alapterületének lehetőleg el kell érni a hat négyzetmétert”. Ebben az esetben is problémát jelentett a „legalább” helyett a „lehetőleg” kifejezés használata, hiszen az indítványozó az ugyanilyen szövegezésű (1) bekezdés kapcsán úgy fogalmazott, hogy az alapján ad absurdum az sem lenne jogellenes, ha a jogalkalmazó teljesen megvonná a mozgásteret a fogvatartottaktól. A 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet az egyéni elhelyezés esetén biztosítandó mozgásteret is kögens jelleggel szabályozta: „a zárka vagy lakóhelyiség alapterületének el kell érnie a hat négyzetmétert”.

- 25 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet, 121. § (1) bek. Megjegyzendő, hogy a 24/2016. (XII. 23.) IM rendelet módosította a 121. §-t, méghozzá oly módon, hogy az az előző lábjegyzetekben ismertetett CPT-standardoknak immár tökéletesen megfelel, mindamellett a berendezési tárgyakkal kapcsolatos rendelkezést a jogalkotó mellőzte. „121. § (1) A zárkában vagy a lakóhelyiségben elhelyezhető létszámot úgy kell meghatározni, hogy minden elítéltre hat köbméter légtér és egyéni elhelyezés esetén legalább hat, közösen elhelyezett elítéltek esetén személyenként legalább négy négyzetméter élettér jusson. (2) Az élettér kiszámításakor a zárka vagy a lakóhelyiség alapterületéből az illemhely és a mosdó által elfoglalt területet – függetlenül attól, hogy ezek levalaszítása megtörtént-e – figyelmen kívül kell hagyni.”
- 26 Varga és mások kontra Magyarország. ECtHR, 2015. március 10-i ítélet (ügyszámok: 14097/12., 45135/12., 73712/12., 34001/13., 44055/13., 64586/13.).
- 27 Varga és mások kontra Magyarország. 79–92., 101–105. pont. A Varga-ítélet után még egy esetben, a Gégény kontra Magyarország-ügyben marasztalta el hazánkat az EJEB a 3. cikk megsértése miatt. Gégény kontra Magyarország. ECtHR, 2015. július 16-i ítélet (ügyszám: 44753/12.).
- 28 Az ekkor már hatályos 16/2014. (XII. 19.) IM rendelet.
- 29 Például Debreceni Ítéletábra Pf.I.20.609/2016/4.; Győri Ítéletábra Pf.V.20.094/2016/3.; Győri Ítéletábra Pf.V.20.143/2016/4.; Győri Ítéletábra Pf.III.20.149/2016/4.; Győri Ítéletábra Pf.V.20.118/2016/4.; Győri Ítéletábra Pf.V.20.107/2016/4.; Pécsi Ítéletábra Pf.VI.20.023/2016/4.; Pécsi Ítéletábra Pf.VI.20.076/2016/3.; Pécsi Ítéletábra Pf.VI.20.049/2016/4.; Pécsi Ítéletábra Pf.VI.20.036/2016/5.; Pécsi Ítéletábra Pf.VI.20.033/2016/5.; Pécsi Ítéletábra Pf.VI.20.066/2016/4.; Pécsi Ítéletábra Pf.VI.20.050/2016/5.; Pécsi Ítéletábra Pf.VI.20.037/2016/5.; Pécsi Ítéletábra Pf.VI.20.054/2016/5.; Pécsi Ítéletábra Pf.VI.20.086/2016/3.; Szegedi Ítéletábra Pf.I.20.764/2016/9.
- 30 Például Debreceni Törvényszék P.20.378/2016/46.; Győri Törvényszék P.20.167/2017/4.; Kaposvári Törvényszék P.20.624/2016/29.; Nyiregyházi Törvényszék P.20.690/2017/12.; Pécsi Törvényszék P.20.337/2017/18.; Veszprémi Törvényszék P.20.399/2016/18/I.; Veszprémi Törvényszék P.20.236/2015/73/I.; Veszprémi Törvényszék P.20.637/2016/26/I.; Veszprémi Törvényszék P.20.398/2016/24/I.; Veszprémi Törvényszék P.20.652/2017/5/I.; Veszprémi Törvényszék P.21.555/2016/6.
- 31 Domján kontra Magyarország. ECtHR, 2017. november 14-i határozat (ügyszám: 5433/17.).
- 32 A férőhelybővítési programot a büntetés-végrehajtási intézetek nemzetközi elvárásoknak való megfeleléssel összefüggő átfogó vizsgálat megállapításaihoz kapcsolódó intézkedésekről szóló 1040/2011. (III. 9.) kormányhatározat hirdette meg. A beépítésre szánt ingatlanok kiválasztása után az 1125/2016. (III. 10.) kormányhatározat rendelkezett a férőhelybővítéshez szükséges források biztosításáról, majd a 268/2016. (VIII. 31.) kormányrendelet az új börtönépítési beruházásokkal összefüggő közigazgatási hatósági ügyeket nemzetgazdasági szempontból kiemelt jelentőségű ügyvé nyilvánította.
- 33 <http://www.helsinki.hu/bortonzsufoltsag-magyarorszag/>
- 34 A regisztrált bűncselekmények és elkövetők. http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evesi_zjb002.html. Természetesen nem hagyható figyelmen kívül a regisztrált bűncselekmények számának alakulását illetően egyes cselekmények kriminalizálása vagy dekriminalizálása, amelyben ugyancsak az állami büntetőpolitika fejeződik ki.
- 35 <http://ted.europa.eu/udl?uri=TED%3ANOTICE%3A173893-2017%3ATEXT%3AHU%3AHTML&src=0#id64175-II>.
- 36 <https://ted.europa.eu/udl?uri=TED:NOTICE:102544-2018:TEXT:HU:HTML&src=0>

- 37 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága Rec(2006) 2. számú ajánlása az Európai Börtön szabályokról.
- 38 Gönczöl Katalin már egy 1990-ben megjelent cikkében az alternatív büntetési formák szélesebb körű alkalmazásának szükségességére hívta fel a figyelmet a börtönnépesség csökkentésének megoldásaként. Gönczöl Katalin: Csökkenthető-e a magyar börtönnépesség? A magyar büntetőpolitika a 80-as években. Esély, 1990/5., 67. o.
- 39 A jogerős határozattal befejezett büntetőeljárások felnőtt korú terheltjeinek megoszlása a főbüntetés felfüggesztése és nemek szerint (2016. év – országos). https://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/statisztika2/a_jogeros_határozattal_befejezett_buntetoeljarasok_felnott_koru_terheltjeinek_megoszlasa_a_fobuntetes_felfuggesztese_es_nemek_szerint_2016_ev_-_orszagos.pdf ; A jogerős határozattal befejezett büntetőeljárások felnőtt korú terheltjeinek száma és megoszlása a főbüntetés és nemek szerint (2016. év – országos). https://birosag.hu/sites/default/files/allomanyok/statisztika2/a_jogeros_határozattal_befejezett_buntetoeljarasok_felnott_koru_terheltjeinek_szama_es_megoszlasa_a_fobuntetes_es_nemek_szerint_2016_ev_-_orszagos_0.pdf
- 40 A 47 tagállamból a következők előzik meg hazánkat: Albánia, Azerbajdzsán, Csehország, Észtország, Grúzia, Lettország, Litvánia, Moldova, Lengyelország, Oroszország, Szlovákia, Törökország. Marcelo F. Aebi – Mélanie M. Tiago – Christine Burkhardt: SPACE I – Council of Europe Annual Penal Statistics: Prison populations, Survey 2015. Council of Europe, Strasbourg, 2015, p. 47. (Updated on 25th of April 2017.)
- 41 Az említett 12 államból kettő, Litvánia és Törökország tekintetében nem áll rendelkezésre adat arra vonatkozóan, hogy mekkora az egy fogvatartottra jutó átlagos mozgáster nagysága.
- 42 Észtországban és Lengyelországban pontosan 3, Moldovában 3,4, Szlovákiában 3,5 m² az egy fogvatartottra eső mozgáster. Marcelo F. Aebi – Mélanie M. Tiago – Christine Burkhardt: i. m. 34. o.
- 43 Megjegyzendő ugyanakkor, hogy 47-ből 12 tagállam nem szolgáltatott erre vonatkozóan adatot. Marcelo F. Aebi – Mélanie M. Tiago – Christine Burkhardt: i. m. 34. o.
- 44 Uo.
- 45 Nagy Ferenc – Juhász Zsuzsanna: A fogvatartotti rátáról nemzetközi összehasonlításban. Börtönügyi Szemle, 2010/3., 9–10. o.
- 46 2003. évi II. törvény 88. § (1) bekezdés e) pont.
- 47 A 2003. évi II. törvény általános indokolása, I. pont.
- 48 Hati Csilla: A büntetékiszabási szemlélet alakulása – a büntető kódex folyamatos módosításának tükrében. http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2012/a_bunteteskiszabasi_szemlelet_alakulasa_a_bunteto_kodex_folyamatos_modositasanak_tukreben/
- 49 Lásd 3. számú ábra.
- 50 Nagy Ferenc: A szabadságelvonással járó szankciókról az új Btk.-ban. Börtönügyi Szemle, 2014/4., 1. o.; Bárándy Gergely – Bárándy Aliz: Gondolatok az új Büntető Törvénykönyv elvi jelentőségű rendelkezéseiről. <http://ujbtk.hu/barandy-gergely-phd-barandy-aliz-gondolatok-az-uj-bunteto-torvenykonnyv-elvi-jelentosegu-rendelkezeseiről/>
- 51 Csóti András: A büntetőjog változásainak hatása a büntetés-végrehajtási szervezetre, Börtönügyi Szemle, 2011/2., 1. o.
- 52 Börtönstatisztikai Szemle, 2016/1., 8. o.; Börtönstatisztikai Szemle, 2018/1., 7. o.
- 53 Csóti András: i. m. 6. o.
- 54 Noha mind az Emberi Jogok Európai Bírósága hivatkozott ítéletei, mind a statisztikai adatok a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény 2018. július 1. napján történt hatálybalépése előtti időszakra vonatkoznak, tanulmányomban már az új Be. által bevezetett letartóztatás megnevezést használtam a kényszerintézkedés tekintetében.
- 55 Az Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R(80) 11. számú ajánlása az ítélhetőzattal megelőző fogva tartásról.

- 56 Lásd például Szabó Krisztián: Gondolatok az előzetes letartóztatás gyakorlatáról. *Magyar Jog*, 2014/12., 725–729. o.; Matusik Tamás: Gondolatok az előzetes letartóztatás hazai gyakorlatát ért kritikák kapcsán. *Magyar Jog*, 2015/5., 289–293. o.
- 57 „Mindenkinek joga van a szabadságra és a személyi biztonságra. Szabadságától senkit sem lehet megfosztani, kivéve az alábbi esetekben és a törvényben meghatározott eljárás útján: [...] c) törvényes letartóztatás vagy őrizetbe vétel abból a célból, hogy a bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja miatt az illetékes hatóság elé állítsák, vagy amikor ésszerű oknál fogva szükséges, hogy megakadályozzák bűncselekmény elkövetésében vagy annak elkövetése után a szökésben.”
- 58 Stögmüller kontra Ausztria. ECtHR, 1969. november 10-i ítélet (ügyszám: 1602/62.)
- 59 Wemhoff kontra Németország. ECtHR, 1968. június 27-i ítélet (ügyszám: 2122/64.), Neumeister kontra Ausztria. ECtHR, 1968. június 27-i ítélet (ügyszám: 1936/63.)
- 60 Lásd bővebben Elek Balázs: Az előzetes letartóztatás indokolása az Európai Emberi Jogi Bíróság gyakorlatának tükrében. <http://ujbtk.hu/dr-elek-balazs-az-elozetes-letartoztatasi-indokolasa-az-europai-emberi-jogi-birosag-gyakorlatanak-tukreben/>
- 61 Lakatos kontra Magyarország. ECtHR, 2018. június 26-i ítélet (ügyszám: 21786/15.) 84–91. pont.
- 62 Ezek a látogató bv. intézetben kívüli fogadása (2013. évi CCXL. törvény 178. §), a kimaradás (179. §) és az eltávolítás (180. §). Emelést érdemel még, hogy a 187. §-ban meghatározott társadalmi kötődés programban részt vevő elítélt jogosult felügyelet nélkül külső munkahelyen dolgozni, valamint tanulmányokat és képzéseket folytatni a bv. intézetben kívül.
- 63 Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R(92) 16. számú ajánlása, Melléklet 1. pont.
- 64 Európa Tanács Miniszteri Bizottsága R(2000) 22. számú ajánlása, II. számú melléklet 1. pont.
- 65 A. B. kontra Magyarország. ECtHR, 2013. április 16-i ítélet (ügyszám: 33292/09.) 25. pont.
- 66 Baksza kontra Magyarország. ECtHR, 2013. április 23-i ítélet (ügyszám: 59196/08.) 36. pont.
- 67 Bandur kontra Magyarország. ECtHR, 2016. július 5-i ítélet (ügyszám: 50130/12.) 60. pont. Lásd még Siveges kontra Magyarország. ECtHR, 2016. január 5-i ítélet (ügyszám: 50255/12.)
- 68 Galambos kontra Magyarország. ECtHR, 2015. július 21-i ítélet (ügyszám: 13312/12.) 19. pont.
- 69 Gál kontra Magyarország. ECtHR, 2014. március 11-i ítélet (ügyszám: 62631/11.) 47. pont.
- 70 Hagyó kontra Magyarország. ECtHR, 2013. április 23-i ítélet (ügyszám: 52624/10.) 57. pont. Lásd még X. Y. kontra Magyarország. ECtHR, 2013. március 19-i ítélet (ügyszám: 43888/08.)
- 71 Hunvald kontra Magyarország. ECtHR, 2013. december 10-i ítélet (ügyszám: 68435/10.) 41. pont.
- 72 Maglódi kontra Magyarország. ECtHR, 2004. november 9-i ítélet (ügyszám: 30103/02.) 39. pont.
- 73 Nagy Gábor kontra Magyarország. ECtHR, 2014. február 11-i ítélet (ügyszám: 33529/11.) 25. pont.
- 74 Szepesti kontra Magyarország. ECtHR, 2010. december 21-i ítélet (ügyszám: 7983/06.) 28. pont.
- 75 Nagy Anita: Közösségi szankciók a büntetés-végrehajtásban. In: Róth Erika (szerk.): *Decem anni in Europaea Unione V.: tanulmányok a bűnügyi tudományok köréből*. Miskolci Egyetemi Kiadó, Miskolc, 2016, 98–101. o.
- 76 Ezekről lásd bővebben Nagy Anita: i. m. 101–104. o.
- 77 Polgár András: Gondolatok a feltételes szabadságra bocsátásról. A jogintézmény fogalma, célja, funkciói. *Börtönügyi Szemle*, 2014/2., 5. o.
- 78 Végh Marianna: A feltételes szabadság és a reintegrációs őrizet mint a reintegráció elemei. In: *Hack Péter (szerk.): Kodifikációs kölcsönhatások: tanulmányok Király Tibor tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 262. o.
- 79 Az alapvető jogok biztosának jelentése az AJB-2987/2012. számú ügyben, 53. o.
- 80 Borbír Andrea – Szabó Judit: Harmadlagos megelőzés a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben a nemzetközi kutatások fényében. In: *Vókó György (szerk.): Kriminológiai Tanulmányok 49. Országos Kriminológiai Intézet*, Budapest, 2012, 31. o.
http://www.okri.hu/images/stories/KT/KT_49_2012/010_borbiro-szabo.pdf
- 81 A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2015., 25. o.
- 82 A Büntetés-végrehajtási Szervezet Évkönyve 2016., 36. o.

- 83 Lásd bővebben Végh Marianna: i. m. 265–266. o.
- 84 Lajtár József: A zsúfoltság csökkentésének gyakorlati megoldásai. *Belügyi Szemle*, 2015/11., 20. o.
- 85 2013. évi CCXL. törvény 187/A § (1a) bekezdés.
- 86 Csóti András: A magyar bv. intézetek túltelítettsége, a zsúfoltság csökkentésének útjai. *Belügyi Szemle*, 2015/11., 8. o.
- 87 Uo. 11. o.
- 88 Pallo József: Új horizontok a büntetés-végrehajtási jogban. In: Hack Péter (szerk.): *Kodifikációs kölcsönhatások: tanulmányok Király Tibor tiszteletére*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2016, 241. o.
- 89 Huszár László – Tari Ferenc: *Folyamat. A humánus büntetés-végrehajtás peremfeltételei*. Börtönügyi Szemle, 1997/4., 27. o.

LENGYEL TIBOR

Az Európai Unió Bíróságának gyakorlata, valamint hazai szabályozásunk ellentmondásai a *ne bis in idem* elv érvényesülésének tekintetében

Jelen tanulmány alapvető célja, hogy rámutasson azokra az anomáliákra és ellentmondásokra, amelyek napjaink jogalkalmazói gyakorlatában a *ne bis in idem* elv érvényesülésével kapcsolatban az adó-, a vám- és a büntetőjog viszonyrendszerében megmutatkoznak.

A problémakör értelmezésével kapcsolatos első és alapvető szempontként kell tekintenünk arra a büntetőjogi alapelvre, miszerint a büntetőjog eszköze csupán ultima ratio, végső megoldás lehet, vagyis az állami kontrolleszközök kiválasztásánál a büntetőjogot utolsóként szabad alkalmazni, és csak akkor, ha az elengedhetetlen a közérdek érvényesítéséhez, illetve a közrend megőrzéséhez. Ennek okán a gazdasági viszonyokra elsősorban közgazdasági (adók, vámok, támogatások, kedvezmények) és államigazgatási, közigazgatási (engedélyezés, felügyelet, ellenőrzés, szankcionálás) eszközökkel lehet eredményesen hatást gyakorolni, természetesen figyelembe véve a gazdasági törvényszerűségeket.¹

Ez az összegzés mindazon túl, hogy összefoglalja a büntetőjog és egyéb jogágak viszonyrendszerének alapját, megteremti a feltételeit annak is, hogy vizsgáljuk a *ne bis in idem* elvvel kapcsolatos összefüggéseit.

Az ultima ratio elvet ugyanis két irányban lehet értelmezni: egyrészt büntetőjogon belüli viszonylatban, ami azt jelenti, hogy a büntetőjogi eszköz alkalmazását a többi büntetőjogi eszközhöz viszonyítva kell megítélni, másrészt büntetőjogon kívüli viszonylatban is értelmezhető, amikor is a büntetőjog területén kívüli eszközökkel vetjük össze a büntetőjog eszközszerét.² Nagy Ferenc ezzel kapcsolatban rámutat arra³, hogy az *ultima ratio* elv sajátos korlátjaként is értelmezhető az azonos, illetve hasonló jellegű jogtárgysértés esetén a különböző jogterületeken a párhuzamos felelősség-

¹ A hazai büntetőjog-történetben természetesen ez nem előzmények nélküli. Lásd például Madai Sándor: A család büntetőjogi értékelése. HVG-ORAC, Budapest, 2011, 43–44. o.

² Belovics Ervin – Gellér Balázs – Nagy Ferenc – Tóth Mihály: Büntetőjog I. Általános rész. A 2012. évi C. törvény alapján. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2014

https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/2011_0001_548_Buntetojog/ch01s03.html

³ Nagy Ferenc: Az állami büntetőhatalom korlátozása ellen ható tendenciák a büntetőjogban. Állam- és Jogtudomány, 2018/1., 80. o.

gi formák létezése, ahol az enyhébbnek minősíthető jogterület nem lép háttérbe a súlyosabbnak értékelhető jogág (büntetőjog) mögött.

A párhuzamos felelősségi formák problémaköre a közigazgatási és a büntetőeljárások viszonyrendszerében a hazai joggyakorlatban jelenleg is számos területen érvényesül, amelyek egyik leginkább érzékelhető megjelenési formája az adóigazgatási eljárások alapjául szolgáló tényállásokkal összefüggésben elrendelt büntetőeljárások lefolytatása.

Mindezek tekintetében *Karsai Krisztina* fogalmazta meg⁴ az *ultima ratio* elvre való általános hivatkozás korlátozásának szükségszerűségét, annak érvényesítésével, hogy az elv csakis a fokozható jogtárgysértések (és így a fokozható jogi válaszok) esetében érvényesíthető megalapozottan. Ennek alapján *Karsai* felveti annak kézenfekvőségét is, hogy a Btk. Különös Részében található bűncselekmények mindegyikére le lehetne folytatni a vizsgálatot, azt kutatva, hogy egyfelől mely bűncselekménycsoportba tartozik, másrésztől pedig – ha feltételezhető a fokozatos jogtárgysértési láncolat – hogy a más jogági felelősségi formák hogyan „előzik” meg a büntetőjogi felelősséget.

Az *ultima ratio* elv érvényesíthetőségének tükrében vizsgálva a Btk. 396. §-ában meghatározott költségvetési csalás tényállását, megállapítható, hogy hatályos joggyakorlatunkban jelenleg is léteznek olyan párhuzamos felelősségi formák, amelyek egyrészt korlátozzák az *ultima ratio* általános érvényesülését, másrészt megteremtik a *ne bis idem* elv sérülésének lehetőségét. Mindennek alapjául hazai szabályozásunk ama sajátossága szolgál, amely lehetővé teszi, hogy a tényállás és az érintett azonossága esetében – ha a költségvetési csalás tényállása, valamint az adózás rendjéről szóló törvényben szabályozott tényállás/magatartás egyaránt megvalósul – párhuzamosan folytatható az adóigazgatási és büntetőeljárás, ezáltal mindkét eljárásban sor kerülhet szankció kiszabására (adóigazgatási eljárásban adóbírság, míg büntetőeljárásban a Btk. Különös Részében a törvényi tényálláshoz rendelt büntetések). Azaz egy adójogszabály megsértése büntetőjogi szankciókat (mint a szabadságvesztés vagy pénzbírság kiszabása) és büntető jellegű igazgatási szankciókat (adóbírság) is vonhat maga után, ami „dupla büntetés” kiszabását teszi lehetővé, amelynek okán az eljárás sérti/sértheti a *ne bis in idem*⁵ elvét.

Kétségtelen tény, hogy az elv megjelenése alapvetően a büntetőjoghoz kötődik, viszont napjainkra egyre inkább elfogadottá vált az a megközelítés, mi-

⁴ *Karsai Krisztina*: Az *ultima ratio* elvről – másképpen. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, 2012/74.

⁵ „Senki sem vonható büntetőeljárás alá és nem büntethető olyan bűncselekményért, amely miatt az unióban a törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.”

szerint a *ne bis idem* elv alkalmazásával a nem büntetőjogi, de azzal megegyező hatású határozatoknak ugyancsak meg kell tiltaniuk az újabb felelősségre vonás lehetőségét.

Annak eldöntéséhez, hogy a magyar gyakorlatban a hatályos adójogi és büntetőjogi szabályozásban miért vagy miért nem sérül a *ne bis idem* elve, elengedhetetlen vizsgálnunk annak uniós és hazai jogban történő megjelenését és érvényesülését.

A ne bis idem elvének megjelenése a büntetőjog területén az Európai Unió jogában

A tagállamok közötti bűnügyi együttműködés kereteiről az Európa Tanács jogsegélyegyezményei már az Európai Unió Alapjogi Chartájának elfogadása előtt is fogalmaztak meg elvárásokat a tagállamokat illetően, ennek alapvető elemei időrendileg a következők szerint foglalhatók össze.

Az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló európai egyezmény 1984. november 22-én, Strasbourgban aláírt 7. kiegészítő jegyzőkönyvének (a továbbiakban: az EJEE 7. kiegészítő jegyzőkönyve) *Kétszeres eljárás alá vonás vagy büntetés tilalma* című 4. cikke a következőképpen rendelkezik: „*Ha valakit egy állam büntetőtörvényének és büntetőeljárási törvényének megfelelően egy bűncselekmény kapcsán már jogerősen felmentettek vagy elítéltek, e személlyel szemben ugyanennek az államnak az igazságszolgáltatási szervei ugyane bűncselekmény miatt nem folytathatnak büntető eljárást, és vele szemben abban büntetést nem szabhatnak ki.*”

A schengeni megállapodás végrehajtásáról szóló, 1990. június 19-én aláírt egyezmény 54. cikke szerint: „*Az ellen a személy ellen, akinek a cselekményét a szerződő felek egyikében jogerősen elbírálták ugyanazon cselekmény alapján nem lehet egy másik Szerződő fél területén büntetőeljárást indítani, amennyiben elítélés esetén a büntetést már végrehajtották, végrehajtása folyamatban van, vagy az ítélet meghozatalának helye szerinti Szerződő fél jogszabályainak értelmében azt többé nem lehet végrehajtani.*”

Az Európai Unió Alapjogi Chartáját 2000-ben, Nizzában hirdette ki a parlament, a tanács és a bizottság, majd módosítása után 2007-ben ismét kihirdették. Az ünnepélyes kihirdetés azonban nem tette jogilag kötelező erejűvé a chartát, miután az csak a lisszaboni szerződés 2009. december 1-jei elfogadása óta bír közvetlen hatállyal.

A charta az elsődleges uniós joganyag része, ily módon a másodlagos uniós joganyag és a nemzeti intézkedések megfelelése vizsgálatának egyik szempontjává vált. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának (a továbbiakban: charta) *A kétszeres eljárás alá vonás és a kétszeres büntetés tilalma* című 50. cikke így rendelkezik: „*Senki sem vonható büntetőeljárás alá és nem büntethető olyan bűncselekményért, amely miatt az unióban a törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.*”

A charta hatályát az 51. cikk határozza meg egyértelműen, amely kimondja, hogy a benne foglalt rendelkezések csak az uniós intézményekre és szervekre terjednek ki, illetve a tagállamokra azokban az esetekben, amikor az európai uniós jogot végrehajtják. Ennek megfelelően az egyes európai országok az alkotmányukban, az alaptörvényükben és/vagy a büntetőkódexükben jelenítik meg az elvet.

Nemzeti szabályozás a büntetőjog területén

A kétszeres büntetés tilalmának aktuálisan alkalmazott szabályára az Európai Unióhoz történő csatlakozásból fakadó követelmények adtak alapot, amely szerint a tagállamok közötti büntetőjogi együttműködésnek ki kell terjednie a más állam bírósági és hatósági döntéseinek a kölcsönös elismerésére, tekintet nélkül a kettős büntethetőség követelményére. E követelmény az Európai Unió Alapjogi Chartájában is szerepel. Mindez nemzeti szabályozásként az alaptörvény XXVIII. cikkében jelenik meg, amely az igazságszolgáltatással összefüggő jogok átfogó rendszerét biztosítja. „*(6) A jogorvoslat törvényben meghatározott rendkívüli esetei kivételével senki nem vonható büntetőeljárás alá, és nem ítéltető el olyan bűncselekményért, amely miatt Magyarországon vagy – nemzetközi szerződés, illetve az Európai Unió jogi aktusa által meghatározott körben – más államban törvénynek megfelelően már jogerősen felmentették vagy elítélték.*”

A ne bis idem elvének megjelenése a közigazgatási és a büntetőjogi szankciók közötti összefüggésben

A büntetőjogi felelősség önálló elbírálásának elvéből fakadóan az elmúlt évtizedekben sarkalatos szabályként érvényesült a joggyakorlatban az az elv,

miszerint nem ütközik a többszörös eljárás tilalmába, ha a más eljárásban hozott határozattal elbírált cselekmény miatt büntetőeljárás indul vagy folyik.

A közelmúltban azonban számos olyan, az Európai Bíróság által hozott ítélet született, amelyek erősítik azt a szemléletet, miszerint a nem büntetőjogi, de azzal megegyező hatású határozatoknak figyelembe kellene venniük a büntetés (vagy büntető jellegű szankció) megállapításánál a másik jogág által alkalmazott jogkövetkezményt, illetve a büntetőügyben eljáró hatóságnak értékelés körébe kellene vonnia az időközben megállapított közigazgatási szankciót. A *ne bis idem* elvének eltérő jogágak közötti kiterjesztő érvényesülésével összefüggésben azonban tényként szögezhető le, hogy a tagállamok a büntetőjogi és az adójogi szabályozás kialakítása terén szuverének, azaz a jogszabályi környezet kialakítása a nemzeti jogi szabályozás kompetenciája.⁶ E körben tehát minden tagállam a saját, nemzeti jogát alkalmazza, viszont a nemzeti bíróságnak vizsgálnia kell, hogy a nemzeti jog mennyiben egyeztethető össze Európai Unió Alapjogi Chartájának 50. cikkében foglalt rendelkezésekkel.

E szemlélet gyakorlati megközelítésekor vizsgálandó az irányadó eljárás abban az esetben, ha az adóbírságot kiszabó határozat alapja ugyanaz a tényállás, amelynek alapján a büntetőeljárás folyik, különös tekintettel arra, hogy az azonos tényállású cselekmények közigazgatási és büntetőjogi következményei között van-e összefüggés.

Annak érdekében, hogy az ítéletre felhozott kérdésekre egyértelmű irányutatót találhassunk, elengedhetetlen a problémakört érintő európai bírósági ítéletek feldolgozása és a kapcsolódó hazai jogszabályi környezet bemutatása.

Az adó- és büntetőjogi szankciók egyidejű alkalmazhatóságának vizsgálata az unió bírósága ítéleteinek fényében

A Bonda-ügy⁷

A bíróság elé kerülő eset megválaszolandó kérdése arra irányult, hogy az 1973/2004/EK bizottsági rendelet 138. cikkének (1) bekezdésében foglalt szankciók közigazgatási eljárásban történő alkalmazása büntetőjogi jellegűnek minősül-e.

⁶ Megjegyzendő azonban, hogy a tagállami szuverenitás terjedelme folyamatosan változik. Madai Sándor: Gondolatok az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek megsértéséről. Rendszertani Szemle, 2010/2., 87. o.

⁷ C-489/10. sz. ügy (ítélőhatal 2012. 06. 05.).

L. M. Bonda 2005. május 16-án kérelmet nyújtott be a mezőgazdaság szerkezeti átalakításáért és modernizálásáért felelős lengyelországi ügynökség regionális kirendeltségéhez (a továbbiakban: kirendeltség) a 2005. évi egységes területalapú támogatás iránt. E kérelemben valótlán nyilatkozatot tett a megművelt mezőgazdasági földterületek méretét és a termesztett növényeket illetően. A kirendeltség vezetője 2006. június 25-én az 1973/2004. rendelet 138. cikkének (1) bekezdése alapján határozatot hozott, amelyben egyrészt *L. M. Bondával* szemben megtagadta a 2005. évre vonatkozó egységes területalapú támogatás kifizetését, másrészt pedig szankcióként megvonta az egységes területalapú támogatást a valós és a bejelentett terület közötti különbszetnek megfelelő összeg erejéig a pontatlan kérelem benyújtása utáni három évre. E tényállás alapján 2009. július 14-én a bíróság támogatási csalás miatt *L. M. Bondát* két év próbaidőre felfüggesztett nyolchavi szabadságvesztésre, valamint pénzbüntetésre ítélte, az illető az ítélettel szemben fellebbezést nyújtott be. A másodfokú bíróság az ítéletet hatályon kívül helyezte, és azt állapította meg, hogy a büntetőeljárást kizárja az a körülmény, hogy *L. M. Bondával* szemben azonos tényállás miatt már közigazgatási szankciót szabtak ki. Következésképpen e bíróság a 2010. március 19-i határozatában a büntetőeljárás törvény 17. cikke 1. bekezdésének 11. pontja alapján kimondta, hogy az eljárás okafogyottá vált, a büntetőeljárást pedig megszüntette. A határozattal szemben a főügyész felülvizsgálati kérelmet terjesztett a legfelsőbb bíróság elé, amely úgy ítélte meg, hogy meg kell vizsgálni az 1973/2004. rendelet 138. cikkének (1) bekezdése alapján kiszabott szankció jogi természetét, ennek érdekében felfüggesztette az eljárást, és előzetes döntéshozatal céljából e tárgyban kérdést terjesztett a bíróság elé.

A bíróság döntéshozatalakor megvizsgálta az EJEB ítélkezési gyakorlatát, amely a három ügynevezett „Engel-kritériumot” elemzi (ezeket az után az ítélet után neveznek így, amelyben e bíróság azokat először megfogalmazta).⁸ E szerint az ítélkezési gyakorlat szerint e tekintetben három kritériumnak van jelentősége: az első a jogsértés belső jog szerinti jogi minősítése, a második a jogsértés jellege (az EJEB számos tényezőt vesz figyelembe, egyebek között a rendelkezés címzettjeinek körét, a védett jogi tárgyát, és a szankció célját), a harmadik pedig az érintett személlyel szemben kiszabható szankció természete és súlya (a súly meghatározásához az alkalmazandó jogi rendelkezések által előírt legsúlyosabb szankciót kell tekintetbe venni).

⁸ Az EJEB (nagytanács), 1976. június 8-i Engel és társai kontra Hollandia ítélet, (5100/71.; 5101/71.; 5102/71.; 5354/72.; 5370/72. sz. kereset, A. sorozat, 22. sz.)

⁹ A C-489/10. sz. ügy ítéletének rendelkező része.

Az első kritérium kapcsán a bíróság megállapította, hogy a kirendeltség által alkalmazott intézkedések az uniós jog szerint nem minősülnek büntetőjogi jellegűnek, amit a jelen esetben, az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata értelmében, „belső jognak” kell tekinteni. A második kritérium kapcsán a bíróság azt vizsgálta, hogy a gazdasági szereplőre kiszabott szankció célja kifejezetten a megtorlásra irányul-e. Ennek nyomán arra a következtetésre jutott, hogy ezeknek az intézkedéseknek a célja nem a megtorlásra, hanem lényegében arra irányul, hogy megvédje az uniós alapok kezelését azáltal, hogy ideiglenesen kizárja azt a kedvezményezettet, aki a támogatási kérelmében pontatlan nyilatkozatot tett. Ebből következően a második kritérium alapján nem lehet büntetőjogi jelleget tulajdonítani az alkalmazott szankcióknak. A harmadik kritérium kapcsán megállapították, hogy az előirt szankciók hatása csupán az, hogy az érintett mezőgazdasági termelőt megvonják azt a lehetőséget, hogy a jövőben támogatást kapjon, így nem tekinthetők büntetőjogi jellegű szankcióknak.

A bíróság döntésének értelmében tehát *nem minősülnek büntetőjogi jellegű szankcióknak azok az alkalmazott intézkedések, amelyek a mezőgazdasági termelőt kizárják a támogatásból abban az évben, amelyek tekintetében valótlan tartalmú nyilatkozatot tett a támogatásra jogosult terület vonatkozásában, valamint a bejelentett és a mért terület különbségének megfelelő összegig csökkentik azt a támogatást, amelyre e termelő a következő három naptári évben lenne jogosult.*⁹

*Az Orsi–Baldetti-ügy*¹⁰

A bíróság elé kerülő eset megválaszolandó kérdése, hogy az EJEE hetedik kiegészítő jegyzőkönyvének 4. és a charta 50. cikke értelmében összeegyeztethető-e az uniós joggal a 74/2000. törvényerejű rendelet¹¹ 10b. cikke, amelyben az lehetővé teszi valamely olyan személy büntetőjogi felelősségének vizsgálatát, akivel szemben ugyanazon tényállás miatt az állami adóhatóság közigazgatási szankció kiszabása mellett már jogerősen adóbehajtásra irányuló intézkedést rendelt el.

¹⁰ C-217/15. és C-350/15. sz. egyesített ügyek (ítélhezozatal: 2017. 04. 05.).

¹¹ A 2000. március 10-i decreto legislativo n.º 74. Nuova disciplina dei reati in materia di imposte sui redditi e sul valore aggiunto, a norma dell'articolo 9 della legge 1999. giugno 25, n.º 205 (az 1999. június 25-i 205. sz. törvény 9. cikkével összhangban a jövedelemadó és a hozzáadottérték-adó területén elkövetett bűncselekményekre vonatkozó új rendelkezésekről szóló 74. sz. törvényerejű rendelet).

M. Orsival és L. Baldettivel szemben eljárás indult az olaszországi Santa Maria Capua Vetere-i bíróság előtt a 74/2000. törvényerejű rendelet 10a. cikkével összefüggésben értelmezett 10b. cikkében meghatározott és büntetni rendelt bűncselekmény miatt: gazdasági társaságaik törvényes képviselőiként elmulasztották az alapügyben szóban forgó adómegállapítási időszakokra vonatkozó éves adóbevallás alapján fizetendő hozzáadottérték-adó megfizetését. A büntetőeljárások az adóhatóság feljelentései alapján indultak, ennek keretében elrendelték mind M. Orsi, mind pedig L. Baldetti vagyontárgyainak lefoglalását, amellyel szemben mindketten felülvizsgálat iránti kérelmet terjesztettek elő. Az említett büntetőeljárások megindítása előtt az adóhatóság elrendelte az alapügy tárgyául szolgáló hozzáadottértékadó-összegek behajtását, és az adótartozás megfizetésének követelésén túl az adótartozás harminc százalékának megfelelő összegű adóbírságot is kiszabott a nevezettek által képviselt S.A. COM Servizi Ambiente e Commercio és az Evoluzione Maglia gazdasági társaságokra, ezek az intézkedések jogerőre emelkedtek.

Eljárása során a bíróság megállapította, hogy az alapügyben az adóbírságokat két jogi személyiséggel rendelkező társasággal szemben szabták ki, míg a büntetőeljárások M. Orsival és L. Baldettivel szemben indultak, akik természetes személyek. Ennek okán a *ne bis idem* elvének azon alkalmazási feltétele, miszerint a vizsgált szankciókat vagy büntetőeljárásokat ugyanazon személlyel szemben kell alkalmazni, nem teljesül, ezáltal a charta 50. cikkének további alkalmazási feltételeit sem kell vizsgálni. Rámutatott a bíróság ugyanakkor arra is, hogy az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélkezési gyakorlata szerint az adójogi és büntetőjogi szankciók együttes alkalmazása nem minősül az EJEE hetedik kiegészítő jegyzőkönyve 4. cikke megsértésének, amennyiben a szóban forgó szankciókat olyan, akár jogi, akár természetes személyekkel szemben szabták ki, akik jogilag különülnek egymástól.

Az ítélet egyértelműen állást foglalt tehát abban, hogy nem ellentétes a charta 50. cikkével az alapügyhöz hasonló olyan nemzeti szabályozás, amely a hozzáadottérték-adó megfizetésének elmulasztása miatt büntetőeljárás lefolytatását teszi lehetővé az után, hogy ugyanezen tényállás miatt jogerősen adóbírságot szabtak ki, ha ezt az adóbírságot valamely jogi személyiséggel felruházott társasággal szemben alkalmazták, míg az említett büntetőeljárások valamely természetes személlyel szemben indultak. Ennek tükrében a büntetőeljárás alá vont és közigazgatási szankcióval sújtott személy azonossága alapfeltétel a kétszeres értékelés tekintetében, amelynek hiányában fel sem vetődhet a *ne bis idem* elvének sérülése.

A svéd adóhatóság 2007. május 24-i határozatával a 2004-es és 2005-ös adóévre nézve az üzleti tevékenységből származó jövedelem vonatkozásában 89 782, a hozzáadottérték-adó vonatkozásában 8127, a munkáltatói járulékok vonatkozásában pedig 14 310 svéd korona adóbírságot szabott ki *H. Åkerberg Fransson*nal szemben, valótlan bevallásokkal megvalósított adóeltitkolás okán. Ugyane – az adóbírság kiszabásának alapjául szolgáló – tényállás alapján az ügyészség 2009 júniusában vádat emelt nevezettel szemben súlyos adócsalás miatt történő felelősségre vonás érdekében. Az eljáró bíróság előtt felvetődött a kérdés, hogy a vádat el kell-e utasítani azon az alapon, hogy ugyane tényállás alapján egy másik eljárásban már szankciót alkalmaztak. Ennek okán eljárását felfüggesztette, és kérdéseit előzetes döntéshozatal céljából a bíróság elé terjeszti. A bíróság elé kerülő eset fő megválaszolandó kérdése arra irányult, hogy a vádlottal szemben emelt vádat el kell-e utasítani azon az alapon, hogy ugyane tényállás alapján egy másik eljárásban már szankciót alkalmaztak vele szemben, ami ellentétben áll az EJEE 7. kiegészítő jegyzőkönyvének 4. és a charta 50. cikkével.

Jelen ügyben a bíróság ismét rámutatott arra, hogy az adóbírság büntető jellegének mérlegelése szempontjából ítélkezési gyakorlata szerint három kritériumnak, az úgynevezett Engel-kritériumoknak van jelentősége. Ennek megfelelően vizsgálat tárgyát képezte a jogsértés belső jog szerinti jogi minősítése, a jogsértés jellege, valamint az érintett személlyel szemben kiszabható szankció természete és súlya.

A bíróság a vonatkozó kritériumok vizsgálata nyomán arra a döntésre jutott, hogy „*Az Európai Unió alapjogi chartájának 50. cikkében szabályozott ne bis in idem elve nem zárja ki, hogy valamely tagállam a hozzáadottérték adóval összefüggő bevallási kötelezettségek teljesítésének elmulasztásában megnyilvánuló ugyanazon tényállásra egymást követően adójogi szankciót és büntetőjogi szankciót alkalmazzon, amennyiben az első szankció nem büntető jellegű, aminek vizsgálata a nemzeti bíróság feladata*”.¹³

A Fransson-ügyben hozott ítélet jelentőségét a *ne bis in idem* elvének különböző jogágak viszonyrendszerében történő alkalmazása adta. Kimondta ugyanis, hogy az adó- és büntetőjogi szankciók alkalmazhatók ugyan egyidejűleg, de nem szabható ki névlegesen közizgatási – valójában megtorló jel-

¹² C-617/10. sz. ügy (ítélathozatal 2013. 02. 26.).

¹³ C-617/10. sz. ügy ítéletének rendelkező része.

legű – szankció egyéb büntetőjogi szankcióval együttesen. Mindezek figyelembevételével a büntetőeljárás megindítása, illetve büntetőjogi szankció alkalmazása akkor zárható ki, ha az adóbírság büntető jellegű és jogerőssé vált.

Az ítélet büntetőeljárást kizáró feltételeivel kapcsolatban figyelemre méltó *Molnár Gábor* álláspontja, aki rámutatott arra¹⁴, hogy hazai gondolkodásunkban már a kérdés feltevése is nehezen értelmezhető, s magát a kérdést is eleve rossznak tartja. Véleménye szerint a büntetőjogász soha nem fogja közös nevezőre hozni a bűncselekmény miatt és a nem bűncselekmény miatt alkalmazott jogkövetkezményeket, miután nem büntetőjogi jogkövetkezmény aligha gátolhatja valamely bűncselekmény miatt a büntetőeljárás lefolytatását és büntetés kiszabását.

A kérdés álláspontja szerint valójában legfeljebb fordítva merülhet fel. A Molnár Gábor által megvilágított kérdéskör szempontjából különösen figyelemre méltó az időrendben utolsóként (a Luca Menci-ügyben) született ítélet, amely a hazai szabályozáshoz leginkább hasonló – párhuzamos eljárásokat és szankciókat lehetővé tévő – olasz nemzeti szabályozás keretein belül mutatja be miként talált a jogalkotó megoldást az ultima ratio korlátozástól mentes érvényesülésére és a ne bis idem elv igazolható sérülésére.

A Luca Menci-ügy¹⁵

A bíróság elé kerülő eset megválaszolendő kérdése, hogy ellentétes-e a charta 50. cikkében foglalt rendelkezésekkel annak a büntetőeljárásnak a lefolytatása, amelynek tárgya egy olyan tényállás, amely miatt a vádlottat már jogerősen közigazgatási szankcióval sújtották.

*L. Menci*vel szemben közigazgatási eljárást indítottak, amelynek során azt rótták fel neki, hogy az azonos nevű egyéni vállalkozás tulajdonosaként nem fizette meg a törvényben meghatározott határidőn belül a 2011-es adóévre vonatkozó adóbevallás szerinti, összesen 282 495,76 euró összegű hozzáadottérték-adót. Ezen eljárás nyomán az olasz adóhatóság jogerős határozatával *L. Menci*t a hozzáadottértékadó-tartozás megfizetésére kötelezte, illetve vele szemben az adótartozás harminc százalékának megfelelő, 84 748,74 euró összegű pénzbírságot is kiszabott. *L. Menci* részletfizetés iránti kérelmét elfogadták, és az első részleteket meg is fizette. E közigazgatási eljárás jog-

¹⁴ Molnár Gábor Miklós: Az adóigazgatási és büntetőeljárás kapcsolata A költségvetés büntetőjogi védelme konferencia előadásainak szerkesztett változata. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2017, 37. o.

¹⁵ C-524/15. sz. ügy (ítélőhatal: 2018. 03. 20.).

erős befejezése után ugyane tényállás alapján büntetőeljárást indítottak L. Menci ellen a bergamói bíróság előtt azzal az indokkal, hogy a hozzáadottérték-adó megfizetésének elmulasztása a 74/2000. törvényerejű rendelet¹⁶ értelmében büncselekménynek minősül, és ekként büntetendő. E körülmények között a bergamói bíróság úgy határozott, hogy felfüggeszti az eljárást, és előzetes döntéshozatal céljából a bírósághoz fordul annak kérdésében, hogy *ellentétes-e a charta 50. cikkével, valamint az EJEB vonatkozó ítélkezési gyakorlatával azon büntetőeljárás lefolytatása, amelynek tárgya egy olyan tényállás (a hozzáadottérték-adó megfizetésének elmulasztása), amely miatt a vádlottat már jogerősen közigazgatási szankcióval sújtották.*

A kérdést előterjesztő bíróság kifejtette, hogy a 74/2000. törvényerejű rendelet rendelkezései szerint a büntetőeljárás és a közigazgatási eljárás lefolytatása egymástól független, és az előbbi az igazságügyi, az utóbbi pedig a közigazgatási hatóság hatáskörébe tartozik. Egyik eljárást sem lehet felfüggeszteni a másik eljárásban történő döntéshozatalig. Felhívta a figyelmet az említett törvényerejű rendelet 21. cikkének (2) bekezdésére is, amely szerint az illetékes adóhatóság által az adóval kapcsolatos jogsértések miatt kiszabott közigazgatási szankciók nem hajthatók végre, kivéve, ha a büntetőeljárás megszüntető határozattal vagy jogerős felmentő ítélettel, illetve azt megállapító határozattal zárul, hogy a cselekmény nem büncselekmény. Mindez nem gátolja azt, hogy egy olyan személlyel szemben, mint L. Menci, büntetőeljárást indítsanak az után, hogy jogerősen közigazgatási szankcióval sújtották.

A bíróság az Engel-kritériumok vizsgálata nyomán arra a következtetésre jutott, hogy a szankció a charta 50. cikke értelmében – a büntető jellegű szankciókra jellemzően – a megtorlás célját szolgálja, illetve az alapügyben megállapított közigazgatási szankció bírság formáját ölti, amelynek mértéke jelentős, ezáltal a kiszabott szankció a charta 50. cikke értelmében büntető jelleget ölt. A bíróság megállapította, hogy a szóban forgó büntető jellegű közigazgatási szankció és a büntetőeljárás alapját egyazon jogsértés adja, amelynek tekintetében az alapügyben szóban forgó nemzeti szabályozás lehetővé teszi, hogy büntetőeljárást folytassanak abban az esetben, ha ugyane tényállás alapján már jogerősen a charta 50. cikke értelmében büntető jellegű közigazgatási szankcióval sújtották. Márpedig az eljárások és a szankciók ilyen halmozása az 50. cikkben biztosított jog korlátozásának minősül. Mindazonáltal rámutat arra is, hogy a nemzeti szabályozás a büntetőeljárás lehetőségét azokra a jogsértésekre látszik korlátozni, amelyek bizonyos súlyosság-

¹⁶ A 2000. március 10-i decreto... i. m.

got mutatnak, vagyis az ötvenezer eurót meghaladó összegű hozzáadottértékadó megfizetésének elmulasztását megvalósító bűncselekményekre, amelyekkel szemben a nemzeti jogalkotó szabadságvesztés-büntetést helyezett kilátásba, és amelyek súlya igazolni látszik a büntetőeljárás – az ilyen büntetés kiszabása érdekében történő – megindításának szükségességét, függetlenül a büntető jellegű közigazgatási eljárástól. A bíróság a vizsgált szempontok alapján a következőképpen határozott: „Az Európai Unió Alapjogi Chartájának 50. cikkét úgy kell értelmezni, hogy azzal nem ellentétes egy olyan nemzeti szabályozás, amelynek értelmében a hozzáadottérték adó törvényi határidőn belül történő megfizetésének elmulasztása miatt büntetőeljárás indítható egy olyan személlyel szemben, akit ugyanezen tényállás miatt már jogerősen az ezen 50. cikk értelmében vett büntető jellegű közigazgatási szankcióval sújtottak, feltéve hogy ez a szabályozás:

- olyan, az eljárások és szankciók ilyen halmozásának igazolására alkalmas, általános érdekű célkitűzést szolgál, mégpedig a hozzáadottérték adóval kapcsolatos jogsértések elleni küzdelmet, amelynek keretében ezek az eljárások és szankciók további célokat követnek,
- olyan szabályokat tartalmaz, amelyek biztosítják annak összehangolását, hogy az eljárások halmozása miatt az érintett személyre háruló többletteher a feltétlenül szükséges mértékre korlátozódjon, és
- olyan szabályokat ír elő, amelyek lehetővé teszik annak biztosítását, hogy a kiszabott szankciók összességének súlya az elkövetett jogsértés súlyához mérten a feltétlenül szükséges mértékre korlátozódjon.”¹⁷

Az ítélet egyértelműen állást foglal a tekintetben, hogy meghatározott feltételek mellett elképzelhető és igazolható a büntető-, valamint büntető jellegű közigazgatási eljárások és szankciók halmozása ugyanazon személlyel szemben, ugyanazon tényállás alapján, ami kétségtelenül a *ne bis idem* elv korlátozásának minősül.

Álláspontom szerint a Luca Menci-ügyben hozott ítélet jelentőségét leginkább az adja, hogy egy olyan sajátos nemzeti szabályozás tükrében, ami lehetővé teszi a párhuzamos eljárások lefolytatását és a szankciók halmozódását, képes megfogalmazni azokat az elveket, amelyek iránymutatásul szolgálhatnak hazai környezetben is a *ne bis idem* elv korlátozása tekintetében.

¹⁷ C-524/15. sz. ügy ítéletének rendelkező része

A ne bis idem elv érvényesülésének kérdései az igazgatási és a büntetőjogi szankciók összevetésében, a hazai szabályozás tükrében

Az adóigazgatási és büntetőeljárás kapcsolatának magyarországi viszonyrendszerét vizsgálva Molnár Gábor egyértelműen rámutat arra¹⁸, hogy – a büntetőjogi felelősség önálló elbírálásból adódóan – nem ütközik ugyan a többszöri eljárás tilalmába, ha más eljárásban hozott határozattal elbírált cselekmény miatt büntetőeljárás indul vagy folyik, azonban az Európai Unió Bíróságának vonatkozó ítéletei e tárgyban teljesen új helyzetet teremtettek. Ennek alapvető okát abban látja, hogy ítéleteiben a bíróság a büntetőjogi szankció fogalmát kiterjesztette a közigazgatási hatóság által alkalmazott büntető jellegű jogkövetkezményekre is, ezzel számtalan további olyan kérdést generált, amelyek tekintetében várhatóan a gyakorlat fogja eldönteni, hogy hazai jogrendszerünk mennyiben áll összhangban az Európai Unió Bíróságának a gyakorlatával.

Molnár Gábor álláspontjával egyetértve – figyelemmel az Európai Unió Bíróságának kapcsolódó ítéleteire és az annak ellentmondó hazai joggyakorlatra – , a jelenleg fennálló paradox helyzetek elkerülése érdekében egyre sürgetőbben jelentkezik büntetőjogi és adójogi szabályozásunk összehangolásának igénye.

A hazai gyakorlatban ugyanis számos területen érvényesül a közigazgatási és a büntetőeljárások indokolatlan párhuzamossága, ennek egyik legjellemzőbb megjelenési formája az adóigazgatási, a vámigazgatási, valamint a jövedéki (mint speciális adóigazgatási) eljárások alapjául szolgáló tényállásokra alapozott büntetőeljárások lefolytatása a Btk. 396. §-ában meghatározott költségvetési csalás elkövetésének megalapozott gyanúja miatt. A párhuzamosan folytatható igazgatási és büntetőeljárásban tehát egyaránt sor kerülhet olyan, megtorlásra irányuló szankciók kiszabására (adóbírság, vámigazgatási bírság, jövedéki bírság, míg büntetőeljárásban a Btk. Különös Részeiben a törvényi tényálláshoz rendelt büntetések), amelyek együttesen, de egymásra tekintet nélkül érvényesíthetők.

Adóigazgatási eljárás (adóbírság)

Az Art.¹⁹ 215. § [Az adóbírság alapja, mértéke] (1) bekezdése szerint adóhiány esetén adóbírságot kell fizetni. Adóbírságot állapít meg az adóhatóság akkor

¹⁸ Molnár Gábor Miklós: i. m. 40. o.

¹⁹ Az adózás rendjéről szóló 2017. évi CL. törvény.

is, ha az adózó jogosulatlanul nyújtotta be támogatási, adó-visszaigénylési, adó-visszatérítési kérelmét, vagy igénylésre, támogatásra, visszatérítésre vonatkozó bevallását. A (3) bekezdés szerint az adóbírság mértéke – ha e törvény másként nem rendelkezik – az adóhiány, illetve jogosulatlan igénylés ötven százaléka.

A 215. § (4) bekezdése alapján az adóbírság mértéke az adóhiány kétszáz százaléka, ha az adóhiány a bevétel eltitkolásával, hamis bizonylatok, könyvek, nyilvántartások előállításával, felhasználásával, illetve a bizonylatok, könyvek, nyilvántartások meghamisításával, megsemmisítésével függ össze.

Jövedéki eljárás (jövedéki bírság)

A Jöt.²⁰ 100. § (1) szerint, az a személy, aki az e törvényben előírt, valamint az Air.-ben²¹ és az Art.-ban az e törvény szerinti adóhoz kapcsolódó kötelezettségét megszegi, jövedéki bírsággal (adóbírsággal nem) sújtandó.

A 100. § (2) szerint, ha az (1) bekezdés szerinti kötelezettségzegés a központi költségvetésnek vagyoni hátrányt okoz, a jövedéki bírság mértéke a központi költségvetésnek okozott vagyoni hátrány mértékének kétszeresétől ötszöröséig terjedő összeg, de legalább harmincezer forint.

Vámigazgatási eljárás (vámigazgatási bírság)

A vámkódex²² 84. § (1) bekezdése szerint az eljáró vámhivatal vámigazgatási bírságot szab ki a vámjogszabályokban meghatározott árunyilatkozat-adással, értesítéssel, okmánymegőrzéssel összefüggő, vámfelügyelettel, vámelőőrzéssel kapcsolatos, vámeljárásokhoz kapcsolódó, vámjogszabályok alkalmazásához kapcsolódó határozatokkal összefüggő, vámentességekkel összefüggő és vámszabad területtel, tranzitterülettel összefüggő jogsértés esetén.

Ha az (1) bekezdés szerinti jogsértések vagy ezekkel összefüggő mulasztás következtében vámhiány keletkezik, vámigazgatási bírsággal alapesetben – a jogsértés jellegétől függően – a mulasztás nyomán keletkezett vám- és egyéb teherfizetési kötelezettség ötventől kétszáz százalékáig terjedő összeg megállapítására kerül sor.

²⁰ A jövedéki adóról szóló 2016. évi LXVIII. törvény.

²¹ Az az adóigazgatási rendtartásról szóló 2017. évi CLI. törvény.

²² Az uniós vámjog végrehajtásáról szóló 2017. évi CLII. törvény.

Az egyes igazgatási eljárásokban megállapítható szankciók Engel-kritériumok általi vizsgálata egyértelművé teszi, hogy azok számottevő része – a büntető jellegű szankciókra jellemzően – a megtorlás célját szolgálja, illetve olyan közigazgatási bírság, amelynek mértéke jelentős, ezáltal egyértelműen büntető jellegűt. Ennek ellenére az adóügyi és büntetőjogi szankciók alkalmazásának összefüggéseiről nem rendelkeznek az eljárási szabályok.

Költségvetési csalás

A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 396. § (1) bekezdés a) pontja szerint aki: költségvetésbe történő befizetési kötelezettség vagy költségvetésből származó pénzeszközök vonatkozásában mást tévedésbe ejt, tévedésben tart, valótlan tartalmú nyilatkozatot tesz, vagy a valós tényt elhallgatja, és ezzel egy vagy több költségvetésnek vagyoni hátrányt okoz, véttség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő. Minősített esetekben a büntetés büntett miatt akár öttől tíz évig terjedő szabadságvesztés is lehet.

Ezt az elkövetési magatartást a gyakorlatban olyan adó- vagy vámjogsértő cselekményekkel valósíthatják meg, amelyek tényállása alkalmas az adóigazgatási/vámigazgatási eljárás lefolytatására és büntető jellegű szankció kiszabására.

A Btk. 396. § (6) bekezdés értelmében az (1)–(5) bekezdés szerint büntetendő, aki a jövedéki adóról szóló törvényben, valamint a felhatalmazásán alapuló jogszabályban megállapított feltétel hiányában vagy hatósági engedély nélkül jövedéki terméket előállít, megszerez, tart, forgalomba hoz, vagy azzal kereskedik, és ezzel a költségvetésnek vagyoni hátrányt okoz.

Ez az elkövetési magatartás tehát olyan – jövedéki törvényt sértő – cselekményekkel valósul meg, amelyek tényállása szintén alkalmas a jövedéki eljárás lefolytatására és jövedéki bírság kiszabására. Figyelmet érdemel azonban a Btk. 396. § (8) bekezdése, amely szerint korlátlanul enyhíthető annak a büntetése, aki az (1)–(6) bekezdésben meghatározott költségvetési csalással okozott vagyoni hátrányt a vádirat benyújtásáig megtéríti, ez alól kivételt kizárólag a bünszövegségben vagy különös visszaesőként történő elkövetés jelent. *(E rendelkezésével tehát a jogalkotó, ha közvetetten is, de utal a ne bis idem elvére.)*

Hazai jogértelmezés

Napjainkban – különös tekintettel az Európai Unió Bíróságának vonatkozó ítéleteire – egyre inkább érzékelhető az adójogi és büntetőjogi felelősség határainak elmosódása, tekintettel arra, hogy ugyanazon „elkövetői” magatartás ugyanolyan módon és bizonyítottság mellett vált ki adójogi és büntetőjogi felelősséget és hozzá kapcsolódó következményeket, így a hazai joggyakorlatban is egyre inkább előtérbe kerül a *ne bis idem* elv érvényesülésének kérdése. A párhuzamos eljárások és szankciók tekintetében elsőként a Kúria büntető kollégiumának – a vagyonek Kobzás egyetemleges alkalmazásának tilalmáról kialakított – álláspontja bírt érdemi jelentőséggel. A 95/2011. BK vélemény szerint „A kétszeres elvonás tilalmára tekintettel akkor, ha a költségvetési bevétel kapcsán eljárni jogosult hatóság az elkövetőt vagy azt a gazdálkodó szervezetet, amelyik a vagyonnal gazdagodott, a kiesett bevétel megfizetésére, a jogosulatlanul igénybe vett kedvezmény visszafizetésére, illetve a jóváhagyott céltól eltérően felhasznált pénzeszközök visszafizetésére már kötelezte, vagyonek Kobzás alkalmazásának nincs helye. Amennyiben a kötelezés nem éri el a bíróság által megállapított bevételkiesés mértékét, az intézkedést a fennmaradó részre kell alkalmazni.”

A párhuzamos eljárások, illetve szankciók alkalmazhatóságának kérdésében érdemi elmozdulást azonban az Alkotmánybíróságnak az a döntése eredményezett, amelyet az 1998. évi XXVIII. törvény 43. § (1) és (4) bekezdésének alkalmazásával kapcsolatos alkotmányos követelmény megállapításáról szóló alkotmánybírói határozatában fogalmazott meg. A 8/2017. (IV. 18.) AB határozat szerint „Az Alkotmánybíróság megállapítja, hogy az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény 43. § (1) és (4) bekezdésének alkalmazása során az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből és XXVIII. cikk (6) bekezdéséből, a jogbiztonság elvéből, valamint a kétszeres eljárás aló vonás és büntetés tilalmából eredő alkotmányos követelmény, hogy ha állatkínzás vétsége vagy büntette miatt büntetőjogi felelősség megállapításának van helye, vagy a büntetőjogi felelősség kérdésében már jogerős marasztaló döntés született, akkor ugyanazon tényállás alapján indult állatvédelmi hatósági eljárásban, ugyanazon jogellenes cselekmény miatt állatvédelmi bírság kiszabására ugyanazon személlyel szemben nem kerülhet sor”.

Figyelemmel a hazai joggyakorlat alakulását alapjaiban befolyásoló büntető kollégiumi véleményre, illetve a hivatkozott alkotmánybírói határozatra, napjaink gyakorlatában, a büntető- és közigazgatási eljárások viszonyrend-

szerét tekintve – látszólag – fel sem vetődhet a *ne bis idem* elvének sérülése, ha a következő feltételek teljesülnek:

1. *személy azonossága;*
2. *tényállás azonossága;*
3. *szankcionáló eljárások kettőssége;*
4. *a két határozat közül az egyik jogerős jellege.*

Az ismertetett kritériumok ellenére az adó- és vámigazgatási, illetve büntető-eljárások párhuzamossága – szabályozásuk összehangoltságának hiányában – továbbra is lehetővé teszi a szankciók halmozásának, a kétszeres értékelésnek, ezáltal a *ne bis idem* elv megsértésének feltételeit.

Összegzés

A kétszeres eljárás alá vonás vagy a kétszeres értékelés tilalmának kérdéskörét megvizsgálva tapasztalhattuk, hogy az európai uniós – elsősorban a büntetőjog keretein belül érvényesülő – alapelvek az európai jog részeként következetesen és egyértelműen állást foglalnak a kétszeres értékelés tilalmának érvényesülése tekintetében. Ennek megfelelően a *ne bis idem* elve megjelenik az egyes európai országok az alkotmányában, alaptörvényében vagy éppen büntetőkodeksében.

Kétségtelen tény, hogy az elv büntetőjogban történő érvényesülése az elmúlt évtizedekben nem okozott semmiféle jogértelmezési nehézséget, viszont a jogalkalmazóknak egyre inkább szembesülniük kellett a megközelítéssel, miszerint a elv alapján a nem büntetőjogi, de azzal megegyező hatású határozatoknak ugyancsak meg kell/kellene tiltaniuk az újabb felelőségre vonás lehetőségét. E megközelítés térnyerése, ahogyan arra Molnár Gábor is utalt²³ azonban olyan alapvető kérdéseket vetett és vet fel napjainkban is, minek okán az elmúlt időszakban a tagállami bíróságok – az uniós jogszabályok egységes alkalmazása és az eltérő értelmezések elkerülése érdekében – az Európai Unió Bíróságához fordultak az uniós jog egy adott részének pontos meghatározása céljából. Az ismertetett példák e tárgyban rámutattak egyrészt arra, hogy az egyes tagállamokban – eltérő nemzeti szabályozásuk ellenére – a közigazgatási és büntetőeljárások párhuzamossága, a szankciók halmozódásának kérdése alapvető forrása a *ne bis idem* elv érvényesülésével

²³ Molnár Gábor Miklós: i. m. 40. o.

kapcsolatos jogértelmezési kérdéseknek. Másrészt viszont a bemutatott ítéletek igazolják azt, hogy meghatározott és markáns rendezőelvek alapján egyértelműen elhatárolható és érvényesíthető az alapjogi charta 50. cikkének rendelkezése. Ennek figyelembevételével – miután az Európai Unió Bíróságának ítéletei a tartalmilag hasonló kérdésben eljáró más nemzeti bíróságokat is kötik – látszólag könnyen eldönthetővé vált napjainkra, hogy az adóigazgatási és büntetőeljárások – a kétszeres értékelést elkerülve – mely kritériumok fennállása esetén folytathatók párhuzamosan. Hazai szabályozásunk mindezek ellenére számos olyan anomáliát tartalmaz, amelyek lehetővé teszik a párhuzamosan folytatható igazgatási és büntetőeljárásban – büntető jellegű – szankció kiszabását, amelynek vonatkozásában a 8/2017. AB-határozat is csak a konkrét ügyben felvetődő ellentmondást oldotta fel, anélkül hogy érdemi hatást gyakorolt volna hazai jogalkalmazásunkra.

RÁNKI SÁRA

Bevezetés az igazságügyi nyelvészetbe

Jelen dolgozat az igazságügyi nyelvészet általam ismert részterületeit kívánja bemutatni.¹ Írásom stílusát tudományos ismeretterjesztőként kívánom meghatározni, mert nem szeretném, hogy az igazságszolgáltatásban dolgozók, akik ezt a tanulmányt olvassák, elveszenek a nyelvészet szakmai nyelvészetében. Jómagam sem fogok a jogi szaknyelv használatával próbálkozni, tehát dolgozatomat civilként írom.

Rövid történeti áttekintés²

Az igazságügyi nyelvészetről az 1960-as évek óta jelennek meg tanulmányok, időszakosan. Elsőként 1961-ben a *Kriminalisztika* című BM-kiadvány foglalkozott kriminalisztikai célú szövegvizsgálattal. A témában megjelenő egyetlen könyv *Nagy Ferenc Kriminalisztikai szövegnyelvészet* című kandidátusi értekezése 1980-ból.

Az igazságügyi nyelvészet

Az igazságügyi, más néven forenzikus nyelvészet összefoglaló elnevezése azoknak az alkalmazott nyelvészeti eljárásoknak, amelyek valamilyen módon az igazságszolgáltatás sikerességét segítik elő. Részterületei az Igazságügyi Nyelvészet Nemzetközi Szervezete (*International Association of Forensic Linguists; IAFL*)³ szerint a következők: a jogi nyelv vizsgálata (jogi dokumentumok, bíróságok nyelvhasználata, illetve a börtönnyelv), fordítások és tolmácsolások (jogi szaknyelv és köznyelv), illetve a nyelvi hátrány vizsgálata a különböző eljárások során. Feladata nyelvész szakértői vélemények készítése, a

¹ A szerző 2013 és 2015 között a Központi Nyomozó Főügyészség nyelvész szaktanácsadójaként dolgozott.

² Erről bővebben lásd <https://e-nyelvmagazin.hu/2011/08/31/a-kriminalisztikai-szovegnyelvet-hazai-kutatastortenete-1960-tol-1990-ig/>

³ <http://www.iafl.org/>

jogszabályok és hivatalos dokumentumok megalkotásakor nyelvész szakértői segítségnyújtás. Külön súlyt helyez a jog és a nyelv kapcsolatának vizsgálatára, közérthetőbbé tételére.

Mindemellett lehetne másképp is csoportosítani a részterületeket: beszélhetünk kriminalisztikai szövegnyelvészetről (például szerzőségvizsgálatról), törvényszéki fonetikáról (hangazonosítás, hangadatbázis építése), nyelvi profilozásról, bűnügyi szótárak (vagy kategóriaszótárak) készítéséről, börtönnyelvi vizsgálatokról, tárgyalótermi diskurzuselemzésről.

Az igazságügyi nyelvészet részterületei

A következőkben bemutatom az igazságügyi nyelvészetnek azokat a részterületeit, amelyekben jómagam is dolgoztam. Példákon keresztül szemléltetek eseteket. A nyelvészeti szempontú magyarázatokra csak részben térek ki.

Szerzőségvizsgálat

Egy rendőrségen tett gyanúsítottai vallomás vizsgálata. Ügyvéd keresett fel, hogy erdélyi ügyfelének a rendőrségen tett gyanúsítottai vallomását kellene megvizsgálnom, mert szerinte azt a rendőrök írták. A gyanúsított – nyilván – sokkos állapotában aláírta, elismerve így azokat a bűncselekményeket, amelyekkel vádolták. Az ügyvéd azt is elmondta, hogy ügyfelével nem fogok tudni eseti szakértői vizsgálatot elvégezni, mert már hét hónapja előzetesben van. A gyanúsítottól azt tudtam, hogy Erdélyben született, húszéves férfi, általános iskolát és szakiskolát végzett. Pár éve élt Magyarországon.

Nyelvészként a szakmai gyakorlatomon megtanultam, hogy egy rendőrségi jegyzőkönyvet nem szó szerint vezetnek, mert erre nincs idő, még akkor sem, ha ez lenne a célravezető. Tehát egy rendőrségi jegyzőkönyv rendőri szaknyelven⁴ van megírva, nem tükrözi annak a nyelvi jellemzőit, akitől a

⁴ A szaknyelveknek megvan az irodalmuk a nyelvtudományban. Sokat tudunk arról, hogy milyen szótani (lexikai), mondattani (szintaktikai) és stilisztikai jellemzői vannak az egyes szaknyelveknek. Készültek szótárak is például a rendőrök vagy a mentők nyelvhasználatából. Véleményem szerint igazságügyi nyelvészként elengedhetetlen a rendőri szaknyelv ismerete. Ez valamennyire hasonlóságot mutat a jogi szaknyelvvél, hiszen a bűncselekmények meghatározása ugyanazon a szaknyelvi bázison, ugyanazokkal a szakszavakkal (terminus technicus) történik. Mégis egy szakszövegből meg lehet állapítani azt, hogy rendőr vagy ügyész írta-e. Ez viszont véleményem szerint nemcsak szaknyelvi, hanem szlenggel kapcsolatos kérdés is.

szöveget fölveszik. Így nem biztos, hogy egy rendőrségi jegyzőkönyvből kiderül, ha valaki beszédhibás, kétnyelvű, határon túli magyarnyelv-változatot beszél vagy afáziás⁵ stb. Ezek a jellemzők viszont lényegesek egy személy nyelvi tevékenységének értékelésekor.

Ebben az esetben két munkafázist kellett elvégezni. Az első magának a jegyzőkönyvnek az elolvasása volt, és azzal kapcsolatban nyelvi profilozás. Ez nem klasszikus nyelvi profilozást jelentett, hiszen nem az volt a kérdés, hogy állítsam fel a szöveg szerzőjének nyelvi profilját, hanem az, hogy a gyanúsítottól származik-e a szöveg. Az viszont az első fázisban kiderült, hogy a kihallgatási jegyzőkönyvek szövege nem származhat X. Y.-tól, mert azokat X. Y. iskolai végzettsége, és így anyanyelvi kompetenciájának hiányosságai miatt „nem tudja előállítani”: nem tudja a különböző szószerkezetek mondat-tani szabályosságait alkalmazni, nem tud többszörösén összetett mondatokat létrehozni, sőt, igen nagy bizonyossággal, a szövegben szereplő rendőrségi kifejezéseket sem ismeri. A jegyzőkönyvek azon része, amely a vallomást tartalmazza, amelynek tükröznie kellene legalább részben a megnyilatkozó egyéni nyelvi státusát, semmilyen egyéni, csak az X. Y.-ra jellemző nyelvi állapotot nem tükröz.

Azon kellett elgondolkodni, hogy honnan és milyen szöveget szerezzünk be a gyanúsítottól. Úgy döntöttünk, hogy elkérjük azokat a leveleket, amelyeket a börtönből írt haza. Ha azok bármilyen egyezőséget mutatnak a gyanúsítottal vallomással, akkor meg lehet állapítani a szerzőazonosságot. Ha nem, akkor nem beszélhetünk szerzőazonosságról, tehát a szöveg nem a gyanúsítottól származik. Itt fontos megjegyezni, hogy egy ilyen szakvéleménnyel nem azt állítom, hogy nem a gyanúsított követte el a bűncselekményt. A szakvélemény arra terjed ki, hogy a gyanúsítottól származik-e a szöveg, vagy sem. A börtönből bekért levelek esetében nyelvészeti szempontból a következőt kell figyelembe venni: a börtönnyelv és az ember köznyelvi nyelvhasználata (ahogyan az anyanyelvét használja) egy bizonyos, a börtönben eltöltött idő után érintkezik egymással. Ez azt jelenti, hogy a börtönnyelv egy idő után hatással lesz a fogvatartott által beszélt köznyelvre (nyelvváltozatra). A fogvatartottak saját bevallásai szerint a börtönnyelv három–hat hónap alatt elsajátítható. Azt, hogy ez ténylegesen mennyi idő lesz, és az elsajátítás milyen mértékű, több tényező is befolyásolja (ezekre most nem térek ki részletesen). Jelen ügyben a kérdés az volt, mielőtt a szövegeket megkaptam vol-

⁵ Az afázia olyan nyelvi zavar, amely bármilyen agyi trauma során kialakulhat. Ezt ismerni vagy felismerni azért fontos, mert nem mindegy egy szakvélemény kapcsán, hogy egy szöveget elmebeteg vagy afáziában szenvedő egyén írt-e. Egy idevonatkozó esetet a későbbiekben ismertetek.

na, hogy a börtönnyelv mennyire hatott már az egyén nyelvhasználatára, ha-tott-e annyira, hogy személyes leveleit esetleg ne köznyelvi nyelvhasználat-ban, hanem börtönszlangban írja. A következő példából látszik, hogy a börtönszlang egyáltalán nem keveredett a gyanúsított köznyelvi nyelvhasználatával. Ez nem azt jelenti, hogy ő nem ismerte vagy addigra nem tanulta meg a börtönszlangot, hanem a börtönártalom még nem olyan mértékű, hogy a börtönszlang a kommunikációs színterek mindegyikének nyelvhasználati sajátosságává vált volna.

A nyelvészek között többnyire nincs véleményeltérés azt illetően, hogy a nyelvjárás végső soron anyanyelvnek tekinthető. Azt megmásítani, elfelejténi nem lehet. Az ember a nyelvjárást az anyatejjel szívja magába. Banális megállapításnak tűnhet elsőre, de nagyon fontos a szövegvizsgálatok esetében. Mert a nyelvjárást nemcsak megmásítani vagy elfelejténi nem lehet, hanem igazából megtanítani sem (olyan van, hogy valaki több nyelvjárási területen él, és emiatt esetleg kevert nyelvjárásban beszél, de úgy, mint egy idegen nyelvet, a nyelvjárást nem lehet megtanítani). Mindezek mellett azt is tudni kell, hogy az erdélyi identitás fontos része a magyar nyelv használata, így egy erdélyi fiatalember esetében elképzelhető, hogy még a hosszú börtönévek sem változtatnak a nyelvhasználatán.

Mindez a következőképpen néz ki egy eseti szakértői véleményben: „*A dialektus elsődleges nyelvváltozat, tehát az ember anyanyelve (nyelvjárási környezetben ezt sajátítja el az ember szüleitől, nagyszüleitől). Területi nyelvváltozatnak is nevezik. Minden nyelven belül élnek egymástól eltérő változatok. A dialektus a területileg megkülönböztetett nyelvváltozatot jelenti. Mindegyik nyelvváltozatnak megvan a maga normája, tehát mindegyik normatív saját beszélői körében. A nyelvi hovatartozás leggyakrabban felismert jellemzői a beszélők származási helyére utalnak. Jelen szöveg vélemény azt a nyelvészeti elfogadott gyakorlatot követi, amely szerint a dialektus minden nyelvre és minden beszélőre egyaránt alkalmazható fogalom. A dialektus a beszélő földrajzi és szociális háttérét tükrözi. X.Y. dialektusa anyanyelve, így nem csak írásban kell, hogy mutassa sajátosságait, hanem szóban is (élő beszédben jól felismerhető még annak is, aki nem nyelvész, hogy nem a sztenderd budapesti nyelvváltozatot beszél). Az eseti szakértő rendelkezésére bocsátott X.Y. által írt szövegek a nyelv több szintjén is bizonyíthatóan a rá anyanyelvként jellemző dialektus szövegsajátosságait mutatják. Ezen szövegsajátosságok törvényszerűen kell, hogy megjelenjenek X.Y.szóbeli megnyilatkozásai-ban is.*”

A következőkben X. Y. börtönben keletkezett és hazaküldött leveleinek nyelvjárási jellemzői közül mutatok néhányat, ahogy a szakvéleményben szerepeltek (az idézett szöveg az eredeti helyesírást tükrözi, a nyelvjárási elem dőlt betűvel szerepel, zárójelben dőlt betűvel a nyelvjárási elem jelentése):

1. Megy anyu az ügyvédhez és *megvállik*, hogy mi lesz vele... (*elvállik, majd meglátjuk*);
2. Én nem *búsulok*, mert tudom... (*szomorkodom*);
3. nincs pénzüik soha, de *helyreálnak* ők is hamarosan... (*rendbe jönnek a dolgaik*; állandósult szókapcsolat);
4. azért *nem jártam ki nálatok*, mert sokat dolgoztam... (*nem mentem el hozzatok*);
5. mert igaz a volt és *erős kell lenni*... (*erősnek kell lenni*; itt a mondat szerkezet a nyelvjárási jellemző);
6. úgy *játszodjon* ahogy én is *játszodtam* (*játsszon, játszottam*; itt az igeragozás a nyelvjárási jellemző);
7. ...És alig várom már, hogy egyik két tányér *fuszulykalevest*... (*bableves*).

Az összehasonlító (komparatív) vizsgálat eredménye tehát egyértelmű volt: a kihallgatási jegyzőkönyv szövegét X. Y. nem tudta előállítani, a szöveg tehát igen valószínűen nem tőle származik, hanem egy rendvédelmi dolgozótól. A börtönben keletkezett szövegeket elemezve elmondható volt, hogy pontosan mutatják a mezősegi nyelvjárási jellemzőit, ezek élesen elválaszthatók a köznyelvi sajátosságoktól. Nem lehet nem észrevenni ezeken a szövegeken, hogy szerzőjük anyanyelve nem valamely dialektus. Az eseti nyelvész szakértői vizsgálatok szerint tehát a gyanúsított ki hallgatási jegyzőkönyv szövege nem a gyanúsítottól származott.

A kihallgatás szövege mint közvetett bizonyíték

A következő eset annak példája, hogy egy sértetti kihallgatás szövege hogyan válhat közvetett bizonyítékká. Az eset több szempontból is tanulságos volt: egyrészt azért, mert az élő szöveg azonnali elemzést kívánt, ez más, mint amikor írott szöveget elemez az ember. Másrészt mert az eljáró szerv képviselője és a nyelvész közös munkája, tehát kihallgatástaktikailag összehangolt munkát kíván meg.

A bűncselekményt a Központi Nyomozó Főügyészség vizsgálta, mert a gyanúsított rendőr volt. Azzal vádolták, hogy orális közöslésre kényszerített egy tizenhat éves lányt azért cserébe, hogy nem intézkedik ellene, mert a lány

prostituáltként kereste a kenyerét. A lány már családból kiemelve élt egy átmeneti gyermekotthonban, ahonnan rendszeresen megszökött.

A kérdés, amelyre válaszolnom kellett, az volt, hogy a sértetti kihallgatás szövegéből kimutatható-e olyan nyelvi adat, amely bizonyíthatja a rendőr bűnösségét.

(Ezekben az esetekben azt, hogy a szakvéleményt hogyan használták fel, mindig az eljáró ügyész hatásköre volt eldönteni. Ha egy eljárásban felhasználták is, nem mindig derült ki számomra, hogy közvetlen vagy közvetett bizonyítékként értékelte-e a bíróság.)

A kihallgatást az ügyész vezette, nyelvész szaktanácsadóként szakértői vizsgálatot végezhettem. Két jegyzőkönyv készült: egy ügyész által diktált, egy pedig, amit én készítettem. A nyelvész szaktanácsadói jegyzőkönyv ebben az esetben is majdnem szó szerinti volt. A kihallgatás előtt annyit egyeztetünk az ügyésszel, hogy ha kérdésem van, akkor azt a kihallgatás bármely szakaszában föltehetem.

Az eljáró ügyész azt kérte a sértettől, mondja el a történeteket az elejétől a végéig. Már akkor, amikor az adatokat felvették, hallani lehetett, hogy a lánynak akcentusa van. Indokolt volt tehát az első kérdésem: mi a sértett anyanyelve. Elmondta, hogy egynyelvű cigány családból származik, és otthon a beás dialektust beszélik. Csak az óvodában kezdett el magyarul tanulni, amikor magyar nyelvű közösségbe került. Folytatva az eset leírásának körülményeit, azt mondta a lány: „És akkor a rendőr azt mondta, hogy vegyem le a melltartómat, mert szűrő és vágó eszközt fog nálam keresni.” Megkérdeztem tőle, hogy tudja-e, mi az a szűrő és vágó eszköz. Azt mondta, hogy a tű meg az olló.

A nyelvész szaktanácsadói vélemény a következőkre hívta föl a figyelmet: Amikor a sértett azt mondta, hogy a rendőr szűrő és vágó eszközt fog nála keresni, egy rendőri terminus technicust (szakkifejezést) használt. A kérdésemre adott válaszából kiderült, hogy nem tudja, mi is az pontosan, csak a fogalmi kategória alapján (tudniillik hogy szűr és vág) mondta azt, hogy az a tű és az olló például. Miért tudta mégis ezeket a szavakat visszaidézni? Véleményem szerint azért, mert a trauma következtében nemcsak a helyzetet magát tudta felidézni, hanem az ott elhangzó szöveg egy részét is, függetlenül attól, hogy annak pontos jelentését meg tudta volna határozni. Nyelvészeti szempontból amúgy ez teljesen létező eset lehet: az ember a szavakat, amelyek ismer, az úgynevezett mentális lexikonban tárolja. Ez gyakorlatilag az a szótár, amely általában „velünk van”, amelyet szituációinktól függően mozgósíthatunk. Ennek van egy aktív és egy passzív része. Az aktív lexikon

azokat a szavakat tárolja, amelyeket az ember általában használ, a passzív pedig azokat, amelyeket nem állandóan használ, de, mondjuk, elő tudja hívni. Feltevésem szerint a trauma következtében (a kihallgatás az eset után egy-két hónappal volt) az a kifejezés, hogy szűrő és vágó eszköz, még a lány aktuális szókincsének része volt. Ezért emlékezett rá. Mindemellett egy átlagos felnőtt magyar nyelvű ember sem használja ezt a kifejezést, hacsak nem rendvédelmi dolgozó. De szerintem, ha a rendvédelmi dolgozó nincs szolgálatban, akkor azt mondja, hogy kés vagy olló. Ez tehát így hangozhatott el a sérített és a gyanúsított között.

Összegezve elmondható, hogy az ismertetett esetben az élő nyelvi szöveg, azaz a kihallgatás szövege mint nyelvi adat közvetett bizonyítékul szolgált egy bűncselekmény igazolásában. Ez önmagában persze nem bizonyíték, de része a bizonyítékoknak, és akként is kezelendő. Fontos mindemellett megjegyezni, hogy ebben az esetben a nyelvészi szakvélemény nem azt állítja egyzakt módon, hogy az eset megtörtént, hiszen ez meghaladja a nyelvész kompetenciáit. A nyelvész ebben az esetben azt tudta igazolni, hogy a felvetődő nyelvi adat utalhat arra, hogy a gyanúsított terhére rótt cselekmény megtörtént, tehát annak közvetett bizonyítékául szolgálhat.

Álnevek dekódolása

Az álnevek dekódolása fontos feladata lehet az igazságügyi nyelvésznek, hiszen az emberek (itt nem csak a bűnözőkre kell gondolni) digitális jelenlétének egyik jellemzője az álnév mögé rejtőzés vagy a névtelenség (anonimitás).

Munkám során már több esetben kellett álnevet dekódolnom, azaz meg kellett fejtenem, hogy kit vagy mit takarhat az álnév. Tapasztalataim szerint az álnevek többségében van olyan adat (betű, szótag, szám, évszám), amely az álnév használatára jellemző. Ezt szenzitív faktornak neveztem el. Chatoldalak vizsgálatokkor találgoztam a jelenséggel, hogy a chatelők az álnevek alapján be tudják azonosítani egymást. Egy személynek több álneve is lehet, ezeket a különböző oldalakon használja, de sok esetben kisebb változtatásokkal, pont azért, hogy a chatpartnerei felismerjék. De nemcsak a chat-, hanem a közösségi oldalak miatt is fontos az álnevekkel foglalkozni. Az álnevek dekódolása segíthet a nyelvi profilozásban, szövegek összehasonlításában. Nem utolsósorban pedig mind a nyelvészet, mind pedig az igazságszolgáltatás nagy hasznára válna, ha többet tudnánk az álnévadás mechanizmusáról. (Talán hasznára válhat a kriminalisztikának a szépírói álnevek

vizsgálata is, de véleményem szerint a bűnözői álnévadásnak egyedi jellemzői is lehetnek.)

A következőkben egy olyan esetet ismertetek, amelynek során az eljáró szerv arra volt kíváncsi, hogy a Facebookon különböző álnevek alatt lévő szövegek szerzője ugyanaz a személy volt-e, illetve arra, hogy az a személy kóros elmeállapotú-e. Egy ilyen szakértői kérdés során a következőt kell leszögezni: a nyelvész nem foglalhat állást abban, hogy valaki kóros elmeállapotú-e, vagy sem. Ez nem kompetenciája. Arra vonatkozóan viszont igen, hogy egy szöveg referenciáiban mennyire felel meg a valóságnak, azaz a szöveg szerzője mennyire tudja elkülöníteni a valóságot a képzelettől. (Természetesen számításba véve azt, hogy létezik a fantasy mint szépirodalmi műfaj, viszont az átlag nyelvhasználó nyelvi tevékenysége nem hasonlítható össze egy szépirodalommal.) Az álnevek és a kérdéses szövegek együttes vizsgálata viszont hozzásegíthet egy körkép felállításához, ami úgyszintén nem nyelvészeti kompetencia. Magyarországon sajnos nem tudok olyan vizsgálatokról, amelyek behatóbban foglalkoztak volna azzal, hogy a különböző elmeállapotokhoz milyen nyelvi sajátosságokat lehet rendelni. Ezzel adós még a nyelvtudomány nemcsak magának, hanem az orvostudományának és a kriminalisztikájának is. Az ismertett álnévdekódolásról annyit kell tudni röviden, hogy az egyik közösségi oldalon több álnéven bejelentkező személy azzal fenyegetőzött, hogy megöl egy fiatal lányt. A szövegek jellemzője, hogy szerzőjük vagy egyes szám első vagy harmadik, vagy többes szám első személyben írta őket. Gyakran emlegetett démonokat, regényhősöket, angyalokat és istent.

A rendelkezéseimre bocsátott szövegek különböző álnevek alatt jelentek meg, az egyik ezek közül a Sebinoka Hai volt

A Sebinoka Hai álnév dekódolása nyelvészeti szempontból azért nehéz, mert a „Sebinoka” szó eredete, jelentése nem állapítható meg a jellemző eljárásokkal: például nem lehet szótározni. A „Sebino” szóalak létezik, olaszul egy babafajta neve. Ezek a babák életnagyságúak, tényleg csecsemőnek néznek ki.

A „Sebinoka” szóalak lehet az olasz szó plusz a magyar „-ka” kicsinyítő képző összevont szóképe. Ez nyelvészeti szempontból lehetséges: idegen nyelv tanulása során találkozunk azzal a jelenséggel, hogy a nyelvtanuló vagy a nyelvhasználó keveri, illetve összevonja a különböző elemeket az anyanyelvből és az idegen nyelvből. Ez nem csak az idegen nyelvek tanulása során jelentkezik: a magyar nyelvben is van olyan idegen hangzását megőrző jövevényszó, amely magyar toldalékkal él a nyelvhasználók körében: az „e-mail” szó például magyar igekezépzőt kapott („z”), így alakult ki az „e-

mailezik” szóalak. Ugyanez a jelenség tapasztalható a „chat” szónál is. A „chat” névszó is magyar toldalékot kapott, így lett része a magyar igei paradigmarendszernek, csak ez esetben az „l” igeképző adja az igei alapalakat: „chatel”.

A „Sebinoka” szóalak tehát lehet az olasz „Sebino” baba mint névszó és a magyar „-ka” kicsinyítő képző összevont alakja.

A „Hai” szó jelentése cápa.

Elmondható tehát, hogy a Sebinoka Hai dekódolása lehet babaevő cápa, ami nem lehet irányadó egy nyomozás során, de a különböző szövegek és álnevek összehasonlítása és értékelése esetében szolgálhat pluszinformációként.

A börtönnyelv jelenségének vizsgálata⁶

Mindig is érdekelt a börtönnyelv. Nem feltétlenül az, hogy mi micsoda a börtönslengben. Inkább az a kérdés foglalkoztatott és foglalkoztat a mai napig is, hogy milyen szociolingvisztikai jelenség a börtönnyelv, és az, hogy az, amit a nyelvészet megtudhat minderről, miképpen alkalmazható az igazságszolgáltatásban. Ügyészségi időszakomban, a büntetés-végrehajtási törvényességi felügyelet során kicsit közelebb kerültem a kérdések megválaszolásához.

Véleményem szerint a börtönnyelv összetett jelenség, amely a börtönslengből, a börtönbeli jelnyelvből és a morzejelekből áll. A börtönsleng divatos kutatási terület, a hazai nyelvtudomány is büszkélkedhet szótárakkal a témakörben. Nem tudjuk viszont, hogy milyen szociolingvisztikai mechanizmusok azok, amelyek a börtönnyelvet működtetik. Ki tanítja kinek? Milyen státusok kapcsolódnak a börtönnyelv ismeretéhez? Mik az összefüggések a börtönhierarchia és a börtönnyelv között? Milyen nyelvi alapjai vannak? Ki tanulja meg könnyebben, az, aki esetleg beszél valamelyik cigány dialektust, vagy az, aki eleve kriminalizált szociokulturális családból érkezik? Tudunk-e összefüggéseket kimutatni a börtönben lévő bűnözés mértéke és milyensége, illetve a börtönnyelv ismeretének mértéke között? Azok, akik a fogvatartottakkal szorosabb kapcsolatban vannak (nevelők, börtönőrök) mennyire ismerik, és milyen helyzetekben használják a börtönnyelvet? A fogvatartottak és

⁶ Az elmúlt másfél évben nem volt lehetőségem börtönnyelvi vizsgálatokat folytatni, mert nem kaptam meg a szükséges engedélyeket ahhoz, hogy a börtönben empirikus vizsgálatot végezhessenek. Így későbbi doktori disszertációm empirikus fejezete is várat magára.

a börtönörök közötti tiltott kapcsolatot lehet-e jellemezni a börtönnyelv ismeretének mértéke alapján?

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása nagyban elősegítené a büntetés-végrehajtás kapcsán felvetődő kérdések válaszlehetőségeinek bővítését.

Menekültek nyelvhasználatának vizsgálata⁷

A menekültekkel kapcsolatos nyelvi jelenségek vizsgálatának lehetőségével és szükségességével akkor találkoztam először, amikor a Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal bicskei befogadóállomás vámoszabadi telephelyén ügyészségi keretek között dolgoztam 2014-ben. A vámoszabadi menekülttábor a különböző nyelvek és kultúrák találkozóhelye. Természetesen nem egyszerű találkozásról van szó, hanem kényszerhelyzetről egy izolált helyen – elszigetelten a befogadó ország civil társadalmától.

A külföldiekkel való interjúkészítés célja az volt, hogy információkat szerezhesen az ügyészség a menekülttáborról. Itt most nem térek ki arra, hogy egy kommunikációs szempontból is interkulturális környezetben milyen technikákat célszerű alkalmazni ahhoz, hogy sikeresek legyenek az interjúk. A dolgozat jelen részében inkább arra hívnám fel a figyelmet, hogy a menekültekkel kapcsolatos nemzetbiztonsági (nem csak szociológiai vagy antropológiai) kérdések megválaszolásának elengedhetetlen része kellene hogy legyen a nyelvi analízis. Itt nem egyszerűen arról van szó, hogy ki milyen nyelven beszél, hanem arról, hogy például egy menekülttáborban, amely egy izolált társadalmi közeg, milyen nyelvi folyamatok érvényesülnek, ezeknek mi a dinamikája. És e nyelvészeti, szociolingvisztikai eredményeket az igazságszolgáltatás hogyan tudná hasznosítani.

Ha szigorúan nyelvészeti szempontból vizsgálom a jelenséget, akkor ismeretnem kell a pidzsin nyelv fogalmát. A pidzsin nyelvek korábban olyan közösségekben alakultak ki, amelyeknek nem volt közös nyelvük, de tagjaik beszélni kívántak egymással, például, mert kereskedelmi kapcsolat alakult ki köztük. Ezért nevezték régen ezeket a nyelveket keverék vagy marginális nyelveknek. Crystal humorosan próbálja megfogalmazni a pidzsin nyelvek mibenlétét: *„Mindenképpen el kell kerülni azokat a sztereotípiákat, amelyeket a képregények és kalandfilmek alakítottak ki a pidzsinokról. Az »Én lenni Tarzan, te len-*

⁷ A menekültek nyelvhasználatával kapcsolatos álláspontomat még nem publikáltam eddig. Kizárólag az ügyészség rendelkezésére bocsátottam egy belső tanulmányt a menekülttáborok kapcsán. A határon tapasztalt nyelvi jelenségekről itt írok először. Ezekkel kapcsolatos vagy ehhez hasonló tanulmányokról nincs tudomásom sem a hazai, sem a nemzetközi szakirodalom terén.

*ni Jane” jellegű gügyögés igen távol áll a valóságtól»⁸. A pidzsin egy nyelv, amely bárhol kialakul, ahol azt egy közösség létrehozza, sajátos szerkezet, szabályok és szókészlet jellemzi. Az a nyelv, amelynek alapján a pidzsin kialakul, valamelyik világnyelv. A vámoszabadi menekülttáborban tapasztalataim szerint egy angolalapú pidzsin alakult ki. Ezt tábori angolnak (*camp english*) neveztem el. A menekülttábor lakói ezt saját maguknak hozták létre, hogy egymással kommunikálhassanak. Ez mindenki számára érthető és könnyen megtanulható. Ez az ő közös nyelvük. Már két-három éves arab és koszovói gyerekeknél tapasztaltam, hogy használják ezt a nyelvet, ezen kommunikálnak a többi táborlakóval. Ennek alapszókészletét föl lehetne mérni, ha hazamosabb időt töltenék a táborban. Egyebek között olyan kérdések tartoznak ide, amelyeket már a gyerekek is értek, mint: „hogya vagy?”, „anyukád hol van?”, „kérsz ebből?” vagy „fáj valamid?” Az emberek tehát nyelvükkel is alkalmazkodnak új társadalmi körülményeikhez, a menekülttábor kényszer szülte társadalmának viszonyaihoz.*

Az igazságszolgáltatás munkáját nagyban segítené, ha a tábori angol nyelv kialakulását, jelenségeit, különös szabályszerűségeit tudományos igényű vizsgálnák, ennek eredményeit – és magát a nyelvet – legalább szakmai körökben ismertté tennék.

A menekülttáborok mellett egy másik jelenségre is fel kívánom hívni a figyelmet: ez pedig az Európába 2015-ben érkező menekültek közös nyelve. 2015 szeptemberétől decemberig a röszkei határkerítésnél dolgoztam egy segélyszervezetnél, mind a magyar, mind a szerb oldalon. A munkám miatt több száz menekülttel kerültem kapcsolatba. Hasonló jelenséget figyeltem meg a határnál, mint a menekülttáborban: az odaérkező több ezer ember egy kevés szóból álló, nagyon egyszerű nyelvtani szabályokon alapuló pidzsin nyelvet hozott létre. Ezen kommunikáltak egymással, a segélyszervezetek dolgozóival, és felteszem, hogy az embercsempészekkel is. Ennek a nyelvnek a kialakulása szociolingvisztikai szempontból teljesen indokolt lehet. Hosszú vándorlás folyamán több ezer ember érintkezik egymással, akik különböző nyelveken beszélnek. Hogy ne legyen bábeli zűrzavar, létrehoznak egy közös nyelvet. Lehet, hogy ennek megléte csak időszakos, a vándorlás idejére jön létre és működik, de az biztos, hogy egy bizonyos társadalmi jelenség során alakul ki. Azt is feltételezem, hogy ez a pidzsin nyelv nemcsak az élőbeszédben volt használatos, hanem írásban is. Gondolok itt a mobiltelefonon váltott üzenetekre. A kommunikáció a vázolt esetben a rövidségére és

⁸ David Crystal: A nyelv enciklopédiája. Osiris Kiadó, Budapest, 1998

tömörségre törekszik, nem szépírói igénnyel megszerkesztett üzenetekről lehet szó. Ezeket a kommunikációs igényeket kiszolgálhatja egy pidzsin nyelv. És még valami: feltételezem, hogy a menekültek kitalált nyelvére a titkosság (kriptolália) jellemző. Ha egy nyelv titkos, az azt jelenti, hogy azt csak a beszélői ismerik, az által tudják egymást azonosítani, más csoportok által viszont dekódolhatatlan.

Összegezve elmondható, hogy mind a menekülttáborokban, mind pedig egyéb esetekben érdemes lenne a menekültek által létrehozott nyelvet (vagy nyelveket) vizsgálni.

A határon tapasztalt nyelvi jelenségeket nem állt módomban igazolni.

Gyűlöletbeszéd-elemzések⁹

A gyűlöletbeszédet mint szöveget nem elég csupán kommunikációs eszközként értelmezni, hiszen általában a szöveg sem csak egy kommunikációs egysége a nyelvnek, amely információt közöl. A gyűlöletbeszéd valamifajta manipulációs stratégia következtében jelenik meg. A szövegeket nem elég önmagukban vizsgálni, azokat mindig saját diskurzusukban kell értelmezni, figyelembe véve a diskurzus más szövegeit is. Itt műfaji szempontok miatt nem térek ki a gyűlöletbeszéd teljes körű nyelvészeti szempontú elemzésére, inkább példákon keresztül próbálom meg bemutatni, hogyan működik.

Lenhardt Balázs a Jobbik volt, akkor független képviselője 2013. június 17-i parlamenti felszólalásában a következőket mondta: „*Köszönöm szépen. Steiner Pált szeretném arra emlékeztetni, hogy mind a magyar állam, mind a*

⁹ Gyűlöletbeszéd-elemzésekkel legalább tíz éve foglalkozom. Fontosnak tartom itt elmondani azt a kutatói álláspontot, amelyet képviselek. Ez részben szakmai, részben pedig etikai jellegű. Szakmai jellegű azért, mert nyelvészként nem érzem, hogy jogosítványom lenne arra, hogy a gyűlölet-bűncselekmények, így a gyűlöletbeszéd jogi hátterét értékeljem. Így erre nem is térek ki. A dolgozat e része is, mint a többi, kizárólag nyelvészeti elemzéseket mutat be. A kérdéssel kapcsolatos meglátásomat viszont a kutatói etika miatt tartom lényegesnek hangsúlyozni: a mai magyarországi közbeszédben hemzsegnék a gyűlöletbeszéd különböző fajtái. Ezeknek a szövegeknek egy része megtévesztő, hiszen az ellenségképzés szofisztikáltabb stílusával nem tűnnek első látásra gyűlöletbeszédnek, míg mások egzakta módon fejezik ki a gyűlöletet (kuruc.info). A gyűlöletbeszéd nem első olvasásra „fejt ki hatását”. A szövegek, amelyekkel találkozunk, elkezdnek bennünk élni, összeadódnak, és hosszú távon válnak gondolkodásunk meghatározó részeivé. Amikor már a „menekült” helyett azt mondom, hogy „migráns”, vagy nem azt mondom, hogy „vándorolnak”, hanem „hordákba tömörítve lépik el az országot”, akkor olyan diskurzuselemeket választottam magamnak, amelyek egy gyűlöletdiskurzus elemei. A gyűlöletbeszéd egy egész társadalom közhangulatának és gondolkodásának válik meghatározó részévé úgy, hogy nem igazságokat állít, hanem valótlan félelmeket gerjeszt. Kutatóként kötelességemnek érzem a mai magyarországi közbeszéd elemzését és értékelését. Le kell szövegnem, hogy ez nem politikai állásfoglalást jelent, hanem szabad kutatói gondolkodást és alkotást.

különböző, a II. világháborúban vesztes államok rengeteg pénzt fizettek ki úgynevezett holokausztáldozatok és holokauszt-túlélők kárpótlására.” Az „úgynevezett holokausztáldozatok és holokauszt-túlélők” gyűlöletbeszéd a következők miatt. Az „úgynevezett” szótári jelentése¹⁰ egyrészt az, hogy „a szokásos megnevezéssel élve”, a másik az, hogy „állítólagos”. A szöveg első olvasása után jól érzi az olvasó, hogy Lenhardt igen nagy valószínűséggel az „állítólagos” értelemben használta az „úgynevezettet”. Tehát, az állítólagos holokausztáldozatokról és holokauszt-túlélőkről beszélt. Miért érzi ezt az ember? Ennek, véleményem szerint, megvan a nyelvészeti pragmatikai magyarázata. Az embernek van egy nyelvi kompetenciája, ez pedig a szándékutalajdonítási képesség. Ha nagyon egyszerűen fogalmazok, ez annyit tesz, hogy sejteni vélem, mit akar mondani a másik még akkor is, ha azt nem szó szerint kell értenem. Ugyanez a képesség kapcsol be az ironia megértésénél is. Például, amikor *Karinthy* olvasunk. Karinthy minden ironikus megjegyzése sincs lábjegyzetelve, mert feltételezhetően az olvasó megérti őket. Az „úgynevezett holokausztnál” tehát jól érzi az ember, hogy ez az állítás kétségbe akarja vonni a holokauszt létét.

Nézzünk egy másik példát! A kuruc.infón évekkel ezelőtt megjelent egy plakát: Holacoste, az antiszemét világmárka. A plakáton felismerhető a Lacoste márkanév. A „holokauszt” szóból és a Lacoste márkanévből lett a „holacoste” kifejezés. A nyelvészetben ezt az eljárást szóösszerántásnak hívják. Ugyanígy keletkezett a „tanár” szó a „tanítás” és „árasztó” szavakból.

Az antiszemét világmárka egyértelműen arra utal, hogy a kép aláírója az antiszemitizmusra céloz. Az antiszemét az antiszemitizmus rövidített alakja úgy, hogy az „anti” előtagot meghagyja, a „szemitizmusból” pedig a szemét szót vonja el. Hogy igazán mit is akar mondani ezzel a szövegező, azt nem tudom. De attól függetlenül, hogy pontosan tudnánk, mire akar utalni a szöveg, ez gyűlöletbeszéd.

A következő példa még elérhető az interneten¹¹. A szöveg címe *Cigánylexikon* (jelen dolgozatban helyesírási javításokkal tüntetem föl a szöveget). Nem elemzem végig, de bemutatok belőle néhány részletet. De még ez előtt néhány szó a címről. A cigánylexikon szó összetett szó, előtagja a „cigány”, utótagja pedig a „lexikon”. A „lexikon” utótagot mondhatjuk műfajmegjelölőnek, hiszen a szöveg (majdnem) betartja a lexikon cikkének műfaji követelményeit: ismereteket közöl, lényegre törően fogalmaz, kijelentő

¹⁰ Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987

¹¹ <http://huligan07.gportal.hu/gindex.php?pg=21100617>

mondatokat használ. Első látásra nem tűnne gyűlöletbeszédnek akkor, ha azt gondolnánk, hogy az a gyűlöletbeszéd, amely trágár vagy erős nyelvi agresz-sziót fejez ki. A *Cigánylexikon* szövegeiről ez nem mondható el, mégis gyű-
löletbeszéd. A szövegrészletben jól látszik, hogy a cigányok úgy vannak be-
mutatva, mint az állatok. Olyan szakszavakkal jellemzik őket, amelyekkel az
állatokat szokták: „elterjedése”, „tartózkodási helye”, „szaporodása”, „ellés”,
„vemhesség”, „alom”, „hordákba tömörülnek”. Nem trágár, nem használ fel-
kiáltó mondatokat, de azokkal a sztereotípiákkal operál, amelyek a közbe-
szédben a cigánysággal kapcsolatban kialakultak.

Nem szabad, hogy megtévessze az embert az, hogy ami nem trágár vagy
harsány, az nem gyűlöletbeszéd. Minden szöveg az, amely általánosít, és úgy
általánosít, hogy mások iránt gyűlöletet keltsen.

A közbeszéd egyre gyakoribb jellemzője a trágárság.

A trágárság és obszcenitás kategóriáit a nyelvészet elkülöníti. A kettő kö-
zött leegyszerűsítve az a különbség, hogy míg a trágár szimplán a káromko-
dást jelenti, addig az obszcénnek funkciója van. Ez a funkció pedig valami-
lyen ellenállást, legtöbbször társadalmi ellenállást fejez ki. Gondolni kell itt
például a rapszövegekre, amelyek tele vannak obszcén kifejezésekkel, tük-
rözve ezzel a fennálló viszonyokkal való szembenállást. Például Ganxsta
Zolee és a Kartel *A való világ* című számának refrénje: „Isten hozott nálam
öcsém, ez a való világ. Pénz, drogok, fegyverek, no meg a pinák.” Vagy em-
lítsük meg *Petőfi Sándor Mit nem beszél az a német* című versét: „*Foglalod
a kurványadat, / De nem ám a mi hazánkat! [...] Hadat nekünk ők izennek, /
Kik egy nyúlra heten mennek.*” Az irodalmi igényű obszcénság tehát nem is-
meretlen a magyar irodalom számára sem (itt természetesen a teljesség igé-
nye nélkül). A magyar népköltészet is bővelkedik obszcén (itt pajzán) szöve-
gekben. Ezekben a szövegekben az obszcénság vagy irodalmi, vagy néprajzi
értéket képvisel, vagy Ganxsta rapszövegében egy társadalmi jelenségre hív-
ja fel a figyelmet, kendőzetlenül.

A mai magyar közbeszéd viszont tele van trágársággal. Az interneten a
blog műfaji keretei ezt meg is engedik, hiszen a blog írójának szövegei ellen-
őrizetlenül jelennek meg. Ha egy ismert médiaszemélyiség megengedi magá-
nak a trágárságot, azzal legitimálja is. Az olvasó tehát gondolhatja, és gon-
dolja is, hogy akkor ezt ő is megteheti. Ez a nyelvi viselkedésforma egyebek
között így válik a közbeszéd egyik jellemzőjévé.

Az előbbi példákban is kitűnik, hogy a magyar közbeszéd része az antisze-
mitizmus, rasszizmus és a trágárság is. Mindezeket legitimálják politikusa-
ink, illetve a közbeszéd szereplői.

Végül

Az igazságügyi nyelvészet mint alkalmazott kutatási terület elméleti és gyakorlati háttérének kidolgozása még a jövő feladata. Remélem, hogy mind a nyelv-, mind pedig a rendészettudomány képviselői felismerik ennek szükségességét.

BOGDÁNY GYULA

Az emberölési ügyek nyomozási hibáiról és a szerencse jelentőségéről

„A rendőr jól ismeri a tevékenységét szabályozó előírásokat, munkáját lelkiismeretesen, magas színvonalon, törvényesen, szakszerűen, hatékonyan végzi. Bővíti szakmai ismereteit, fejleszti képességeit. Az elkövetett hibák elemzésével mindent megtesz azért, hogy azok ne ismétlődjenek meg.”¹

A rangos hazai történelmi folyóirat közelmúltban megjelent tematikus lapszáma a *Mi lett volna, ha?*, eddig szakmaiatlannak tűnő kérdés köré rendezte neves kutatóknak a magyar történelem néhány sorsfordító elágazása lehetőségéről alkotott véleményét.² Tekintve, hogy mind a történettudomány, mind a kriminalisztika a saját, de sok szempontból hasonló módszertanával, egyazon célt, a múlt minél pontosabb megismerését kutatja, érdemes áttekinteni, hogy a jogilag releváns tények jogi érdekből és jogi keretek között történő megismerési folyamatára, a nyomozásra milyen hatással lehet bizonyos változók megléte vagy hiánya. Témánkat a legősibb, a legtöbbet kutatott deliktum, az emberölés nyomozásában felvetődő véletlenszerű kedvező események, az igyekezet ellenére bekövetkező hibák hatásaira és utóbbiak kivédesi lehetőségeire összpontosítjuk, és döntően Bács-Kiskun megyei jogesetekkel támasztjuk alá.

A bűnözés összességében az erőszakos bűnözés csekély hányadot alkot, de a szubjektív biztonságérzetre gyakorolt kedvezőtlen hatásával jelentősen befolyásolja a közállapotok megítélését. Különösen a fejlett országokban, ahol az erőszakos bűnözéssel szemben alacsony a társadalom toleranciaszintje.³ Kimagasló társadalomra veszélyességük, tárgyi súlyuk folytán a legkiri-

¹ A Rendőri Hivatás Etikai Kódexe. 8. A munka minőségéről. <http://www.police.hu/a-rendorsegrol/tes-tulet/altalanosan/a-rendori-hivatas-etikai-kodexe>

² Rubicon, 2018/10.

³ Az előző és a következő évek adataihoz viszonyítva Anders Breivik 2011-ben, az oslói kormányzati negyedben és Utøya szigetén, robbantással és lőfegyverrel elkövetett, összetett cselekménye a sértettek számát figyelembe véve megnégyszerezte a Norvégiában történt emberölések számát. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Homicides_recorded_by_the_police,_2002%E2%80%932012_YB14.png

vöbbrörszakos bñncselekmények, az emberölések nyomozásai jelentős szervezeti nyomás és fokozott társadalmi érdeklődés mellett zajlanak.⁴

Az általános nyomozó hatósági jogkört gyakorló rendörség szervezete részéről a kitüntetett figyelem nem csupán a követelménytámasztásban, de arányos eszköz- és erőkoncentráció megteremtésében jelenik meg. A közvéleményt a média aktivitása tartja éberem, e nyomás a nyomozó hatóság irányába a pozitív hírek igényével hivatkozik a jogos – de nem csekély mértékben manipulált – társadalmi érdekre⁵, miközben a helyszínelő típusú sorozatok vagy a bulvárlapok bñnügyi rovatai révem kéretlen álszakmai kiképzésben is részesíti a nézőket/olvasókat.⁶

A sértettek száma, személye (például közismert személyiség vagy hozzátartozója, gyermek vagy családanya, rendvédelmi szerv vagy kisebbség tagja), az esetek gyakorisága (például azonos településen vagy sorozatba illően), az elkövetés körülményei (például nyilvános helyem vagy brutalitással), esetleg e tényezők együttesem olyan elvárásat támasztanak a nyomozó hatóság a gyors és sikeres munkája vonatkozásában, amir rendkívüli összpontosítást igényel a nyomozás irányítótól és az abban részt vevőktől.

A nyomozásokban esett hibák típusai, jelentőségük, felismerésük és kivédésük néhány lehetséges módja

Az emberölési esetek többségében – hiszen az elkövető kézre kerítése haszthatatlan – a nyomozás forrónyomos felderítéssel (régembi terminológia szerint forrónyomon üldözéssel) kezdődik. Ennek célja az elkövető kilétének megállapítása, elfogása, a személyi és a tárgyi bizonyítékok felkutatása, lefoglalása, valamint a felderítéshez és a sikeres bizonyításhoz szükséges lényegi információk mihamarabbi beszerzése.⁷

⁴ Sárkány István: Az erőszakos bñnözés és a terrorizmus azonos és eltérő kriminológiai jellemzőinek vázlatos áttekintése. *Belügyi Szemle*, 2018/3., 132–133. o.; Bakóczy Antal – Sárkány István: Erőszak a bñnözésben. *BM Kiadó*, Budapest, 2001, 133–135. o.

⁵ Korinek László: A bñnözés visszatükröződése. *Látens bñnözés, bñnözésábrázolás, félelem a bñnözéstől*. In: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): *Kriminológiai ismeretek – Bñnözés – Bñnözéskezelés*. *Corvina Kiadó*, Budapest, 1996, 82–83. o.

⁶ Petrétei Dávid – Angyal Miklós: Hol tart ma a kriminalisztika ontogenezise? *Magyar Jog*, 2018/1., 51–57. o.

https://www.researchgate.net/profile/David_Petretai/publication/323385105_Hol_tart_ma_a_kriminalisztika_ontogenezise/links/5a91f0940f7e9ba4296db3f7/Hol-tart-ma-a-kriminalisztika-ontogenezise.pdf

⁷ Bócz Endre (szerk.): *Kriminalisztika I–II*. *BM Duna Palota és Kiadó*, Budapest, 2004, 1110–1011. o.

A forrónyomos felderítés nyomozásszervezési modellje eltér a klasszikus, vonalszerű, teljesítési időkkal szakaszolt, gyarapodó és rendezett adatokkal operáló nyomozási modelltől. Az eltérés döntően abban mutatkozik meg, hogy a nyomozásban részt vevők teljes köréhez rövid idő alatt nagy mennyiségű új adat, információ érkezik, ezáltal lerövidül az információk továbbítására, feldolgozására, elemzésére, értékelésére rendelkezésre álló idő, miközben – szintén a teljes állományra vonatkozóan – megnövekszik a döntéshozatali felelősség.

Megfelelő vezetői koncepció esetén a beosztottak is részesei ennek a folyamatnak. Gondoljunk az ügyeleti szolgálat, a helyszínbiztosítók, a szemlebizottság tagjai, az adatgyűjtők, a kihallgatásokat folytatók, a digitális adatok beszerzését és értékelését végzők, a közterületi vagy a körzeti megbízotti szolgálat tagjainak az előttük keletkező, az általuk beszerzett vagy hozzájuk beérkező adatok relevancia szerinti értékelő tevékenységére és a rögzítésről, továbbításról hozott döntéshozatali felelősségére.

A nyomozás irányítóját a szakmai tapasztalata és ismeretei, valamint – hangsúlyosan – az intuitív képességei teszik alkalmassá arra, hogy az adott időben meglévő adatok alapján a siker felé irányuló, megfelelő döntést meghozza.

Ezek a döntések kisebb részben jogi vagy adminisztratív természetűek (például védő kirendelése, ügyészség értesítése, elektronikus irat jóváhagyása, aláírása, továbbítása), döntően azonban kriminalisztikai jellegűek.

Amíg azonban az adminisztráció területén elkövetett hibák, hiányosságok (például az ügy kettős iktatása vagy a hozzátartozó értesítéséről szóló feljegyzés elmaradása) nem vagy szinte alig járnak a nyomozás sikere szempontjából káros következménnyel, és könnyen korrigálhatók, addig a törvényesség és hitelesség körében elkövetett hibák (például a hamis szakvéleményadással, a tanúzási akadályokkal kapcsolatos helytelen vagy hiányos figyelmeztetések, vagy a bűnjelek megőrzési láncának megszakadása) nem kizárhatóan, de nagyobb erőfeszítéssel hozhatók helyre.

Egy Balotaszálláson, 2008-ban elkövetett kettős emberölés ügyében gyanúsított személy egyik – igaz, formális – kihallgatásáról felvett jegyzőkönyv az iratok rendezetlen kezelése folytán „elkallódott”, amit az előadó a Robotzsaru rendszerből kinyomtatott, nem hitelesített irattal igyekezett palástolni. A bíróság által észlelt hiányosságot jogszerűen nem lehetett pótolni – bár az eljárási cselekmény tényét és az ott történeteket mind a terhelt, mind a védő elismerte –, a kérdéses eljárási cselekményt a bíróság kirekesztette a bizonyítékok köréből.

Ugyanebben az ügyben a nagyszámú bűnjeltárggyal kapcsolatos kaotikus dokumentálás is veszélyeztette a bizonyítás sikerét, amely a holttesteknek a terhelt általi megsemmisítése, a késleltetett felfedezés és a terhelt kitartó tagadása miatt más szempontból is nehezített volt.

Az igazi, az ügy sorsát tekintve súlyos, akár végzetes defektusokat kriminalisztikai hibák okozzák.⁸

A krimináltechnika alkalmazásában következhetnek be egyebek között a kriminalisztikai fényképezés (például arányítás elmaradása) problémái, a nyomkutató, -előhívás, -rögzítés módszerének helytelen megválasztása (például DNS-roncsoló anyag daktiloszkópiai célú felületi felvitele, légáramlatban megkísérelt mikroanyagmaradvány-kutatás, vagy a nyomkövető kutya vezetőszára okozta lábbelinyom-megsemmisülés), valamint – kiemelten – a bűnjelek szakszerűtlen csomagolása (például rothadás, párolgás, alakvesztés) és a nyomszennyeződés, -kereszteződés (kontamináció)!

A 2000-es évek második felében, M. községben elkövetett, felderítetlen emberölés ügyében, az elkövető által használt kézmosó szivacs nyirkosan került át nem szellőző csomagolásba, a szakértőhöz már berothadt, DNS-vizsgálatra alkalmatlan állapotban érkezett, ezáltal fontos bizonyíték enyészhetett el.⁹

1995-ben, Kecskeméten, a Mária körúton, idős asszonyok sérelmére elkövetett – felderítetlenül maradt – kettős emberölés ügyében¹⁰ a halottszemlék jegyzőkönyvei hiányoztak a 2004-ben felülvizsgált nyomozás iratai közül. A nyomozás egykori résztvevői már a halottszemle végrehajtóit sem tudták megnevezni. Az újabb nyomozási szakaszban megerősödött az a feltételezés, hogy az egyik sértett körme alatt, a genetikai szakértés eredményeként kimutatott férfi-DNS rögzítésére bonctermi szennyeződés révén került sor, ezt vizsgálta később a szakértő.

A 2010-ben, Petőfiszálláson, tanyán élő idős nő sérelmére elkövetett, (2017-ben felderített!) emberölés nyomozását közvetlenül megelőző közigazgatási hatósági eljárásban folytatott szemlén, a halott közelébe lépő személyek egyike sem viselt a lábán védőeszközt. Az indifferens személyek

⁸ Tremmel Flórián: Bizonyítékok a büntetőeljárásban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2006, 87. o.

⁹ A DNS-minták szakszerű biztosításáról és ennek jelentőségéről lásd Sótónyi Péter (szerk.): Igazságügyi orvostan. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2011, 316–319. o.

¹⁰ Hardi Péter: Rejtőzködő gyilkosok. Geopen Könyvkiadó, Budapest, 2009, 240–348. o.

nyomainak kizárása után az egyébként jó nyomhordozó felületen nem maradt az elkövetőnek tulajdonítható lábbelinyom. Ugyanitt, a közigazgatási eljárásban működő szemlebizottság vezetőjének ujjnyomatát sikerült rögzíteni a bűnügyi szemle során, a lakás belső helyiségének ajtótokján.

Általában az előzőeknél később éreztetik hatásukat a nyomozások taktikai melléfogásai. Ezek a hibák és lehetséges következményeik okai csoportosíthatók az eljárási cselekmények végrehajtási szabálytalanságai és a szabályosan megszerzett adatok differenciálatlan értékelése szerint is¹¹, mi itt inkább az egyéni vagy csoportos feladat-végrehajtás során történt bekövetkezésük szerint teszünk különbséget. Mindkét kosárból egy-egy eljárási momentumot említünk példaként.

Igen gyakori hiba, hogy akár a tanú, akár a gyanúsított kihallgatásával összefüggésben nem történik meg a kihallgató részéről az eljárási cselekmény technikai és taktikai előkészítése. A kihallgatás arra alkalmatlan, nyitott, mások által folyamatosan használt helyiségben, „átjáróházban” vagy éppen a kihallgatott nonverbális megnyilvánulásainak megfigyelésére, a kihallgatási tér megteremtésére lehetetlen, bútorokkal zsúfolt, rosszul megvilágított helyiségben történik.

A kihallgatási szituáció jelentőségének kisebbitése nem kétséges, hogy magának a vallomásnak a bizonyítékértékét is előrevetíti. A hiányos vagy téves tartalmú tanúvallomásokon túl ilyen helyzetben a gyanúsított is csekély késztetést érez a valóságközeli nyilatkozata megtételére, ha a kihallgató részéről – még a felkészülésben is – érdektelenséget tapasztal. (E vonatkozásban a közelmúltban saját felmérésünk jelentős eltérést mutatott ki a megyeszékhelyi rendőrkapitányság ügyeleti idejében felvett gyanúsítottkihallgatásaiban, a vallomás megtagadása javára.)

2006-ban, Kiskőrösön, egy tizenöt éves lány megölése ügyében, a rövid idő alatt elfogott gyanúsított első kihallgatásán tett, hiányos és ellentmondásokkal tüzdelte vallomásának jegyzőkönyve – a beismerési hajlandóság ellenére – mentes volt a pontosító, ellenőrző kérdésektől. A férfi a vallomásának lényegét a későbbiekben is fenntartotta, egészen addig, amíg bebizonyosodott, hogy a sértett ruháján talált vér nem tőle vagy a sértettől származik. A bíróság bizonyítottság hiányában jogerősen felmentette. Miután újabb szakértői vizsgálat eredményeként megállapították, hogy a vér a felmentett

¹¹ Fenyvesi Csaba: A kriminalisztika tendenciái. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017, 169–191. o.

személy – addig eljárás alá nem vont, neki bűnsegélyt nyújtó – társáé, perújítási nyomozásban tisztázódott a teljes tényállás, és a két férfi példás büntetést kapott.

Az első nyomozással kapcsolatban tanulsággal szolgált továbbá annak vizsgálata, hogy a genetikai szakvélemény beérkezése előtt indokolt volt-e befejezni a nyomozást és vádat emelni a terhelt ellen. A szakaszolt büntető-eljárásban nem elhanyagolható az ügyész tevékenységének megítélése sem. A kihallgató személyének helytelen megválasztása mellett a nyomozás sikere ellen hatott az a parancsnoki döntés is, hogy a nyomok gyors megsemmisülésének veszélyét magában hordozó helyszínen, a homokos talajú szőlőültetvényen végrehajtott szemle vezetését egy e feladatában kezdő, sőt bűnügyekkel körözési előadóként alig érintkező bizottságvezetőre bízták, aki ezután számos, a bizonyításra nézvést kifejezetten súlyos szakmai hibát követett el (lábnyomcsapások téves és hiányos leírása, ásónyom leírásának hiánya). Nem tűnt célszerűnek az sem, hogy a terhelt elfogását a bűnügyi vezetők hajtották végre, hiszen az intézkedésük dokumentálása nem az irányítói munka része.

1999-ben, Kecskeméten, egy kiskunfélegyházi cukrászlány sérelmére elkövetett emberölés ügyében¹² 2015-ben(!) felderített budapesti illetőségű, visszaeső bűnöző férfi első érdemi, de a cselekményt tagadó tartalmú vallomásaiban általánosságban csupán a kérdéses időszakban való Kecskeméten tartózkodását, nőkkel ismerkedő, csavargó életvitelét ismerte el. A kihallgató nem szorgalmazta a részletezést, az azonosítható adatok felszínre hozatalát, ezekre pedig a nagy időmúlás miatt égető szüksége volt a nyomozásnak.

Parancsnoki döntésre a kihallgatás vezetését más előadó vette át. Az általa konfliktusossá tett kihallgatási helyzetben a gyanúsított az emlékezetének halványulására hivatkozva kitért minden, a vallomásaának ellenőrizhetőségére feltett kérdés elől. E körülményt később a bíróság a védekezési taktikája részeként, az utolsó szó jogán történt beismerése ellenére, a terhére értékelte.

Súlyos taktikai hibaforrások vetődhetnek fel az információk gyors és minél teljesebb körű beszerzésére irányuló klasszikus módszer, a területi adatgyűj-

¹² Bogdány Gyula: Emberölések utófelderítésének tapasztalatai Bács-Kiskun megyében. Belügyi Szemle, 2017/3., 6–7. o.

tés körül. Ez a jelentős tervezést, szervezést és előerőt igénylő nyomozási tevékenység akkor teljesíti célját, ha a végrehajtásban részt vevők a kellő (de a szükséges mértékben szűrt!) információt megkapják a bűncselekmény alapadatairól, az azokat kiegészítő, azokkal kapcsolatos vagy az ügy szempontjából lényeges adatok beszerzésének okáról, előrevetített jelentőségéről, más adatokkal egyeztetettségéről (például milyen eseményre, időszakra, személyekre, járművekre, tárgyra vonatkozzék a kérdezés).

Esetenként eligazítást kell adni az állománynak arról is, hogy az adatgyűjtés célját nyíltan, leplezetten vagy legenda alkalmazásával, esetleg demonstratívan hajtsa végre. Szigorúan kerülendő, hogy a kérdezők kikérdezésére kerüljön sor (természetesen ennek ellenpéldájának alkalmazására egy más taktika alapján, tudatosan kerülhet sor).

2011-ben, Mélykúton, aggkorú cipész sérelmére, a lakásában elkövetett emberölés ügyében a négy hónappal később felderített két elkövető elmondta, hogy a helyszínrre egy helyi kocsmából indultak, ahol előzőleg italozás közben állapotok meg a közös elkövetésben.

A bűncselekménynek a másnap történő felfedezése után, a nyilvános helyeken végrehajtott adatgyűjtéskor az érintett kocsmáros – mivel a szokványos vendégekre nem irányult a kérdésfeltevés – közölte, hogy előző este idegek nem jártak ott.

Hiba, hogy az adatgyűjtésről készült jelentések (a szükséges azonnali szóbeli jelentéstételen túl) dokumentálására nem a kellő tartalommal kerül sor és így elvész, de legalábbis elkallódik a „behozott” információ (*Ki mondta?, Miért mondta?*). Ennek kivédése az adatgyűjtések közben esetleges szóbeli, de a befejezések után mindenképpen írásbeli jelentéstételek befogadásával és előzetes értékelésével lehetséges. Nagyobb méretű adatgyűjtést csoportok kialakításával kell megszervezni, a csoportvezető irányító felelősségének hangsúlyozásával. A beérkező információkat ő értékeli, rendezi és továbbítja az adatgyűjtés egészéért felelős személynek.

Az adatgyűjtés céljaként a terület és az ott élő vagy tartózkodó személyek körének teljes lefedettségét kell kitűzni.

Még emberölési ügyekben is előfordul a területi adatgyűjtések (akár többszöri) visszatérővé és teljeskörűvé tételének elmaradása. Kikopni látszik a gyakorlatból a releváns helyeken, területeken a tanúkutatás, elkövetői útvonal vagy akár a környezeti viszonyok (láthatóság, hallhatóság, forgalom, időjárás és fényviszonyok stb.) ellenőrzése céljából a következő napokban vagy

a hét ugyanazon napján, a cselekmény napszakában, órájában végrehajtandó, „valós idejű”, visszatérő adatgyűjtés.

Az adatgyűjtés idejének, területének, aktív (végrehajtó) és passzív (kikérdezett) személyi körének részletes, térképes, táblázatos dokumentálása elengedhetetlen a tervszerű nyomozásszervezés során, hiszen ezzel kontrollálható, hogy egy később lényegessé váló adat mikor, hol, milyen forrásból eredt, hogyan illeszkedik más adatokhoz vagy – akár gyanúokat¹³ is keletkeztetve – miként tér el azoktól, felvetve az önmagában álló adat¹⁴ kérdését.

A 2000-es évek második felében, L. községben, idős férfi sérelmére elkövetett, felderítetlenül maradt emberölés nyomozásában elmaradt a visszatérő területi adatgyűjtés. Bár egyszer, felületesen kikérdezték, mégis csak három év múltán, más adatok alapján került fontos tanú szerepkörbe és történt meg a kihallgatása annak a személynek, aki a sértett közvetlen szomszédjaként az elkövetés előtt beszélt két, gyanús kinézetű, a sértett traktora felől érdeklődő, idegen férfival. E vallomáson kívül más adat nem vetődött fel a lehetséges elkövetők számára, nemére, korára, személyleírására, és a vallomás tartalmának más forrásból történő ellenőrzésére az időmúlás miatt sem volt mód.

A hiányosságból hibává érett negatívum okára a nyomozás kezdeti szakaszában még talán magyarázatként lehetett felhozni, hogy a megyei nyomozó szervet abban az időszakban, ritkán tapasztalt, nagymértékű terhelés érte: bő egy hónap alatt négy emberölésre kellett reagálnia, ezek közül három ismeretlen tettes ellen indult, két-, sőt háromsértettes deliktum miatt. Azonban a nyomozás későbbi szakaszában sem történt intézkedés az adatgyűjtés teljessé tételére.

2000-ben, Baján, kerékpározás közben eltűnt, és azóta is keresett, tizenegy éves fiúgyermek ügyében¹⁵ az aggódo szülő bejelentése után órákkal reagált érdemben a helyi rendőrség, az adatgyűjtés csak napok alatt vált kiteljesedetté, de akkor is jobbára az eltűnt gyerek kapcsolatrendszerére irányult. A területi adatgyűjtés és az ehhez kapcsolódó terepkutatás hiányosságai miatt a gyermek elhagyott kerékpárja csak négy hónap múlva került elő, holott a bejelentő azt már egy hónappal korábban látta a gyermek feltételezett útvonálához közel.

13 Tremmel Flórián: i. m. 111., 115. o.

14 Dobos János – Kovács Gyula: Kis nyomozástan. Dr. Kovács Gyula magánkiadása, 2008, 58–59. o.

15 Hardi Péter: i. m. 24–32. o.

A cukrászlány megölése ügyében, a nyomozás első napján, este, a vasútállomáson, a sértett által hazautazásra általában igénybe vett járat induláskor végrehajtott adatgyűjtésen vált ismertté az a tanú, aki ebben a kérdésben, erre a helyre vonatkozóan egyedülként, részletes és helytálló leírást adott az előző este a vonatra váró, általa ismert későbbi sértetről. Vallomása nehezen volt egyeztethető azzal a ténnyel, hogy a sértett holttestét ugyan ezen vasútvonal mentén, de két kilométerrel távolabb fedezték fel, másnap reggel. Az elkövető két évtizeddel későbbi ismertté válása, az időszakhoz és helyhez kapcsolása révén volt megalapozottan volt feltehető, hogy a sértettet a vasútállomásról csalta el, majd kényszerítette erőszakkal az ellene szexuális aktussal összefüggésben elkövetett emberölés helyszínére. A szemtanú által közölt, addig önmagában álló adat magyarázatot kapott és helyesnek bizonyult.

A 2014-ben, Kunszálláson, egy belga házaspár sérelmére elkövetett, eddig felderítetlen emberölés nyomozásában a kiterjedt tanyavilágú két település kül- és belterületét három alkalommal vonta – a teljes területet, a teljes lakosságot lefedő, a cselekmény utáni napokban, majd egy hónappal, illetve egy évvel később visszatérően végrehajtott – adatgyűjtés alá a nyomozást végző megyei bünyügyi osztály irányításával a helyi és területi szervek állománya.

Következtetésként leszögezzük, hogy – hatásában természetesen túlzón, de folyamatában hasonlóan a légi katasztrófák okaihoz – az emberölés nyomozásában esett vagy ejtett hibák többes előfordulásának kell bekövetkeznie, hogy egy ügy (tett és tettes) sikeres felderítése meghiúsuljon. Mindamelllett – ebben eltérve a katasztrófák eredményétől – elismerve az emberölések utófelderítéséhez a Kovács Lajos és munkatársai által kialakított módszertant, állítjuk, hogy a mégoly reménytelennek tűnő ügyek késői felderítésére is akad némi esély.¹⁶

Hiba és/vagy szerencse a nyomozásban

Az emberölések nyomozása különleges módszertan alkalmazását igényli. Olyan, amely más bűncselekménytípusok bevált felderítési, bizonyítási metó-

¹⁶ Kovács Lajos: Az emberölések utólagos felderítésének helyzete és tapasztalatai Magyarországon. Belügyi Szemle, 2005/1., 3–12. o.; Kovács Lajos: A halálnak élve. Korona Kiadó, Budapest, 2003, 197–198. o.

dusainak összességéből táplálkozó ajánlásokká formálódott, mindamelllett – mint ahogy nincs két, minden elemében azonos ügy – a megfelelő ügytípusra a megfelelő ajánlástípust kell alkalmazni. A kiválasztást azonban megelőzi és meg kell hogy előzze egy szélesebb mérlegelés, az elkövetés okának és módjának igen tág értelmezésben történő vizsgálata. Az így felállított lehetséges forgatókönyvek verziók formájában számos, egymással párhuzamosan futó felderítési ajánlástípus alkalmazását, figyelembevételét teszik indokolttá.

Ebben a bonyolult és az irányítást végző vezető részéről jókora felkészültséget, alapos rátermettséget igénylő szellemi (és tegyük hozzá, gyakran fizikai) tevékenységben a verziókban gondolkodás és az azok szerinti cselekvés természetszerűleg magában hordozza a hangsúlyok differenciáltságát.

2015-ben, Szalkszentmártonban, a szomszédja tanyáján fejlődés ért egy férfit. Sérülésének jellege csak a kórházi vizsgálat során vált ismertté. Életének megmentéséhez jelentős mértékben hozzájárult a szomszéd általi orvoshoz szállítás. A nyomozás számos verzió alapján indult meg, figyelemmel arra, hogy egyforma eséllyel bármelyik lehetett volna helyes. Ennek keretében megtörtént a segítő szomszéd kezeinek lőtényezők biztosítása céljából történő letapogatása, miközben az eset idején rajta lévő ruházatának lefoglalására csak napokkal később került sor. Csakúgy késve intézkedtünk a sértett lakásán működő kamerafelvetelek lefoglalására, így addigra a kérdéses időszakra vonatkozó, a személyek mozgását láttató képanyag nagyrészt törlődött.

Teljes körben kihallgattuk viszont a tanyatulajdonos által sugallt, „orvadásverzió” tisztázására az összes környéken lakót és a területen vadgazdálkodást végzőket, akik ezt az elképzelést nem tudták megerősíteni. Az elkövetői körből kizártuk továbbá azt a körözött és elfogott személyt, aki a cselekmény idején váratlanul (és mint bebizonyosodott, véletlenül) bukkant fel a helyszín közelében.

A virradatkor végrehajtott helyszíni szemlén lefoglalt, vélhetően az elkövető által óvatlanul elhagyott egész lőszer típusában megegyezett a sértett fejéből kioperált lőszermagéval.

A számos különlegességet hordozó ügy bizonyíthatósága, a megjelölt eljárási cselekmények kezdeti késedelmessége ellenére, nem csorbult: az emberölés miatti egykoron elítélt szomszéd bűnösségének kimondásához (a sértetti emlékezet, a fegyver és a terhelti beismerés hiányában is!) elegendő bizonyíték állt a bíróság rendelkezésére.

Az utóbbi jogeset erősíti állításunkat, hogy a nyomozásban elkövetett hiba és szerencse kéz a kézben jár. Mindkettő jelentősége többnyire a felderítés sikere után válik ismertté. Esetünkben a forrónyomon megkezdett felderítés – némi szerencsével – elérte célját, fény derült az elkövető által uralt kriminális helyzet (hiszen a helyszínt megváltoztatta, az eszközt eltüntette, a tudomászerzést késleltette, a tanúkat befolyásolta) főbb, a történetek rekonstruálására alkalmas ismérveire.

Vajon a szerencse körébe sorolható-e az, amilyen módon az 1998-ban, Soltvadkerten megölt vállalkozó holtteste 2001-ben előkerült? Mint később bizonyossá vált, a sértett fia, egyben gyilkosa értesítette a rendőrséget névtelen levélben a holttest elrejtésének helyéről, egy pirtói tanyai kútról. A nagy erőfeszítéssel végzett földmunkák kezdetben eredménytelenek voltak. Később az odaérkező jegyző egy közeli, másik, egykori tanyahelyre hívta fel a figyelmet, az ottani kútból valóban előkerült a holttest. Ugyanebben az ügyben előbb szerencsétlen körülménynek mutatkozott, hogy a levélíráshoz használt írógépet a megjelenésünk előtti órákban az elkövető kiváltotta a bizományos kereskedőtől (utóbb sem került elő), miközben döntő bizonyítékként az üzlet papírkosarából előkerült a vételkor készített – az inkriminált gépirással azonosított – próbairás levélpapírja (később másutt egy újabb írás, ugyanazon gépből).¹⁷ Nem soroljuk a szerencsééhez az 1996-ban, kiskunfélegyházi lakásán megölt homoszexuális vasutas ügyében felderített két román férfi egyikének, 2015-ben, az ujjnyomata alapján, másikának, 2017-ben, a DNS-mintája alapján történt azonosítását sem, hiszen mindkét biometrikus adat utólagos adattári bevitelét, hazai és nemzetközi kerestetését tervszerű nyomozási tevékenység előzte meg.¹⁸

Szerencsés helyzetnek ítélnél meg azonban, hogy az azonosított ujjnyom 2002 óta megmaradt a romániai adatbázisban, holott az egyébként büntetlen előéletű mintaadó 2007-ben elhunyt. A siker szempontjából ugyancsak pozitív fordulat volt, hogy a Spanyolországban élő másik elkövető DNS-mintája 2015-ben, egy bagatell-bűncselekmény miatt került a franciaországi DNS-adatbázisba.

El kell ismerni, hogy napjainkban a nemzetközi bűnügyi együttműködés a kilencvenes években még nem remélt lehetőségeket kínált az utóbb bemutatott nyomozási módszerek sikeres alkalmazására.

¹⁷ Kovács Lajos (2003): i. m. 230–244. o.

¹⁸ Bogdány Gyula: i. m. 8–9. o.

Szükségesnek tartjuk kiemelni az ebben az ügyben is tapasztalt, talán a múltból eredő rossz beidegződés folyamányát, a helyes büntetőjogi minősítéshez képest történő aluminősítés jelenségét. Az ügyben a nyomozás első szakaszát 1998-ban, emberölés alapeset minősítés mellett fejeztük be, emiatt a 2013-ban beállni látszó elévülés miatt 2014-ben adminisztratív okból sor került valamennyi bűnjel lefoglalásának megszüntetésére, majd a tárgyakat selejtezték. A bíróság 2018-ban(!) ítéletében döntött az emberölés minősítő körülményeinek megállapítása mellett, a bűncselekmény el nem évülése felől, és a bűnösség kérdésében is, az élő terheltre nézve marasztalón.

Utólag nem tartjuk vezetes hibának a bűnjelek időközbeni selejtezését, csupán a bizonyítást nehezítő körülménynek.

A nyomozási hiba és szerencse fogalmának összefonódását és kétarcúságát jól szemléltetik a hírhedt belgiumi sorozatgyilkos, *Marc Dutroux* ügyében megismert nyomozási tapasztalatok. 1995-ben, az áldozatok közül két kislány fogva tartásának helyéül szolgáló ház kutatását végző rendőrök nem tudták azonosítani az egyikük által hallani vélt segélykérő hangokat, nem fedezték fel a bezárt és később, ott, emiatt elhunyt sértettek rejtékelyét.¹⁹

A mélykúti cipész brutális megölése miatt folytatott nyomozásunkban a teljesen feldúlt lakásban a négy napig tartó szemle idején megtalált, egyetlen cigarettacsikk lett az elkövetők veszte. Az azon lévő nyál hordozta DNS-profil egyezőséget mutatott egy, két évvel korábban, Budapesten elkövetett, de felderítetlenül maradt rablás helyszínén rögzített csikkről származó DNS-profillal. A kerületi nyomozó kellően rest volt ahhoz, hogy a rabláskor elvitt mobiltelefon újbóli használatáról lekért híváslista alapján azonosítsa az elkövetőt. A rabló személyét – immár az emberölés nyomozásában végzett rövid rászterezés után – az új használó ismeretségi köréből, a Mélykúton ritka vezetékneve miatt, egyezőnek találtunk azzal a személlyel, aki szerepelt azon a „bakancslistán”, amelyet a helyszíni lábbelinyom nyomképzője azonosítási vonalán szereztünk be a szomszédos kisvárosban megtartott OKJ-s tanfolyamon kiosztott bakancsokról. A fővárosi rablás után az elvitt telefon Békés megyébe került, a borsodi származású elkövető pedig a családjával Mélykútra költözött.

¹⁹ Kovács Lajos (2003): i. m. 37–38. o.

Vajon az egykor mulasztással terhelt nyomozás elvarratlan szálainak felvételeivel kiderített emberölési ügy sikerében mekkora részt képviselt a DNS-találat formájában megjelenő szerencse?

A Kecskeméten megölt cukrászlány gyilkosa évtizedeken át kisebb súlyú csalásokból élt a fővárosban. E bűncselekmények elkövetőjeként nem esett a DNS-minta-vételre kötelezettek körébe. A DNS-találatot eredményező mintavételére rablás gyanúsítottjaként került sor, ezt a nyomozást röviddel később, bűncselekmény hiányában megszüntették ellene.

A felismert hibák elkerülésének beépítése a jövő gyakorlatába

Az emberöléses ügyek nyomozásai a korábban felsorolt alanyi és tárgyi ismérveken túl azáltal válnak a közvélemény és a szakma számára emlékeztessé, hogy mikor és milyen sikerrel zárultak. Az időtényező jelentősége napjainkban egyre inkább elhalványul, hiszen – döntően a DNS-alapú azonosításnak tulajdoníthatóan – egyre nagyobb számban fordul elő az elkövetőnek a helyesen megállapított (!) elévülési időn²⁰ belül történő felderítése. Az egykor jelentős erőfeszítéssel, de sikertelenül befejezett nyomozások egy más ügyben levett minta alapján váratlan DNS-találattal megoldódnak.

(Szerencsére ez a módszer Magyarországon – ellentétben az Egyesült Államokban zajló folyamatokkal – nem az egykor tévesen elítéltek rehabilitációjáról vált híressé.)

Nem feledjük azonban, hogy önmagában a DNS-találat fontos, de nem kizárólagos bizonyíték, hiszen az így azonosított személyt még több-kevesebb munkával „be kell húzni” az elkövető szerepébe. Védekezését, alibijét ellenőrizni, akár cáfolni, személyét időben és térben a bűncselekményhez kell rendelni. Szükséges tisztázni cselekvőségét, elő- és utótevékenységét, vizsgálni kell a minősítő körülmények meglétét és elvégzeni a bizonyításukat. Ez az aprólékos vizsgálati munka kevésbé látványos, de jelentősége vitathatatlan. Sikertelensége és ennek következményeként a valódi tettes ellen a jogkövetkez-

²⁰ 1993. május 15-től nem évül el az emberölés súlyosabban minősített eseteinek a büntetethez. A Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi. IV. törvény 33. § (2) bekezdés c) pont.
http://www.njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=3356.237644#foot_28_place Hatályba léptette a büntető jogszabályok módosításáról szóló 1993. évi XVII. törvény 1. § (2) bekezdése. <https://mkogy-jogtar.hu/jogszabaly?docid=99300017.TV>

mények elmaradása – első értékelésben – bizonyosan nyomozási hibának fog tünni, holott lehetséges, hogy valójában végzetesen nehezített volt a bizonyítás.

A cukrászlány gyilkosa csak az utolsó szó jogán ismerte be az emberölés elkövetését, a homoszexuális vasutasé pedig a teljes büntetőeljárásban tagadott.

Az említett állapotba kerülő ügyek nagy odafigyeléssel, tervszerűen, de lendületesen folytatott nyomozásokat igényelnek, amelyek bizonyítási módszereibe be kell építeni mindazokat a szakmai tapasztalatokat, amelyek ügyanalogiák kapcsán sikerre vagy különböző okból bekövetkezett hibákra vezettek.

A sikeres és hibás gyakorlatok megismerése és a praxis részévé tétele feltételez egyfajta szakmai kontinuitást az egymás után következő nyomozói generációk között, és ennek révén lehetővé válik a rendszer belső hibajavítási mechanizmusának folyamatos fenntartása.

A 2000-ben eltűnt bajai gyermek ügyében felismert negatívumok kiküszöbölésére törekedtünk a 2014-ben eltűnt szerbiai kislány ügye kapcsán, a szerb kollégákkal történt napi egyeztetések mellett, a fokozott tempóval bevezetett helyi, megyei és – a sajtó révén – országos intézkedésekkel.²¹

A DNS-kontaminációnak és az ebből eredő téves nyomozási irányoknak kívántuk elejét venni 2005-ben, amikor a Mária körúti kettős emberölés tapasztalatai alapján – felismerve ennek veszélyét – a mintavételi eszközök sterilizálását és illetén alkalmazását írtuk elő a megyei büntügyi technikai személyzet számára.

El kell ismerni viszont, hogy a Mária körúti bűnügy helyszínéről mintaszerű, kellően tagolt, részletes és áttekinthető szemlejegyzőkönyv készült, a bizottságvezető későbbi közlése szerint a hazai bűnügyi technika ikonikus alakja, Vedres Mátyás, akkoriban meghonosított helyszíneljárás módjait alapján.

A helyszíni nyomszennyeződés veszélyével azóta is számolunk, és a bűnjelzőanyagok DNS-vizsgálatánál kizárás céljából a szakértőnek megküldjük a helyszínnel bizonyíthatóan vagy feltehetően érintkező személyek mintáit is.

A kunszállási belga házaspár ügyében folytatott nyomozás első hónapjában bebizonyosodott, hogy a férfi sértett holtestén kimutatott idegen DNS – a

²¹ Bogdány Gyula: Tijana Jurić eltűnési ügye. Belügyi Szemle, 2016/1., 107–116. o.

legkörültekintőbb helyszínvédelem ellenére – a bűnügyi technikusok egyikétől származott. Ellentétben néhány kritikus vélekedéssel²², az így előforduló nyomszennyeződést nem tartottuk hibának. A lehetséges káros következményeket felismertük és az idejében történő eliminációval számos nyomozási feladattól mentesültünk.

A kiskőrösi kislány és a kiskunfélegyházi cukrászlány ügyében tapasztalt passzív kihallgatói magatartást kerültük a kiskunfélegyházi homoszexuális vasutas ügyében, amikor fenntartva a vallomástételi kapcsolatot a gyanúsítottat a nyomozás szakában tíz alkalommal hallgattuk ki, abból az ismert elvből kiindulva, hogy a valótlan tartalmú vallomás is értékebb a nyomozó számára, mint a semmilyen. Ebben az ügyben, a gyanúsított által elfoglalt védekezés a bíróság által lefolytatott bizonyításban hiteltelennek bizonyult és elmarasztaláshoz vezetett.

2016-ban, Kecskeméten, egy társasházi bérleményben, egy prostituált megölése nyomozásának kezdetén – alkalmazva a hasonló ismérvekkel történő fővárosi emberölések felderítési tapasztalatait – kiemelt jelentőséget tulajdonítottunk a sértett mobiltelefonjából megszerezhető adatoknak, és az utolsó vendég személyének. Elképzelésünk nyomán órákon belül azonosítottuk és elfogtuk a tettest.²³

E sorok írójának alkalmá volt részt venni egy nemzetközi ásványolaj-forgalmazó vállalat képzési napján, amelyet az üzemanyagöltő állomások szemlézetének rendeztek a munkájukat fenyegető biztonsági kockázatok felismerése, csökkentése és az esetlegesen megvalósult támadások hatásainak mérséklése céljából. Levetítettek egy oktatófilmet, amelyben a büntetésüket letöltött egykori benzinkúti rablók mondták el, hogy milyen szempontok alapján választották ki a célpontjaikat, hogyan készültek a végrehajtásra, a menekülésre, az azonosításuk elkerülésére. A látottak erős hatást váltottak ki a munkavállalókból, és bizonyosan hozzájárult a magatartásuk változásához.

²² Az életleni bűncselekmények nyomozásának aktuális kérdései. ORFK, 2017. Az értékelés *A helyszínen végzett tevékenységgel összefüggésben az eredményességet befolyásoló tényezők* című pontjában – álláspontunk szerint kellő indokolttság nélkül és felületesen értékelve – helyszínen elkövetett hibaként nevesítette az esetet.

²³ Bogdány Gyula: A prostituáltak sérelmére elkövetett emberölések és nyomozásuk néhány sajátossága. *Belügyi Szemle*, 2018/5., 142–144. o.

Az emberölési ügyekben felháborító és kegyeletsértő lenne ilyen jellegű oktatóanyagot készíteni. Az alacsony esetszám okán nem is a lehetséges sérteknek kell felismerniük az életükre leselkedő veszélyeket, hanem a megvalósult esetek kinyomozására szakosodott bűnülködők számára kínálnak információt az egyes elkövetők beszámolóit a tetteikről.

Ha valahol, hát a büntetőjogi felelősség elbírálásának színterén, a bírósági tárgyalótermekben bizonyosan elhangzanak a terheltek szájából olyan nyilatkozatok, amelyeket a vád ellenében (beismerés esetén azzal lényegében nem szembehelyezkedve), a terhükre rótt cselekménnyel összefüggésben kénytelenek megtenni.

A bírósági tárgyaláson elhangzottak és az ítéletek indokolása olyan érték-mérői a nyomozásoknak, amiknél hitelesebb aligha található. Véleményünk szerint akár a váddal egyező, akár attól eltérő tényállással, akár elmarasztalással, akár felmentéssel végződő ítélettel lezárt büntetőeljárások bírósági tapasztalatai méltatlanul és könnyelműen maradnak ki a rendőrség hibajavítási eszköztárából.

Központi törekvések a hibák elkerülésére

A felsorolt példák kapcsán adódik a kérdés, hogy ha a nyomozó hatóság felismeri a tevékenysége gyengeségeit, esetleg már a nyomozások menetében miért nem tesz kellő hatékonyságú megelőző intézkedéseket ezek elkerülésére, esetleg minimalizálására.

A korábban folyamatosan csökkenő, majd jelenleg az évi száz körüli esetszámban²⁴ megálló és megközelítőleg kilencvenszázalékos eredményességgel felderített, szándékos, befejezett emberölések nyomozásainak – álláspontunk szerint – három szakaszában kaphat nagyobb szerepet a nyomozó hatóság önrevíziós mechanizmusa. A folyamatban lévő nyomozásokban az esetleges hibák nagyobb arányú és természetesen előbbi elkerülésében, az ismeretlen tettes miatt lezárt nyomozások ügyeinek utólagos felderítésében, valamint a vádemelésre átadás után bizonyítottság hiányában ügyészi szakban megszüntetett vagy bírói szakban felmentéssel zárult ügyek vonatkozásában.

Ne feledkezzünk meg azonban a gyanús eltűnések és a rendkívüli halálesetek mögött megbúvó életelleni bűncselekmények csoportjáról sem. Ezek az ügytípusok nem szerepelnek a bűnügyi statisztikában és a közérdeklődés

²⁴ <https://bsr.bm.hu/>

fókuszában. Noha a feltárásukra szolgáló közigazgatási hatósági eljárások magukban foglalják a látencia bizonyos lehetőségét, a céljuk mégiscsak a deliktum felfedése. A felderítés garanciáját csak a szakmai igényesség és a lelkiismeretes hozzáállás jelenti, amely egyéni kompetenciák függvénye.

Az Országos Rendőr-főkapitányság időről időre áttekinti az élet elleni bűncselekmények, azon belül az emberölések helyzetét, az esetek mennyiségi mutatóiban, az elkövetési sajátosságokban, gyakoriságában, előfordulásában történt változásokat, valamint a nyomozások eredményességét befolyásoló tényezőket. Az elemzések számba veszik a felderítetlenség okait, keresik a sikeresebb megoldásokat és a hibák csökkentésének lehetőségeit.

Az Országos Rendőr-főkapitányság részéről 2010-ben, egyebek közt az ügytípus helyszíni szemléi színvonalának emelése érdekében önálló státusú szemlebizottság-vezető munkakör létesítésének, valamint a területi szervektől az érintett állománynak tapasztalatszerzés céljából a Budapesti Rendőr-főkapitánysághoz történő delegálása vetődött fel javaslatként.²⁵ A megyei szerveknél az esetszámok előre nem jelezhető változásai, valamint szervezeti és önállósági kérdések miatt a javaslatok általában nem találtak befogadásra.

2011-ben, merőben új koncepció alapján, a szakirányítás erőteljes támogató, de nem nyomásgyakorló szerepvállalásának hirdetésével hosszú távú elképzelések fogalmazódtak meg.²⁶ A központi szerv a szakirányítói tevékenysége céljaként határozta meg az adott egyedi esetnek a tágabb (országos) összefüggésbe helyezését, a nyomozást végrehajtó előtt nem ismert lehetséges összefüggések feltárását, a korábbi tapasztalatok megfogalmazását, összességében a nyomozás támogatását olyan információkkal, amelyek a végrehajtónál nem állnak rendelkezésre, vagy azokhoz nem fér hozzá.

Az emberölési ügyek kezdeti, kritikus szakaszára nézve – nézetünk szerint – máig hátrányosan ható, ezért felelőtlen és elhibázott döntéssel felszámolt bűnügyi orvosi hálózat újbóli felépítésének szándéka mellett a jelentés kitért a bírói szakban felmentéssel záruló eljárásokban a bizonyítást befolyásoló, az eljárás kimenetelét meghatározó hibák, hiányosságok megismertetésének vállalására is.

A jelentés leszögezte, azáltal, hogy a területi nyomozó hatóságok érintettek mind a folyamatos büntetőeljárások, mind az utófelderítés kapcsán, felelőségük jelentős az eltűnéses akták felülvizsgálatánál, mindennapi tevé-

²⁵ „A 2009-ben megszüntetett vagy felfüggesztett emberölések miatt folytatott büntetőeljárások felülvizsgálatáról” ORFK, 2010.

²⁶ „A felderítetlen emberölések aktuális kérdéseinek helyzetértékelése, a szakirányítás feladata az utólagos felderítések elősegítésére” ORFK, 2011.

kenységük színvonalának minősége gyakorolja a legközvetlenebb, legmeghatározóbb hatást a felderítetlen emberölésekre és az utófelderítéssel érintett ügyekre. Ezért a központi bűnügyi szakirányító szervnek a nyomozások menet közbeni áttekintésével, a bűnügyi elemző-értékelő főosztálynak az elemző-értékelő tevékenység nyomozástámogató szerepének kiterjesztésével, a Nemzeti Nyomozó Irodának²⁷ a felderítetlen (különösen az elévüléshez közelítő) ügyek és kiemelt eltűnések monitorozásával támogatnia kell a területi szervek emberölési ügyekben kifejtett tevékenységét, miközben nem csorbulhat e szervek önálló felelőssége a bűnügyi munka ellátásában.

A jelentés újszerű módon a következő kritikus felismerést tette a hibajavítás nehezítetttségéről: „Általános tapasztalat, hogy minden jóindulat mellett sem könnyű saját magunkkal szemben elfogulatlannak lenni. Egy emberöléses ügyben sem az ügyfeldolgozás, sem a felülvizsgálat fázisában nem játszhatnak szerepet gyarló emberi tulajdonságok, kizárólag annak van jelentősége, hogy korábbi hibáink okán azokat a későbbiekben ne kövessük el, és példánkunk okulva más se kövesse el őket. Jobb előbb szembesülnünk hibáinkkal, mint később ráébredni azok következményeinek visszafordíthatatlan voltára.”

A szakirányítói jelentés elismerte azt, hogy az emberöléses ügyekben a nyomozását végzők speciális szaktudása elengedhetetlen feltétele a sikernek. Ezt a tudást az egyébként nem nélkülözhető intézményes rendőrképzésen és szakmai gyakorlaton túl szakirányú belső képzésekkel kell hozzáférhetővé tenni és elmélyíteni a létszámában és összetételében stabilizált bűnügyi állomány számára.

A 2011-es jelentés szakmai célkitűzései nagymértékben megvalósultak. A kiemelt ügyeket felderítő főosztály teljesíti küldetését az utófelderítések és gyanús eltűnések vizsgálatával, valamint a genetikai szakértői tevékenység fejlesztési irányainak nyomatékos felhasználói megfogalmazásával. Az elemző-értékelő munka²⁸ jelentőségét felértékelte az elektronikus adat mint a büntetőeljárás törvényben is nevesített bizonyítási eszköz²⁹ tömeges megjelenése. Évtizedes szünet után rendszeressé váltak az életvédelmi nyomozók éves továbbképzései.

²⁷ A Nemzeti Nyomozó Iroda itt meghatározott feladatkörét 2013. január 1-jétől az ORFK bűnügyi főigazgatójának közvetlen irányítása alatt álló, területi besorolású, főosztály jogállású szervezeti elem, a kiemelt életellenes ügyeket felderítő főosztály vette át, amely 2016. február 1-jétől kiemelt ügyeket felderítő főosztály névváltozással a Készenléti Rendőrség szervezetébe tagozódott.

²⁸ 22/2017. (VI. 22.) ORFK utasítás, a forrnyomos tevékenység egységes végrehajtásáról. A 7/e) pont a forrnyomos csoport tagjai között nevesíti az elemző-értékelő munkatársat.

²⁹ <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A17U0022.ORF×hift=fffff4&txrefrer=00000001.TXT>

29 A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 165. § f) pont; 205. § (1)–(2) bek.

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1700090.TV×hift=fffff4&txrefrer=00000001.TXT>

A meghatározott irányok szerint előrehaladó fejlesztések megteremtették az emberölések sikeresebb nyomozásának feltételeit, a folyamatban lévőkét és az utólagosan felderítettekét egyaránt. A digitális adatok rutinszerű és hatékony felhasználásán túl korszakos jelentőséggel bírt a poligráfus vizsgálat eredményességének elismerése és alkalmazásának szintén a büntetőeljárás törvényben, bizonyítási cselekményként³⁰ történő szabályozása.

Az élet elleni bűncselekmények nyomozásainak legutóbbi, 2017-es helyzetértékelése azonnali beavatkozást igénylő, rendszerszintű problémák hiányában a szakértés terén a mintavételi protokoll és a megőrzési lánc nem újszerű fontosságát hangsúlyozva és az utófelderítések lehetőségének kutatásában határozott meg feladatokat.

A 2010-től 2017 első fél évéig terjedő időszakban – döntően az ismételődő daktiloszkópiái és genetikai szakértői vizsgálatok eredményeként – országosan huszonöt emberölési ügyet derítettek fel utólagosan a nyomozó szervek.³¹ Ebből a mennyiségből Bács-Kiskun megye három ügygel vette ki a részét, ez röviddel később ötre emelkedett.

Szervezeti hibaforrások és a kiküszöbölésük lehetőségei

Ha ilyen kedvező folyamatok zajlanak az emberölések nyomozásai terén, akkor mi adja a jelen tanulmány alapját, aktualitását?

Álláspontunk szerint ameddig egyetlen emberölési ügy is felderítetlenül maradt a múltból vagy keletkezik a jövőben, különösen, ha a kudarc a nyomozó hatóság hibáira vezethető vissza, indokolt a téma napirenden tartása.

Utóbbi alapvetésből kiindulva a következő meghatározó tényezőket tartjuk szükségesnek kiemelni, mint amelyek a nyomozási tapasztalatok rétegesen rendezett és a gyakorlatba ágyazott felhasználása ellen hatnak.

Egyrészt, többször hangsúlyozott tény, hogy az emberölési ügyek nyomozásai – annak ellenére, hogy esetszámuk szinte nem mérhető az összбүнözésen belül – minden tekintetben, így jogi, kriminalisztikai, kommunikációs, szervezeti, politikai és megannyi más vonatkozásban, kitüntetett helyet foglalnak el a бүнүldözés teljes spektrumában. A koncentrált figyelem nemcsak az egyes ügyek alakulására irányul, hanem a munkájukat végző specialistákra is. Ennek

³⁰ Be. 206. §; 212. § (1)–(2) bek.

³¹ Az életelleni бűncselekmények... i. m.

a kívánalomnak csakis kimagaslóan képzett, jól kiválasztott, kellő szakmai gyakorlattal és tapasztalattal felvértezett tagokból álló egység felelhet meg.

Példának okáért, nem fogadható el, hogy emberölés nyomozásának (haszonlóan a kezdő bizottságvezetőnél írtakhoz) tiszthelyettes előadója legyen, ugyanis e bonyolult szakmai tevékenységhez szükséges néhány jogi és kriminalisztikai szemeszter elvégzése.

Nem lehetséges az ezeknek a speciális követelményeknek megfelelő személyeket egyszerű áthelyezéssel, csupán elméleti kiképzéssel biztosítani. Ez esetben a szakember-utánpótlás körültekintő és felelősségteljes feladat. Az emberölésben nyomozó szakember, ideértve a nyomozás irányítóját, minden ízében (látásmódjában, felkészültségében, képességeiben) képzett és feladataira érett kriminalista kell, hogy legyen.³² Személye lehet az egyik garanciája a szakmai tapasztalatok beépítésének és azok értő felhasználásának.

Sajnos a leírt ideális szakembertípus nehezen formálódik azzá, mert a rendőrség szervezete is jellemző gyors személyzeti mozgás könnyen elsodorja szakterületéről. A helyére érkező pedig ismét kezdő a specializációban.³³

Az emberölési nyomozások hatékonyságnövelése kapcsán szükségesnek tartjuk kiemelni a vezetői felelősség kérdését is.

Nem kétséges, hogy a súlyos élet elleni bűncselekmények nyomozásai különleges atmoszférát teremtenek mind a szervezeten belül, mind azon kívül. Ilyen felfokozott helyzetben kívánatos, hogy a nyomozó szerv vezetője a koncepcióját egyebek közt a vezetői szintek, a nyomozási struktúra, erőforrások meghatározása, belső és külső kommunikáció, együttműködés rendje, innováció becsatornázása alapján építse fel. Elképzeléseit befolyásolhatják a nyomozás során adódó bizonyos krízishelyzetek is (például nyomozási holtpontok, újabb esemény, szervezési, vezetési koncepcionális hibák, médiahatás).

A vezetőnek a szakmai munka zavartalansága érdekében külső befolyásolásmentességet kell teremtenie az általa irányított szervezeten belül a nyomozást irányító élcsapat (elvártan a területi szervek bünyűgyi osztályvezetője és a közvetlen stábjá, vagyis az osztály nyomozói) számára. Ennek része, hogy begyűjti az impulzusokat és csak a relevánsakat adja tovább a nyomozás részvevőinek, a többbit a jelentéstételhez, koordinációhoz használja fel.

Az éreztetett felső vezetői nyomás nyomozói csöklátáshoz vezet, ezért a vezetőnek olyan vezetési módszereket kell alkalmaznia, amelyek a nyomo-

32 Dobos János: *Ars criminalistica*. In: Kovács Gyula (szerk.): *Dobos-könyv. Emlékkönyv Dr. Dobos János születésének 80. évfordulója tiszteletére*. Patrocinium Kiadó, Budapest, 2015, 24–35. o.

33 Kovács Lajos (2003): i. m. 139–140., a negatív vezetői tulajdonságokról 145–146. o.

zokat minél nyitottabb, kreatívabb gondolkodásra sarkallják. Csatornát kell teremteni továbbá a kriminalisztikai innovációk kinyilatkoztatására.³⁴

Nem megfelelő vezetői magatartás esetén a legsúlyosabb defektusokat a kezdeti időszakban szenvedheti el az ismeretlen vagy akár ismert személyű gyilkos ellen indult nyomozás.

A megnövekedett szakmai, lelki, média- és fizikai terhelés mellett (ne feledjük a kialvatlanságot) a sürgető és nem támogató vezetői elvárások közepe, egyebek közt ilyenkor válnak az ellenőrizendő személyek célszemélylé, rosszabb esetben gyanúsítottá³⁵, osztódnak meg energiák nem célirányos, tömeges adatkérések, ellenőrzések elrendelése miatt.

Növeli az önállótlan és bizonytalan vezetőket okozó nyomozásban részt vevők körében, ezért káros gyakorlatnak tartjuk, ha a vezető – mint kifejtettük – meghatározóan speciális tudást és ismereteket igénylő helyzetben, emberölés nyomozásában a saját – egykori bűnügyi gyakorlatából táplálkozó, esetleg azt nélkülöző – verziója szerint közvetlen, az addigi szakmai koncepciótól eltérő szakmai vagy annak tűnő utasításokat ad. A vezető és irányító szerepek zavara észlelhető e vezetői magatartás esetén, amely külsőleg az irányítói jogkör időszakos magához vonásában, egyszersmind a felelősség hártásában nyilvánul meg.

Más esetben találkozunk olyan következetlen és a szellemi tőkét pazarló vezetői magatartással, amikor a megyei bűnügyi osztályvezető a képzett életvédelmi nyomozókat látszólagos eseménymentes időszakban közterületi járőrözésre küldte, miközben az irattárban sorakoztak a felderítetlen emberölési ügyek.

Az emberölések kapcsán keletkezett, személyekhez, nyomozócsoporthoz kötődő tapasztalatok a természetes elvándorlás, a nyomozói generációváltások miatt szóródnak, a tudás nem koncentrálnak a szervezetben. A negatív hatást erősíti egy további szóródási vetület, amely a szervezeti széttagoltság és az átszervezések talaján keletkezik.

A fővárosi és a megyei rendőr-főkapitányságok bűnügyi szervei mellett, országos hatáskörrel, a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda és a Készenléti Rendőrség kiemelt ügyeket felderítő főosztálya végez emberölés-

³⁴ Krajnyák Péter: A sorozat-emberölések nyomozásának speciális kérdései. Diplomamunka. Nemzeti Közszerzői Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014

³⁵ A nyomozás során adódó kritikus helyzetben tanúsított támogató vezetői magatartás csak segítheti a nyomozás irányítóját a helyes döntés meghozatalában. Erre példát szolgáltat egy bajai jogeset. Lásd Bogdány Gyula: Forrányomon üldözés élet elleni bűncselekmény nyomozásában. Belügyi Szemle, 2014/4., 98–111. o.

sek ügyében nyomozásokat. Az említett nyomozó szervek működésüknél fogva természetesen szakfeladatként kezelik a munkájukat, de az önálló működés azt is előidézi, hogy a keletkezett nyomozási tapasztalatok bizonyos mértékben elszigetelődnek, megmaradnak az egység kollektív emlékezetében, hagyományaiban, módszer- és eszköztárában. Különösen a Készenléti Rendőrséghez tartozó szervezeti elemek időnként átszervezésen esnek át (bár ez súlyosabb hatást kiváltva megtörténik a megyei rendőr-főkapitányságokon is), e változásokkor pedig nagy eséllyel elvesz az addigi közös tapasztalat.

A megyei rendőr-főkapitányságok többségében kialakult szakmai műhelyek³⁶ eredményességének előfeltétele a stabil és támogató vezetés által biztosított, jól funkcionáló és profiltiszta szervezeti keretek között, alkotó módon tevékenykedő, állandósult összetételű, tapasztalt bünyügyi nyomozók alkotta egységek megléte. Az egység nivójának elismerése egyebek között lemérhető az ügyességgel való együttműködésben és az ügyesség által vádemelésre vitt ügyek sikerében is.

Némely, kisebb ügyforgalmú megyei nyomozó szerv esetén az új ismeretekkel, tapasztalatokkal való felvérteződést késlelteti az esetek ritkább bekövetkezése.

A tapasztalatok megosztását és az ebből következő menet közbeni hibajavítás képességét hasznosan szolgálják a központi szerv által évente szervezett kétnapos továbbképzési kurzusok. Értékelésünk szerint kimutatható az igény arra, hogy e képzéseket az érintett életvédelmi nyomozói állomány (országosan nagyjából háromszáz fő³⁷) egészét lefedő, tanfolyami jellegű képzéssé fejlesszék.

Hiányolhatók azok a szakmai kiadványok, amelyek bizonyos különleges jogesetek feldolgozását tűzték ki célul. A magyar rendőrségnél egykor olyan belső terjesztésű időszakos kiadványok, tájékoztatók³⁸ kerültek a szakmai közönség elé, amik nemcsak az egyes bűncselekménytípusok elleni sikeres fellépéshez adtak metodikai támogatást, de az emberölési ügyek kritikus tárgya-

36 Például a Békés Megyei Rendőr-főkapitányságon: <https://www.beol.hu/kek-hirek/helyi-kek-hirek/amezokeres-a-vadaszboltois-gyilkossagnal-sem-adtak-fel-1595684/> vagy a Győr-Moson-Sopron Megyei Rendőr-főkapitányságon: <https://www.hirado.hu/2017/01/17/husz-percen-at-nezte-mielott-megfojtotta-a-sebesult-esztert/>

37 Dr. Szokolai Zoltán rendőr alezredes, az ORFK bünyügyi főosztálya bünyügyi osztályvezetőjének közlése. Bünyügyi és vizsgálati osztályvezetők éves továbbképzése, Csopak, 2017.

38 Például az 1950–1960-as években: *Bünyügyi Technikai Tájékoztató és Bünyügyi Tájékoztató* BM Országos Rendőrkapitányság, majd a BM II/I. Csoportfőnökség kiadványai; *Realizált bünyügyek* sorozat a BM Tanulmányi és Módszertani Osztály kiadványa; *Tájékoztató az 1972–1992 években ismeretlen tettes által elkövetett emberölésekről*. ORFK Bűnüldözési Osztály, 1993.

lásával vagy akár csak ismertetésével is elősegítették a későbbiekben alkalmazott nyomozási módszerek eredményességét.

Napjainkban az olvasó által kézben tartott periodika lángörzöként látja el ezt a szerepet, annak ellenére, hogy küldetésében a tárgyalta szakterületnél jóval szélesebb tudományterületek szolgálatára vállalkozott.³⁹

Összegzés

Tekintve a deliktum súlyát, ritkaságát és az eredményes megoldásukhoz fűződő, döntően a szervezeti csatornákon keresztül ható társadalmi elvárást, az emberlési ügyek rosszul túrik a jogalkalmazók által a büntetőeljárás során elkövetett hibákat. A hibák többes előfordulása és különösen a kriminalisztikai eredetűek akár végzetesen befolyásolhatják az ügy befejezését, a büntetőjogi felelősség elbírálását. A hibaforrások feltárása és a szakszemélyzettel történő megismertetése elsősorban a rendőrség mint az ügytípusban nyomonkövető hatóságként eljáró szervezet feladata. A hibák újratermelődésének jelensége felveti egy bünygyi protokoll kidolgozásának és bevezetésének szükségességét, amely természetesen nem lehet mentes az informatikai megoldásoktól. Ennél hatékonyabbnak tartjuk – természetesen a számonkérhetőség mellett – a folyamatos terhelés alatt, hosszú távon működő, stabil egységek számára a nyugodt szakmai alkotómunka feltételeinek megteremtését.

A tulajdon és az élet védelme minden korban alapvető társadalmi érdek, sérelmük üldözendő tett volt, ezért az élet elleni cselekményeknek a jövőben sem várható csökkenő mértékű megítélése. A gyorsuló technikai fejlődés vívmányai visszafordíthatatlanul szorítják háttérbe a személyes képességeken alapuló problémamegoldást. A bűnfelelősség feltárása a jövőben várhatóan egyre inkább sémák, majd hogyanem automatizmusok alapján történik.

Álláspontunk szerint azonban az életvédelmi nyomozói szakterület más bünygyi szaktevékenységtől történő megkülönböztetésének és elismerésének nagyobb nyomatókkal kell ebben a folyamatban latba esnie, hiszen a gyilkossági nyomozó intuitív gondolkodásának nemcsak a szokványos bűnözők, ha-

³⁹ Példaként említhetők a romagyilkosság-sorozatként elhíresült bűncselekmény önkritikus elemzései. Lásd Bócz Endre: Az úgynevezett „romagyilkosságok” ügyének néhány tanulsága. *Belügyi Szemle*, 2017/7–8., 5–37. o.; Petőfi Attila: A 2008–2009-es romagyilkosság-sorozat nyomozása. *Belügyi Szemle*, 2017/7–8., 38–55. o.; továbbá az Izsáki Rendőrőrsön, 2013-ban, rendőrök által elkövetett halált okozó testi sértés ügyének bemutatása: Bezerédi Imre: Esetelemzés. *Belügyi Szemle*, 2016/11., 108–116. o.

nem a büntetőjogi felelősségre vonással addig nem találkozó elkövetők gondolatvilágának megértésére is kell irányulnia.

Éppen ezért egyelőre csak fantáziánk képes körvonalazni azt a víziót, amelyben az emberölés helyszínére vonuló nyomozó (és a felettesei!) számítógépének képernyőjén, a rendelkezésre álló adatok alapján (már ez is viszonylagos, az ügyről befutó információk folyamatos bővülése miatt), az összes számításba vett verzió közül a legvalószínűbb ikonja villog és mintegy a célt befogva ad jelet a megfelelő nyomozási cselekmények automatikus megindítására – szerencsés esetben, hiba nélkül!⁴⁰

⁴⁰ Bogdány Gyula: Önakasztásnak álcázott emberölés felderítése rendőri vezetői szempontból. Zárógondolatok. Diplomamunka. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar, Budapest, 2014, 96. o.

MÁTYÁS SZABOLCS – SALLAI JÁNOS

Horst Herold¹, a modern kriminál földrajz megalkotója

A tanulmány a tavaly elhunyt német rendőri vezető, Horst Herold életének legfontosabb állomásait és tudományos eredményeit mutatja be.

A nekrológ nehéz műfaj, s emellett meglehetősen szomorú is. Elsősorban akkor nehéz, ha az illető kézzelfogható életművet nem hagyott maga után, de jelentős ismertsége révén „illik” megemlékezni róla.

Jelen írásunkkal emléket kívánunk állítani *Horst Herold*nak. Hazai rendészettudományi folyóiratban évtizedek óta semmilyen írás nem jelent meg a Szövetségi Bűnügyi Hivatal, a Bundeskriminalamt egykori vezetőjéről. Most tehát eljött az ideje annak, hogy erről az életműről a szélesebb szakmai közvélemény is tudomást szerezzen. Horst Herold kilencvenöt éves korában, Nürnbergben hunyt el. Tudományos és szakmai életútja érdemes arra, hogy pályafutásáról szót ejtsünk.

Életének 1923 és 1952 közötti fontosabb állomásai

Horst Herold a turingiai Sonnebergben született 1923. október 21-én. Édesapja az apósa játékgyárában dolgozott, azonban a család a gyárat az 1929-es világgazdasági válság idején eladni kényszerült. Ezután a család Pößneckbe költözött apja szüleihez. 1933-ban, *Hitler* hatalomátvétele után Herold a hitleri ifjúsági szervezet, a Jungvolk tagja lesz.² Ezzel egy időben a népiskolából felsőbb osztályba váltott. 1938-ban szülei anyagi körülményei jelentősen javulnak, az apja házat tudott vásárolni. Az apja 1939-ben bevonult a hadseregbe, és a háború végéig szolgált.

1941-ben Herold önként jelentkezik katonai szolgálatra, 1942 júniusában azonban súlyos sebesülést szerzett a keleti fronton. 1942 decemberében előléptették hadnaggyá, egyben kinevezték egy páncélos alegység parancsnokává.

1944-ben az egységet áthelyezték Franciaországba, őt pedig előléptették főhadnaggyá. Már fiatal korában is megmutatkozott az innovációk iránti te-

¹ 1923. október 21. – 2018. december 14.

² http://www.rjjo.homepage.t-online.de/pdf/DE_DE_45_herold.pdf

hetsége: a saját maga tervezte páncélos célzórendszerért kitüntették. 1945-ben visszavezényelték a keleti frontra, ahol fogságba esett. A Szovjetunióba szállítása közben megszökött és hazatért Nürnbergbe, ahol találkozott a szü-leivel, és megismerhette későbbi feleségét. 1945 és 1951 között egy bajor egyetemi városban, Erlangenben³ jogi tanulmányokat⁴ folytatott, és nemzet-közi jogi diplomát szerzett. Közben Genfben járt szakmai tanulmányúton, és nemzetközi jogot hallgatott. Ez után jogi államvizsgát tett.⁵ Egyetemi tanul-mányai alatt, 1951-ben lánya született.

Az 1953 és 1981 közötti szakmai életút

Horst Herold fiatal korától kezdve különös érdeklődést mutatott a tudomá-nyok és a tanulás iránt. Ezt igazolja egyebek között az is, hogy a jogi állam-vizsga után, 1953-ban az ügyészi munkája mellett beiratkozott a nürnbergi főiskola gazdasági és humán tudományok szakára. Később elfogadott egy ta-nársegédi állást, de betegsége miatt nem tudott habilitálni. A nürnbergi ügyészségen dolgozott, és főként gazdasági bűncselekményekkel kapcsolatos ügyeket kapott. Ez idő tájt került kapcsolatba a Bundeskriminalamttal. 1954-ben az ügyészi hivatalát bíróra cserélte a nürnbergi bíróságon, majd a tarto-mányi bírósági tag lett.

Az oktatás iránti érdeklődése 1956-tól mindennapjai részévé vált, ugyan- is a tartományi rendőrsékeken is vállalt oktatói megbízást.

Életében mérföldkönek tekinthető az 1964-es év, amikor büntügyi vezető és egyben főkapitány-helyettes lett. Munkájában jó néhány új feladattal találko-zott. Növekedett a bűnözés volumene, a felderítési mutatók pedig romlottak. Mindeme negatív tényezők mellett azonban tovább növekedett azoknak az in-formációknak a mennyisége, amelyek feldolgozása elengedhetlenné vált az eredményesebb büntügyi munka elvégzése érdekében. A Horst Herold mun-kásságát méltató írások többsége ezt az időszakot említi meg, mint olyat, amely arra ösztönözte a tudós rendőrt, hogy megteremtse a rendőri tudomá-nyos munka és az egyre nagyobb mennyiségben keletkező adatok feldolgozá-sának elméleti hátterét. Herold véleménye szerint abban az időben az elméle-ti háttér hiánya nagyban nehezítette a bűnözés elleni küzdelem hatékonyságát.

³ Erlangen Nürnbergtől húsz kilométerre, a Schwabach és a Regnitz összefolyásánál található.

⁴ Eredetileg orvos szeretett volna lenni, de második világháborús katonatiszti múltjával ez nem volt le-hetséges.

⁵ http://www.rjjo.homepage.t-online.de/pdf/DE_DE_45_herold.pdf

Ettől az időszaktól kezdve a korábbinál sokkal intenzívebb rendészeti tudományos munkát végzett és közvetlen munkatársait is erre sarkallta. Minden évben publikációk tucatjait tette közzé, élete folyamán több mint kétszázötven szakmai cikke jelent meg. 1966-ban írta meg az úttörőnek számító *Fahnden und Forschen* (Körözés és kutatás) című cikkét, amelyben a prevenció érdekében szorgalmazza a rendőrségi adatok tervszerű tudományos kiértékelését, az elkövetők személyiségének szociológiai, biológiai és pszichopatológiai szempontú vizsgálatát.⁶

1967-ben, mindössze negyvenhárom évesen nevezték ki Nürnberg rendőrfőkapitányává. Az általa bevezetett jó néhány változás miatt igen közkedvelt lett a kollégái körében. Csökkentette a hivatali bürokráciát és kiemelte azokat a kollégáit, akik tudtak és mertek is gondolkodni. Mottója a *Mut zum Widerspruch* (Merj ellenkezni!) volt, ami népszerűvé tette a beosztottjai előtt, különösen azok előtt, akik ugyancsak a változás és az előrelépés hívei voltak.⁷

Vezetése alatt jelentősen átalakult a nürnbergi főkapitányság, növelte a létszámot és számos új munkacsoportot hozott létre, s folyamatosan próbált igazodni a változó társadalmi próbatételekhez és a lakossági igényekhez. Ugyancsak a nevéhez köthető, hogy a mindennapi gyakorlat részévé tette a bűnügyi adatok elektronikus elemzését és tárolását. Rendőrfőkapitányi hivatali ideje alatt a kollégáival együtt kifejlesztette a „nürnbergi modellt”, amelynek alapja a kriminálgeográfia, a megelőző és a bevetési elmélet volt.

1970-ben, a nürnbergi rendőrség felülvizsgálata után megállapították, hogy Horst Herold kiemelkedő szakmai és vezetői munkát végzett, vagy ahogy fogalmaztak, „*Horst Herold egy alapkövet tett le a német rendészet történetében*”⁸. Ez után vált országosan is ismertté, számos újság és tévécsatorna mutatta be addig elért eredményeit, egyebek között a nagy olvasottságú *Der Spiegel* és a *ZDF Magazin* is hírt adott róla.

Szakmai pályafutásának a csúcsára ért, amikor 1971-ben kinevezték a Szövetségi Bűnügyi Hivatal vezetőjének. Ennél nagyobb elismerés rendőri vezetőt nemigen érhetett az egykori Német Szövetségi Köztársaságban. A Bundeskriminalamt lényegesen megerősödött az irányítása alatt. Jelentősen nőtt a szervezet létszáma, számottevő technikai fejlesztést hajtottak végre, a forenzikus tudományok alkalmazása pedig ekkor vert gyökeret a mindennapi gyakorlatban.

⁶ http://www.rjjo.homepage.t-online.de/pdf/DE_DE_45_herold.pdf

⁷ Uo.

⁸ Uo.

A Bundeskriminalamt vezetőjeként az egyik legfőbb tevékenysége a terrorizmus elleni küzdelem volt. Ez volt ugyanis az az időszak, amikor szélsőbaloldali terrorista szervezet, a Vörös Hadsereg Frakció (RAF) jelentős halálos áldozattal járó erőszakos cselekményt követett el. Horst Herold a Szövetségi Bünyügyi Hivatal elnökeként új módszerekkel küzdött a terrorizmus ellen, és a németországi terrorizmus elleni küzdelem szimbólumává vált.⁹

1971 és 1981 között állt a bünyügyi hivatal élén, majd nyugdíjba vonult. 1984-ben, addigi szakmai pályafutásának elismeréseképpen, Nürnberg városai polgári érdemrendet adományozott neki.

Horst Herold hatása a hazai kutatókra

A hazai bűnözésföldrajzi kutatások kezdetben három szálon futottak (földrajztudomány, rendszertudomány, kriminológia), de közös volt bennük, a közös forrásra, Horst Heroldra hivatkozás. Mindenképp érdemes kiemelni, hogy bár e kutatások három irányból indultak, igazán erőteljesen két szálon futottak. Az egyik szálat a határőrök adták, akik jelenleg a rendőrség kötelékében képviselik a rendszertudományt. A hajdani Rendőrtisztai Főiskolának már az 1990-as években is több német rendőrtisztképző intézménnyel volt szoros kapcsolata. Részben ekkor találkoztak a főiskola kutatói is a bűnözésföldrajzzal mint új tudományterülettel. A másik erőteljes vonalat a geográfusok adták, akiknek a rendszerváltozás környékén nyílt lehetőségük arra, hogy hozzáférjenek a korábban titkosan kezelt kriminálstatisztikai adatokhoz, és új, a korábbiaknál gyakorlatiasabb kutatási irányokat keressenek. Ennek nyomán számos úttörő jellegű munka jelent a 1990-es évek elején.¹⁰

Az egykori határőrök az 1990-es évek közepén, az államhatárral kapcsolatos statisztikai adatok kutatása során bukkantak Herold *Földrajz és bűnözés* című írására, amely a *Belügyi Szemle* 1973-as Külföldi tájékoztatójában jelent meg. Az információáramlás akkori helyzetét jellemzi, hogy a cikk egy 1969-es, müncheni konferencián elhangzott előadás recenziója volt. Különösen az keltette fel a kutatók figyelmét, hogy Európában és a világ másik felében már évtizedekkel korábban mennyire más aspektusból vizsgálták a

⁹ Dieter Schenk: Der Chef. Horst Herold und das BKA. Spiegel-Buchverlag, Hamburg, 1998

¹⁰ Kovács Zoltán: A bűnözésföldrajz lehetőségei hazánkban. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 1989, 11. o. [Műhely 9.]; Kovács Zoltán: A bűnözésföldrajz szerepe a városi környezetminősítésben. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 1990, 13. o. [Műhely 6.]; Michalkó Gábor: A nemzetközi turizmus bűnözésföldrajzi aspektusai Budapesten. *Belügyi Szemle*, 1996/11., 11–30. o.

helyszín, a cselekmény és az elkövető kapcsolatát. A hivatkozott cikk szerzője akkor a nürnbergi rendőrség főnöke volt. A dolog további érdekessége, hogy Herold az előadásában a helyi tényezőknek a bűnözés létezésében és kiváltásában játszott szerepét az informatika eszközeivel közelítette meg, ami hazánkban akkor még meglehetősen utópisztikusnak tűnt.

A Herold által javasolt módszer lehetővé tette „a bűnözés intenzitásának gyors mérését, mozgékonyágának, változásainak felmérését és végül az egyes kerületekre jellemző, földrajzilag körülhatárolható társadalmi, gazdasági, kulturális stb. indikátorok bűnözést elősegítő, kiváltó és vonzó szerepének a mérését”¹¹. Jelen cikk szerzői mindezeket a gyakorlatban is alkalmazták a *Jó állam–Jó rendőrség*¹² kutatási programban.

Horst Herold cikkét a francia rendőrség folyóirata is közölte.¹³ Szerintük a szerző által kifejtett újdonságok megreformálják a rendőrséget és új területeket vonnak be a bűnüldözésbe és a bűnmegelőzésbe. Véleményük szerint Herold módszerei „Új lehetőségeket nyitnak a bűnözés megismerésében és kutatásában, valamint a bűnüldözésében. A bűnözést mérhető helyi faktorok váltják ki, amelyeknek sajátos geográfiai okai vannak. Információkat és adatokat szolgáltat a rendőri beavatkozás lehetőségeiről, eszközeiről és ezek leg-*hatékonyabb szervezéséről. Alapot nyújt a rendőri szervezet olyan kialakításához, ami a helyi adottságoknak leginkább megfelel.*”¹⁴

Hazánkban gyakorlatilag csak a rendszerváltás idejétől lehet beszélni érdemi bűnözésföldrajzi kutatásról, előtte csupán néhány ismeretterjesztő jellegű munka látott napvilágot. A hazai kutatók a terület feltérképezése érdekében az 1980-as évek végétől elsősorban a német kutatások irányába fordultak, és az ott megjelenő szakirodalmat kezdték lefordítani, az azokban megfogalmazott kutatási eredményekről számoltak be, közkinccsé téve a terület iránt érdeklődő kutatók számára.¹⁵

A hazai geográfusok téma iránti érdeklődését mi sem jelzi jobban, mint hogy számos egyetemen és főiskolán oktatták és jelenleg is oktatják a tárgyat,

11 Horst Herold: Földrajz és bűnözés. *Belügyi Szemle Tájékoztatója*. 1973. 17. sz. 79–85. o.

12 Sallai János – Tihanyi Miklós – Vári Vince – Mátyás Szabolcs: A „jó rendészet” közpolitikai kapcsolódási lehetőségei. *Államtudományi Műhelytanulmányok*, 2016/31., 38. o. https://folyoiratok.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/2016_evi-31_szam-a-jo_rendeszet-kozpolitikai-kapcsolodasi-lehetosegei.original.pdf

13 *Revue de la Police Nationale*, 12/1969.

14 Uo.

15 Mátyás Szabolcs – Sallai János: *Kriminálgeográfia*. In: Ruzsonyi Péter (szerk.): *Tendenciák és alapvetések a bűnügyi tudományok köréből*. Dialóg-Campus Kiadó, Budapest, 2014, 335–353. o.; Mátyás, Szabolcs – Sallai, János: *Criminal geographical researches in Hungary*. *Kritische Zeiten*, 2014, pp. 60–77.

illetve hárman (ketten a Debreceni, egyvalaki pedig a Miskolci Egyetemen) bűnözésföldrajzi témából szereztek tudományos PhD-fokozatot, a Debreceni Egyetemen jelenleg ketten állnak védés előtt.

Horst Herold leginkább a bűnügyi rendőri munkában alkotott maradandót. Új utakat taposott ki a kriminálgeográfusok számára, ennek eredményeit pedig a gyakorlat is bizonyította. A bűnügyi elemzőmunka területén a legnagyobb érdemei az elektronikus adatfeldolgozás konzekvens bevezetése és használata kapcsán mutatkoznak meg.